

aylık dergi

Özgür İnsan

bülent ecevit
dış politika

PHANTOM
ötesindeki gerçek

TÜSTAY
karikatürlerle
ortak pazar

uyanış

Sayı 4 - Eylül 1972

ÖZGÜR İNSAN'ın bu sayısında

Özgür İnsan Okurlarına ...	1
Dış Politika (Başyazı) — Bülent Ecevit ...	2 - 6
Karikatür — Turhan Selçuk ...	8 - 15
«Phantom»un Ötesindeki Gerçek (Ayın Olayları) ...	8 - 15
Karikatür — Tonguç Yaşar ...	16
Kapitalist Sanayileşme Sürecinde 1923-1950 Kesiti — Tunç Tayanç ...	17 - 22
Karikatür — Ferruh Doğan ...	23
Ekonomi Dünyası-1972 — Aslan Başer Kafaoglu ...	24 - 29
Karikatür — Yalçın Çetin ...	30
Türk Tarım Kesiminde Kooperatifler — Ayhan Çıkmın ...	31 - 35
İşçinin Beslenmesi ve Ulusal Üretgenlik — Osman Nuri Koçtürk ...	36 - 40
Karikatür — Nezih Danyal ...	40
Türkiye'de Sermaye ve Emek Örgütleri — Şükrü Koç ...	41 - 46
Karikatür — Tayyip İşören ...	46
Dört Nokta — Seryıldız ...	47 - 48
Karikatür — Zeki Bikmen ...	48
Sosyal Demokrasi Üzerine — Ceyhun Atuf Kansu ...	49 - 54
Nasıl Bir Aydın? — A. B. ...	55 - 57
Uyanış: Hangi Sol - Hangi Batı — Yusuf Atak ...	58 - 63
Özgür İnsan Kitaplığı ...	64
Karikatür — Semih Balcıoğlu ...	(Arka kapak)
Ön Kapak Düzeni: Fahri Karagözoğlu	

ÖZGÜR İNSAN

AYLIK DERGİ - 1 / Eylül / 1972 Yıl: 1 Sayı: 4

Sahibi ve Sorumlu Müdürü : ÖNDER SAV

Yönetim yeri:
Esat Cad. 57/8
Küçüksesat - Ankara

Tel : 17 14 85

Haberleşme adresi:
P. K. 46
Küçüksesat - Ankara

Basıldığı yer: BİLGİ BASIMEVİ

İlan tarifesi:
Tek Sütun santimi 50 TL.
Tam Sayfa ilân 2000 TL.
Arka Kapak iç sayfa 3000 TL.

ÖZGÜR İNSAN'A ABONE OLMAK İÇİN:

Bir yıllık Abone bedeli olan 50 TL. nı bulduğunuz yerin PTT şubesinden Önder Sav 10078395 sayılı hesaba POSTA ÇEKİ ile göndermeniz ve adınız, soyadınızla birlikte açık adresinizi, hangi sayıdan itibaren abone olmak istediğinizi adresimize iletmeniz gerekmektedir.

Demokrasi, toplumu ilgilendiren bütün sorunların serbestçe tartışılabilirdiği rejimdir. Demokraside belli konular, hele çok önemlidir diye, tartışma dışı tutulamaz. Tersine, bir konu toplum için ne kadar önemli ise, serbestçe tartışılabilmesi de o kadar gereklidir.

Bir toplum için en önemli konular da dış politika ve ulusal güveniktir. Çünkü bu konular toplumun doğrudan doğruya varlığı ile ilgilidir.

Türkiye'de ise, zaman zaman, dış politika ve ulusal güvenlik sorunlarını tartışma dışı tutma eğilimi görülür.

TEK PARTİLİ DÖNEMDE TARTIŞILIRDI

Çok partili demokratik rejimden önce —belki iç politika konuları yeteri kadar ilgi çekmediği için— basında, sohbetlerde, kahvelerde daha çok dış politika ve ulusal güvenlik konuları tartışılırdı.

Yüzyıllarca dünyanın büyük bölümüne egemen olan, yakın çağda ise yıpratıcı savaşların yükünü ve acısını çeken bir ulusun bu konularla yakından ilenmesi doğaldı. Köylümüşe «çarklı erkânıharp» denmesi, onun dış politika ve ulusal güvenlik sorunlarına duyduğu yakın ilgiden ve bu konular karşısındaki olağanüstü kavrayış gücünden ve değerlendirme yeteneğinden ileri geliyordu.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, kamuoyunun ve kamuoyunu oluşturan çevrelerin değişik kesimleri, açıkça, dünyadaki çatışan kamplardan birini veya öbürünü tutarlardı. Dünyada ve yanibaşımızda sıcak savaş olurken, içerde de, değişik unsurları tutanlar, sözle veya kalemle tartışırlar, neredeyse savaşlırdı.

ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE

Çok partili demokratik rejime geçildikten sonra, Türk toplumunda bu konular daha az tartışılır oldu. Demokrasi her sorunun serbestçe tartışılabilirdiği bir rejim olduğu halde, Türkiye'de, demokrasiye geçildikten sonra dış politika ve ulusal güvenlik sorunları üzerindeki tartışmaların eski canlılığını yitirmesi ve giderek bu konuların neredeyse tabulaşması, sanırım iki nedene dayanır:

Birincisi, demokrasiye geçilince, iç politika konularıyla ilgili tartışmalar serbestleşip büyük canlılık kazandı ve ön plana geçti. Böylelikle, dış politika ve ulusal güvenlik sorunlarına duyulan ilgi kendiliğinden azaldı.

İkincisi, birçok ülke sorunlarının partiler arasında kıyasıya ve bazen de sorumsuzca tartışılmağa başlaması, belki de toplumda, ulusal birliğin tehlikeye düşebileceği kaygısını uyandırdı ve hiç değilse dış politika ve ulusal güvenlik sorunlarını tartışma dışı tutma eğilimi belirdi. Başlangıçta böyle kaygılar beslenmesi de doğaldı, çünkü demokrasinin, hele çoğulcu (plüralist) toplumun, kaçınılmaz gereği olan düşünce ve çıkar ayrılıkları ve çatışmaları içinde ulusal birliği ve toplum bütünlüğünü korumanın güçleşeceği sanılıyordu. Bu türlü kaygı ve sanıların, özellikle Türk toplumu kadar olgun bir toplumda yersiz olduğunun anlaşılması için zaman geçmesi gerekiyordu.

Gerçekte, devletin bağımsızlığını, ulusun varlığını ilgilendiren dış politika ve ulusal güvenlik sorunlarının tartışma dışı tutulması ve karanlıkta bırakılması, bunların serbestçe tartışılmasından çok daha sakıncalıdır. *Kaçınılması gereken bu konuların tartışılması değil, iç politika —veya gazete satışı— hesaplarıyla sorumsuzca istismar edilmesidir.*

DIŞ POLİTİKADA KAMUOYUNUN ÖNEMİ

Dış politika ve ulusal güvenlik sorunlarının serbestçe tartışılması, ulusun varlığını ilgilendiren bu alanlarda yanlış yollara sapılmasını zamanında önleyebilmek bakımından zorunlu olduğu gibi, özellikle küçük ülkelerin büyük devletlerle müzakere ve pazarlık gücünü arttırması bakımından da yararlıdır.

Yabancılarla tartışma ve müzakere konusu olabilecek sorunlarda, kendi kamuoyunun baskısı altında bulunmayan ve böyle bir baskı altında bulunduğu izlenimini dünyaya veremeyen bir hükümet, ne kadar iyi niyetli olursa olsun, güçlü ve büyük devletler karşısında ülkesinin çıkarını yeterince koruyamaz.

Küçük ülkelerin savunma gücü, büyük ve güçlü devletler için genellikle bir caydırıcı etken değildir. Ama kamuoyunun büyük önem ve ağırlık kazandığı çağımızda, en küçük ülkenin bile kamuoyundan gelen baskı veya direnç, en büyük ve güçlü devletler için bile caydırıcı etken olabilir.

Kendi toplumunun kamuoyunu arkasına alarak müzakere masasına oturan devlet temsilcileri, yalnız başına orduların durduramayacağı bazı tehlikeleri önleyebilirler.

Kapalı rejim, yabancılarla müzakere, hele küçük ülkelerin hükümetleri için, bir güç kaynağı olamaz. *Kapalı rejim içinde bir diktacı hükümet, kendi ülkesinde «kuvvetli hükümet» sayılabilir; fakat yabancılarla müzakere zayıf hükümettir.* Çünkü karşı taraf bilir ki, tavizler koparmağa çalıştığı hükümet, kendi ülkesinin kamuoyunu baskı altında tutabilmek anlamında, bir «kuvvetli hükümet»se, o hükümeti ikna etmek veya dize getirmek, istenilen tavizlerin elde edilebilmesi için yeterlidir. Hele bir hükümet, bazı büyük devletlerin desteğini kendi kamuoyu üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanma eğiliminde ise, o hükümetten elde edilemeyecek taviz yoktur.

Ana söz konusu ülke, dış politika konularında güçlü bir kamuoyunun serbestçe oluşabildiği ve kamuoyu baskısı altında hükümetlerin devrilebileceği bir ülke ise, taviz koparmağa çalışan taraf bilir ki, o ülkenin hükümetini dize getirmek bir anlam taşımayacaktır; dize gelen hükümet kamuoyu baskısıyla düşürülecektir ve elde edilen tavizler geçerli olmayacaktır.

YAKIN TARİHİMİZDEN ÖRNEKLER

Kendi yakın tarihimizde bunun açık örnekleri görülebilir.

Başta Atatürk ve İnönü olmak üzere, Türk Kurtuluş Savaşının yöneticileri, devletin çöktüğü, ülkenin bölünüp büyük ölçüde işgal edildiği ve maddi olanaklarımızın hemen hemen tükendiği bir dönemde, şavaşı, bir Millet Meclisi Hükümetiyle yürütmüşlerdir. Top sesleri Ankara'da duyulurken bile, dış politika ve savunma sorunları, Millet Meclisinde en açık ve sert biçimde ve dünyada az görülen bir serbestlik içinde tartışılabilmiştir. Bu durum, Ankara Hükümeti için, işgalci devletler karşısında bir zaaf değil, bir büyük kuvvet unsuru olmuştur. İstanbul'daki Osmanlı Hükümeti, o devletler gözünde Türkiye'nin meşru temsilcisi olmağa devam ederken bile, müzakere masalarında yabancılar, kendilerine karşı koyan Ankara Hükümetinin temsilcilerini gerçek muhatap olarak kabul etme zorunluğunu duymuşlardır. *Anadolu'da kamuoyu serbestçe oluştuğu için, Ankara Hükümetinin Anadolu'dan yükselttiği sese, Türk Ulusunun gerçek sesi olarak kulak vermek zorunda kalmışlardır.*

30 Ağustosta 50. Yıldönümünü kutladığımız Büyük Zafer, ve zaferi hukuki sonucuna bağlayan Lozan Konferansında elede edilen başarı, Ordumuzun ve Kurtuluş Savaşı önderlerinin olduğu kadar, Anadolu'da serbestçe oluşturulan kamuoyunun da eseridir.

İkinci Dünya Savaşında, dört yanımız ateşle çevrili iken, dış politika ve ulusal güvenlik sorunlarının serbestçe tartışılabilmesi gene, Türk Hükümetine büyük güç ka-

zandırmıştır. Serbestçe oluşturulan canlı bir kamuoyunun, müzakere masalarında devlet temsilcilerine ne büyük güç kazandırdığını Lozan'da denemiş ve görmüş olan Sayın İnönü, İkinci Dünya Savaşı süresince yurt içinde her türlü dış politika tartışmasını susturabilecek kadar kudretli olmasına rağmen, o yola gitmemiştir; kamuoyunu dilediği gibi baskı altına alıp kontrol edici «kuvvetli hükümet» yöntemlerine baş vurmamıştır; ve Türkiye'nin savaşa sürüklenmesini en başta kamuoyundan aldığı güçle önleyebilmiştir.

Buna karşılık, halkın bütün ilgisini iç politika tartışmalarına yönelttiği ve dış politika sorunlarının tabulaştırılmağa ve tartışma dışı tutulmağa başladığı yıllarda, Demokrat Parti iktidarı sırasında, müttefiklerimiz için, Türkiye'yi, binlerce kilometre uzaktaki bir savaşa, Kore Savaşına sokmak, hiç de zor olmamıştır.

Gene iç politika tartışmalarının bütün dikkatleri toplamağa ve dış politika sorunlarının tabu sayılmağa devam ettiği yıllarda, Türkiye -şimdi Amireka'da bile içyüzü açıkça ortaya konan oyunlara getirilerek- bir Bağdat Paketi macerasına sürüklenebilmiştir. Bu tehlikeli maceranın burgacından, Türkiye, ancak kendi iradesi dışında yer alan bazı olayların, örneğin Irak'taki rejim değişikliğinin, yardımıyla kurtulabilmiştir.

1960 sonrasının geniş özgürlük ortamında, dış politika sorunları yeniden açık açık tartışılır duruma gelmiştir; ve o ortam içinde serbestçe oluşan kamuoyunun baskısını üzerinde duyan Adalet Partisi Hükümetleri, Batılı müttefiklerimize karşı büyük zaafı bulunmasına rağmen, ikili anlaşmaların yeniden düzenlenmesi yolunda adımlar atabilmiş, başka kamptan konuşmalarımızla ilişkilerimizi normalleştirmek üzere Sayın İnönü'nün açtığı yolda yürüyebilmiş, afyon konusunda Amerika'ya aşırı tavizler vermekten kaçınabilmiştir.

Fakat 1971'de, açık rejim ve serbest tartışma ortamından bir ölçüde uzaklaşıldığı ve dış politika sorunlarının yeniden tabulaşmağa başladığı, bu konularda kamuoyunun kendini duyuramaz olduğu aylarda, yurt içinde, çok «kuvvetli» gibi görünen bir hükümet, yabancılarla müzakerede büyük zaaf içine düşmüştür. Afyon konusunda Adalet Partisi Hükümetinin esirgeyebildiği tavizleri o Hükümet bir çırpıda vermiştir; Ortak Pazardan gelen isteklerin pekçoğuna boyun eğmiştir. Şimdi, bu tavizleri bir ölçüde geri almağa çalışan Dışişleri Bakanlığımızın ne büyük güçlüklerle karşılaştığı ortadadır.

TARTIŞMAYI ÖNLEMENİN MEMLEKET MENFAATİNE AYKIRIDIR

Bazı büyük devletlerin, kendi rejimleri demokratik olsa bile, yakın ilişki kurmak ve etkileri altında bulundurmak istedikleri ülkelerde demokrasiden pek hoşlanmamaları, kamuoyunu baskı altında tutabilecek türden «kuvvetli hükümetler» istemeleri, elbette boşuna değildir.

Verdiğim şu birkaç örnek göstermiş olsa gerer ki, *dış politika sorunlarının tartışma dışı tutulması, tabu sayılması, bir ülke için, dışarıya karşı kuvvet unsuru değildir, büyük bir zaaf unsurdur* ve o ülkeyi her an kötü oldubittilerle, ağır tehlikelerle karşı karşıya getirebilir.

«Memleket menfaatlerine aykırı» olan, bazı kimselerin sandığı gibi, dış politika ve ulusal güvenlik sorunlarını serbestçe tartışmak değildir tam tersine, böyle tartışmalardan kaçınmak veya böyle tartışmaları önlemeğe kalkışmaktır.

Fantom uçakları dolayısıyla geçen ay açılan, ve aslında Fantom uçaklarıyla değil, doğrudan doğruya Türk dış politikasının bazı temel sorunlarıyla ilgili olan tartışma bu açıdan görülmelidir.

Türk Devleti, dışarıya karşı, böyle sorunlar kendi içinde serbestçe tartışabildiği zamanlar güçlü, tartışılmadığı zamanlarsa güçsüz olmuştur.

Türk dış politikası saptanır ve yürütülürken, bazı eğilimlerin ve alışkanlıkların taşıdığı sakıncaları ve tehlikeleri de göz önünde tutmak ve bunlardan sakınmak gerekir. Bunlardan önemli gördüklerimize, sırası ile, aşağıda değiniyoruz.

DIŞ POLİTİKAYA EKONOMİK YAKLAŞIM

Ulusumuzun dış politikada tarihten gelen bir özelliği vardır: Türkler, tarih boyunca, dış politika sorunlarına, genellikle güvenlik açısından bakmışlardır; bazan (özellikle Osmanlı Devletinin genişleme çağında) güvenlik düşüncelerinin yanı sıra, bir «misyön», bir tarihî veya dinî ödev anlayışıyla da bakmışlardır; fakat genellikle ekonomik açıdan bakmayı ihmal etmiş, hatta bir ölçüde hor görmüşlerdir.

Oysa başka ulusların dış politikaya yaklaşımında, ekonomik düşünceler ve hesaplar, en az güvenlik düşünceleri ve hesapları kadar ağır basa gelmiştir.

Dış ilişkilerde ekonomik çıkarları önemsemeyişin en belirgin örneği, kapitülasyonlardır.

Osmanlı Devleti, yabancılara, kapitülasyonları, en güçlü olduğu dönemde tanımıştır. Genellikle devletler, güçlerini, başka ülkelerden kendilerine ekonomik çıkar sağlamak için kullanma yollarını ararlar; Osmanlı Türk Devleti ise, büyük gücünü, başka devletlere ekonomik imtiyazlar başışlamak üzere kullanmıştı. Sonra, zayıf duruma düştüğünde, kapitülasyonların Osmanlı Devletince tek taraflı olarak tanınmış imtiyazlar olduğunu, bunların istendiği zaman geri alınabileceği tezini savunduğu vakit, iş işten geçmişti.

Ekonomik gelişmeye ve dış ilişkilerde ekonomik düşüncelere gereken önemi vermemekle, Osmanlı Devleti, kendi gücünü ve büyüklüğünü kendi eliyle harcaayıp tüketme yoluna girmişti.

Bu Osmanlı cömertliği, Türkiye'de, sonradan da depresmiştir.

Demokrat Parti iktidarının yabancı sermaye ve petrol yasalarıyla yabancılara verdiği aşırı imtiyazlar; geçen yıl Hükümetin, afyon ve Ortak Pazar konularında, ülkenin ekonomik çıkarlarına gösterdiği kayıtsızlık; bu cömertlik hastalığının depresmesine yeni ve belirgin örneklerdir.

Oysa çağımız, dış ilişkilerde ekonomik hesapların en çok ağırlık kazandığı çağdır. Artık güçlü ve becerikli devletler, başka ülkeler halkının sırtından kendilerine çıkar sağlayabilmek için, o ülkeleri kendi egemenlikleri altında bulundurma zorunluğunu bile duymuyorlar. Çağımızda emperyalizm, doğrudan doğruya ekonomik emperyalizm niteliğini edinmiştir. Bazı eski imparatorluklar, çağımızda dış ilişkilerini ekonomik çıkar hesaplarına göre düzenlemekte gösterdikleri ustalık ve başarı ile, sömürgelerini bıraktıktan sonra bile sömürüyü -örtülü veya dolaylı biçimde- sürdürme yollarını bulabilmişlerdir.

Birbirlerine can düşmanı gibi görünen bazı ülkeler, çıkarları gerektirdiğinde, sıkı ekonomik ilişkiler kurmaktan kaçınmamaktadırlar. O kadar ki, örneğin Vietnam'da birbirleriyle dolaylı savaş durumunda bulunan büyük devletler, bir yandan o savaşı sürdürürlerken, bir yandan da ekonomik ilişkilerini sıkılaştırmak için müzakerelere girişebilmekte, anlaşmalar yapabilmektedirler.

Gene çağımızda, büyük devletler, kendi silâh endüstrilerine pazar açmak veya ilgilendikleri bazı bölgelerin savunma yükünü kendi üzerlerinden atabilmek için, gerektiğinde en yakın müttefiklerini silâhlanma yarışına sokmaktan bile çekinmemektedirler.

Özellikle böyle bir çağda, Türkiye, Osmanlı cömertliği hastalığından bir an önce kurtulmak ve dış politikasında ekonomik düşüncelere ön planda yer vermek, dış politikaya ekonomik yaklaşımı benimsemek zorundadır.

Toplu güvenlik sistemleri içinde yer alırken de, soruna, en az ulusal güvenlik veya bölge ve dünya barışı açısından olduğu kadar, kendi ekonomik ihtiyaçları açısından da bakmalıdır.

Bu yaklaşımı gereken ölçüde benimsediği zaman, Türkiye, ekonomik gelişme ve devlet olarak güçlenme bakımından, önünde yepyeni kapılar açıldığını görecektir. O zaman, bölge ve dünya barışına da, üyesi bulunduğu güvenlik sistemlerine de daha yararlı olabilecektir.

Türk Ulusu, lâyük olduğu güçlü devlet durumuna, ancak ekonomik gelişmesini hızlandırdığı, ekonomik gücünü arttırdığı oranda erişebilecektir.

Ekonomik bakımdan yeterince hızlı gelişip güçlenebilmenin temel koşullarından biri de, dış ilişkileri bu amaca uygun yönde düzenleyip sürdürmektir.

DIŞ POLİTİKAYA DUYGUSAL YAKLAŞIM

Dış politika sorunlarına ekonomik yaklaşım ne kadar zorunlu ise, duygusal yaklaşım da o kadar zararlıdır.

Oysa Türk Ulusunun dış politikasında, ekonomik hesaplar ne kadar geri planda kalmışsa, duygusal etkenler de, genellikle ,o kadar ön plana geçebilmiştir.

Kişiler arasında olduğu gibi, devletler arasında da dostluk-düşmanlık olur. Ancak arada önemli bir fark bulunmalıdır: Kişisel dostluk ve düşmanlıklar duygusal olabilir; fakat devletler arasındaki dostluk veya düşmanlıkların duygusal plana kaymasına yol açmak, izin vermek, ateşle oynamaktır.

Dış politikada halkı manen savaşa hazırlamak için bile duygu kışkırtıcılığı son derecede sakıncalıdır.

Atatürk'ün ve İnönü'nün dış politikadaki üstünlüklerinin belki başlıca unsurlarından biri, dış politikada duygusallığa hiçbir zaman kapılmamış ve -kollektif heyecana ençok ihtiyaç duyulabilecek dönemlerde bile- duygu kışkırtıcılığından kaçınmış olmalarıdır.

Tutumlarının bu özelliği dolayısıyla ki, bu iki büyük önder, Kurtuluş Savaşında savaştığımız ülkelerle, barıştan kısa bir süre sonra en yakın dostluk, hatta ittifak ilişkilerini rahatlıkla kurabilmişlerdir. Savaşta duygu kışkırtıcılığı yapmadıkları için, kıyasıya savaşmış olduğumuz ülkelerle dostluk ilişkileri kurmak gerektiğinde, toplumdaki gelen herhangi bir duygusal engelle karşılaşmamışlardır.

Atatürk'ün ve İnönü'nün, Kurtuluş Savaşı süresince, savaşmakta oldukları düşmanlara karşı kullandıkları üslûbun ılımlılığı ve inceliği bu bakımdan çok ilginçtir.

Bir aydın kişi, kültüründen etkilendiği veya yakından tanıdığı bazı yabancı ülkeler halkına özel sempati duysa bile, bunu bir insancıl duygu düzeyinde tutmak ve dış politika düşüncelerini bu türlü duyguların üstüne çıkarmak zorundadır.

Değişik ülkelerin, özellikle komşu ülkelerin halkları arasında duygu bağları, hiç kuşkusuz, barışçı ilişkileri ve dostça işbirliğini kolaylaştırıcı bir etkidir. Fakat duygu bağlarının tek yanlı istismarı olasılığına karşı daima uyanık bulunmak gerekir.

Buna koşut olarak, belirli dönemlerde değişik ülkeler arasında çıkan gerginliğin ve çatışmanın duygusal düşmanlığa dönüşmesinden de sakınılmalıdır.

Türk halkı, genellikle, dış politika sorunlarına duygusal yaklaşımdan sakınabilecek kadar sağduyuludur. Fakat dış politika sorunlarına duygusal yaklaşım eğilimi (veya duygusal yaklaşımı toplumda kışkırtma hevesi) aydınlarımızda ve siyaset adamlarımızda zaman zaman depreşen bir hastalıktır.

Geçmişte, belirli devletlerin «muhibbi», «dostu» veya «düşmanı» olarak davranmış siyaset adamlarından Türkiye'ye hiçbir yarar gelmemiştir.

Dış politika sorunlarına, ister dostluk ister düşmanlık biçiminde olsun, duygusal yaklaşımdan kesinlikle kaçınmak gerekir.

DIŞ POLİTİKAYA İDEOLOJİK YAKLAŞIM

Dış politikaya ideolojik yaklaşımdan da kaçınılmalıdır. İdeolojiyle dış politika arasında bir ölçünün ötesinde bağlantı kurulamayacağını belirgin örneklerine çağımızda bol bol rastlanabilir.

Dış politikaya ideolojik açıdan bakmak iddiasında olan devletler, bir noktaya kadar bu iddialarına az çok uygun davranabilseler bile, bir noktadan sonra, dış

ilişkileri etkileyen başka unsurların ağırlığına boyun eğmek zorunda kalmaktadırlar. Dünyada demokrasi misyonerliği yapmak iddiasında olan bazı büyük devletlerin, en koyu dikta rejimleri altındaki ülkelerle sıkı dostluk ve ittifak ilişkileri kurdukları görülebildiği gibi, her konuya, o arada dış politikaya, ideolojik açıdan bakmak iddiasından olan bazı komünist devletlerin de birbirlerine kıyasıya düşman oldukları görülmektedir.

Çağımızda dış ilişkilere ideolojik yaklaşım iddiasını en ileri götüren ülke olmasına rağmen Çin Halk Cumhuriyeti, yıllardır, işini bilir bir büyük devlet oportünizmini, dış ilişkilerinde başarıyla uygulamaktadır. Bir yandan bazı ülkelerde güya kendi ideolojisini yaymak için her türlü kışkırtmacılığa girişirken, bir yandan da dünyanın en sağıcılık dikta rejimleriyle açıktan işbirliği yapmaktadır. Komünist Rusya'dan uzaklaşıp kapitalist Amerika'ya rahatça yaklaşabilmektedir. Bu yaklaşmaya bir tabillik ve tatlılık verebilmek için de, pingpongdan bile yararlanmak gibi, ancak binlerce yıllık bir kültürün incelttiği Çin zekâsından beklenebilecek alışılmamış diplomatik yöntemlere başvurabilmektedir.

Kendi ülkesinde komünizmin ileri ölçüde uygular, dışarıya da bunun propagandasını yaparken, aynı zamanda, İngiliz kolonisi Hongkong'u dış ticarete üstün açılan, Portekiz kolonisi Makao'yu da dünya altın piyasasına açılan birer kapı olarak, başarılı bir kapitalist tüccar devlet tutumuyla kullanabilmektedir.

Bu bakımlardan, çağımızdaki Çin diplomasisi, dış politikaya ideolojik yaklaşımın geçersizliğini olduğu kadar, ekonomik yaklaşımın geçerliliğini de ortaya koyan ilginç bir örnektir.

ÇAĞIMIZDA KÜÇÜK DEVLETLERİN ÖNEMİ

Çağımız, büyük devletlerin çok güçlendiği, ama küçük ülkelerin de büyük önem ve etkinlik kazandığı bir çağdır. Küçük ülkeler, dış politikalarında, çağın bu özelliğini değerlendirebildikleri oranda başarılı olurlar.

Çağın bu özelliğini değerlendirebilmenin temel koşullarından biri, büyük devletlerin yalnız düşmanlığına karşı değil, dostluğuna karşı da uyanık ve dikkatli bulunmaktır. Bu uyanıklık ve dikkat, ancak, dış politikaya duygusal veya ideolojik yaklaşımdan kaçınmakla sağlanabilir.

Büyük ulus olmak başka, büyük ülke veya güçlü devlet olmak başkadır.

Türk Ulusunun büyüklüğünü kimse elinden alamaz. Tarihin oluşturduğu bir büyüklüktür o. Nitekim bütün maddî olanaklarını yitirdiği zaman bile, Türk Ulusu, büyüklüğünü koruyabilmiştir. Fakat artık Türkiye bir büyük ülke değildir; Türk devleti dünyanın en güçlü devletlerinden biri de değildir. Bu gerçeği içimize sinmeliyiz; fakat bu gerçeği içimize sindirirken, asla, küçüklük kompleksine kapılmamalı, ve kendimizi, gözü kapalı, büyük ve güçlü devletlerin dümen suyunda gitmeye mecbur saymamalıyız.

Ülkeleri küçük, devletleri güçsüz de olsa, ulusların, en güçlü devletlerle başa çıkabilme olanakları vardır. Türk Ulusu çağımızda bunun ilk ve en başarılı örneğini vermiştir. Bütün maddî gücünü yitirdiği, devletin çöktüğü, topraklarının bölüşüldüğü bir dönemde, dünyanın en büyük ve güçlü devletlerini dize getirebilmiştir.

Hele bugünün dünyasında bu olanak büsbütün artmıştır. Çünkü artık büyük devletler, küçük savaşçılarda, kendi büyüklüklerinin ağırlığı altında ezilmektedirler; güçlerinin aşırılığı, belli durumlarda, karşılarına bir engel olarak bile çıkabilmektedir.

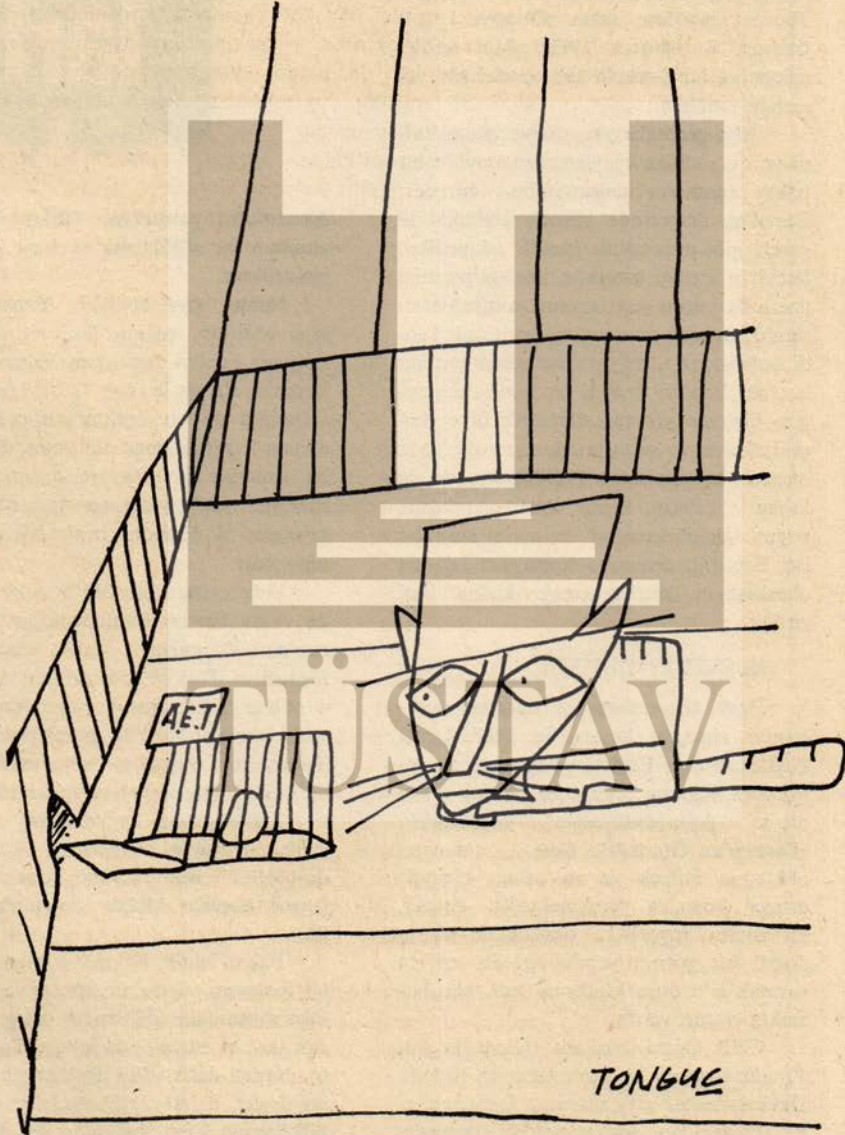
* * *

Çağın bu özelliklerini ve olanaklarını göz önünde tutan, kendi ekonomik çıkarına ve gelişmesine ulusal güvenliği ve bağımsızlığı kadar önem veren, ve

demokratik tartışma serbestliği içinde oluşturulan bir dış politika ile, Türkiye, güçlü devletlerle ittifak ilişkilerini, oyuna gelmeden, ezilmeden ve bağımsızlığı eksilmeden sürdürebileceği gibi, yeni dostuklarla da güvenliğini sağlamlaştırabilir, ve bölge huzuruna olsun, dünya barışına olsun, daha yararlı olabilir.

Tonguç YAŞAR

“Phantom,,un Ötesindeki Gerçek

ayın
olay
ları

Geçen ayın üzerinde durulması gereken en ilginç olayı, hiç kuşkusuz, CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in 40 tane Fantom uçağının satın alınması kararı üzerine, 8 Ağustos 1972 günü verdiği demeç ve bu demecin bazı çevrelerde yarattığı tepkidir.

Ülke gerçekleriyle, dünya gerçeklerini ve dış politika olaylarını sağduyulu bir bakış açısından değerlendiren çevreler, Ecevit'in demecinde demek istediklerini gereği gibi anlamakta güçlük çekmediler. Ecevit'in kişiliği üzerinde, izlediği politika üzerinde kuşku yaratmanın, yarattıklarını sandıkları kuşkunun yoğunlaşmasında kendi açılarından türlü yararlar gören çevreler ise; söz konusu demeci bu amaçlarına uygun biçimde yorumladılar. Ne ülke gerçeklerinden ve çıkarlarından, ne dünyada oluşan ve biçimlenen politikadan, ne de başka ülkelerin kendi özel çıkarlarına uygun girişimlerinden habersiz kesimler ise, Ecevit'in demecini «memleket hayrına olmamak»la nitelendirecek kadar ileri gittiler.

ECEVİT'İN DEMECİ

Hava Kuvvetlerimize Fantom uçaklarının alınması kararı ile CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in demecinden sonra Türk kamuoyunun özel ilgisini çeken olayın değerlendirmesini yapabilmek, «Fantom'un Ötesindeki Gerçek»lerin neler olduğunu bilmek ve en somut biçimde ortaya koymak gerekmektedir. Ancak, bu somut gerçeklere dayanarak olayın doğru bir yorum yapılabilir. Bu amaca varmak için önce kimler ne dedi, hatırlatmakta yarar vardır.

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, 40 tane Fantom uçağının Amerika Birleşik Devletlerinden satın alınması kararının açıklanmasından sonra verdiği demeçte, şöyle dedi:

«Birleşik Amerika ile Sovyetler Birliği, kendi aralarında silâhlanma yarışını

durdurmağa çalışırken, Türkiye ile Yunanistan bir silâhlanma yarışına sürüklenmektedirler.

Bunun son belirtisi, Yunan Hava Kuvvetlerinin, çağımızdaki en etkin cet uçakları sayılan Amerikan Fantom uçaklarından alması üzerine, Türk Hava Kuvvetlerinin de bu uçaklardan çok sayıda almayı kararlaştırmış olmasıdır. Bu konuda Amerika ile Türkiye arasındaki görüşmeler son aşamasına varmıştır. Türkiye'nin 54 Fantom uçağı alacağı belli olmuştur.

Fantomların her biri 5 milyon dolardır. Yani her bir Fantom uçağı Türk parasıyla 70 milyon liranın üzerindedir. Demek ki Türkiye, 54 Fantom uçağı için 4 milyar Türk lirasına yakın parayı dövizle ödeyecektir. Yan giderleriyle birlikte Türkiye'nin yapacağı harcamalar, aslında bunun da çok üstüne çıkacaktır.

Yunanistan'ın bu uçaklarla hava gücünü arttırması karşısında Türkiye'nin de böyle bir tedbir alması, içinde bulunduğumuz koşullar altında kaçınılmaz olabilir.

Fakat içinde bulunduğumuz koşullar böyle devam ederse, iki komşu ve müttefik ülke arasındaki silâhlanma yarışı hızlanarak devam edecek demektir. Yarın Fantomlardan daha etkili uçaklar çıkınca, her iki devlet, daha yüksek bedeller ödeyerek birbirlerine karşı, onlardan da almak zunda kalacaklardır.

Yan giderleri bir yana bırakılsa bile, yalnız 54 Fantom uçağı için döviz olarak

ödenek para ile, Türkiye, sayısız fabrikalar kurabilir, sınaileşmesini hızlandırabilirdi. Türkiye gibi gelişme sürecinde bir ülke olan Yunanistan için de elbette aynı durum söz konusudur.

NATO'nun en güçlü devleti olan Amerika, NATO'nun karşısındaki başlıca devlet olan Rusya ile silâhlanma yarışını durdurmağa çalışırken, NATO içinde iki üyenin kendi aralarında böyle bir yarışa girmelerindeki çelişki ortadadır. Bu aslında NATO'nun iç çelişkisidir. NATO gibi toplu güvenlik sistemleri, o sistemin dışındaki bazı devletlere karşı kurulur. Toplu güvenlik sisteminin içinde üye olarak yer alan devletler birbirlerine karşı silâhlanma yarışına girerlerse, hele bu silâhlanma hızlı bir 'tırmanma' ölçüsüne varırsa, o güvenlik sisteminde ciddi bir sakatlık, bir hastalık var demektir.

Amerika'da, Demokratik Parti Başkan adayı McGovern'in, Başkan seçilirse Yunanistan'a yapılan yardımı durduracağını söylemesi üzerine, Cumhuriyetçi Senatör Durward Hall sert tepki göstererek, böyle bir davranışın Amerikan havacılık endüstrisine büyük darbe olacağını, kendi eyaletindeki uçak fabrikalarının 30 milyon dolarlık bir kayba uğrayacağını söylemiştir.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki silâhlanma yarışının tırmanmaya dönüşmesi, büyük sanayi ülkelerindeki silâh ve uçak endüstrileri için yararlı olabilir. Fakat Türkiye ile Yunanistan bakımından böyle bir yarışın yararlılığı çok şüphelidir. Yarış devam ederse, gelişme durumundaki her iki komşu ülke, sınaileşmelerini yavaşlatmak ve dışardaki işçilerinden elde ettikleri dövizin gitgide artan bölümlerini silâhlanma yarışında harcamak zorunda kalacaklardır.

Yunanistan hızla silâhlanır ve Hava Kuvvetlerini güçlendirirken, Türkiye'nin boş durması elbette beklenemez.

Bu durumda, benim görüşüme göre, her iki komşu ve 'müttefik' ülkenin ortak çıkarı, aralarındaki anlaşmazlıkları ve karşılıklı güvensizliği süratle giderme yollarını aramaktır. Bunun da başta gelen koşulu, Kıbrıs sorununa, bir an önce, makul bir çözüm bulmaktır.

Oysa Kıbrıs sorununa çözüm bulmak için yapılan görüşmeler uzamakta ve sürüncemede kalmaktadır. Bu görüşmelerin uzayıp sürüncemede kalmasının bedelini ise, her iki devlet, ağır ölçüde ödemektedirler ve daha da ödeyecek gibi görünmektedirler.

Büyük devletler arasındaki gerginliği azaltma ve silâh yarışını kısma çabalarını örnek alarak, Türkiye ile Yunanistan, bir an önce, aralarında anlaşmaya çalışmalıydılar. Bunun için dışardan teşvik gelmesini beklemeleri doğru değildir. Çünkü görünüşe göre, dışardan gelecek teşvik, daha çok, Türkiye ile Yunanistan'ın karşılıklı silâhlanmalarını ve yabancı silâh endüstrilerini beslemelerini sağlayıcı yönde olabilir.

Doğu Akdenizin, Balkanların ve Ortadoğunun güvenliğinde, Türkiye'nin de Yunanistan'ın da ortak yararı vardır. Birbirlerine karşı tırmanma ölçüsünde bir yarışa girip de sınaileşme ve kalkınma yollarını kesmektense, daha çok ortak yararları üzerinde anlaşış birleşme çarelerini aramaları uygun olur kanısındayım.

GERÇEKÇİ BİR DEĞERLENDİRME İÇİN

Somut, gerçekçi bir değerlendirme yapabilmek için, Ecevit'in bu demeçte neler demek istediğini madde madde belirtmekte yarar vardır. Ecevit, bu demeçinde şunları belirtiyor:

1) Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler yıllardır şeker renktir. Bunun nedeni «Kıbrıs sorunu»dur «Kıbrıs sorunu» akılcı bir yolla kesin çözüme bağlanmadıkça, iki ülke arasındaki soğukluğun giderilmesi olanakları bulunamayacaktır. «Kıbrıs sorunu»nun yaratılmasında Türkiye bir etken olmamıştır.

2) Yunanistan, «Kıbrıs sorunu»nun ortaya çıkardığı ve süregiden soğukluğun giderilmesini barışçı yollarda aramaz görünmektedir. Bunun en belirgin örneği «çağımızın en etkin jet uçakları sayılan Amerikan Fantom uçakları»nı alarak bir «silâhlanma yarışına»na yol açmasıdır.

3) ABD ile Sovyetler Birliği, kendi aralarında «silâhlanma yarışını durdurmaya çalışırken», Yunanistan'ın Doğu

Akdeniz bölgesinde sonuçları bugünden kaygı doğuran bir «silâhlanma yarışı»nın öncülüğünü yapması, bu öncülüğünde de destek görmesi kolay anlaşılır bir politika değildir.

4) Yunanistan, hava kuvvetlerini «çagımızın en etkin jet uçakları sayılan» Fantom uçaklarıyla güçlendirirken, Türkiye'nin elini kolu bağlı sayması, karşı bir tedbir almaması beklenemez. «İçinde bulunduğumuz koşullar» Türkiye'nin de hava kuvvetlerini Fantom uçaklarıyla donatması ve güçlendirmesi «kaçınılmaz» olur.

5) Yunanistan'ın bu gereksiz ve yararsız girişimi, yani bir «silâhlanma yarışı»nı açması, ne kendisi bakımından, ne de Türkiye bakımından olumlu bir girişimdir. Bunun nedeni de açıktır:

a) Türkiye de, Yunanistan da «geleşme sürecinde olan» birer ülkedir. Bu bakımdan kaynaklarını, kalkınma hedeflerinin kısa sürede gerçekleştirilmesine ayırmak zorundadırlar. Ülkesel ve ulusal çıkarlarının gerekleri budur.

b) Fantom Uçaklarının herbiri 5 milyon dolar, yani 70 milyon Türk lirasının üstündedir. Türkiye'nin almaya karar verdiği 40 Fantom uçağı, ülkemize yaklaşık olarak 4 milyar Türk lirasına mal olacaktır. İş bununla da kalmayacak, bu uçakların yan giderleriyle ödenecek bedel 4 milyar lirayı çok aşacaktır. Bu, Yunanistan için de doğrudur.

Böyle yüksek bir harcama, her iki ülke için, «silâhlanma yarışı»na değil de, sanayileşme alanına kaydırılabilirse, pek çok fabrika kurulabilir. Kalkınma hızlandırılır. Yeni «istihdam» yaratılır. Gizli ve açık işsizlik sorunu önemli ölçüde çözüme bağlanabilir. Her iki ülkede «çağdaş uygarlık düzeyi»ne daha da yaklaşmış olabilir.

c) Yunanistan'ın öncülüğünü yaptığı ve «tırmanma» ölçüsüne varacak nitelikte görünen «silâhlanma yarışı»nın anlaşılması başka yanı da vardır.

Yunanistan ile Türkiye NATO içinde iki «müttefik devlet»tir. Batı savunma sistemi içinde yanyana görev almışlardır. «NATO gibi toplu güvenlik sistemleri,

o sistemin dışındaki devletlere karşı kurulus.» Yani «toplular güvenlik sistemleri» içinde bulunan ülkelerin birbirlerine «düşman» olmaları, birbirlerine karşı gereksiz bir «silâhlanma yarışı»na girişmeleri, herşeyden önce o güvenlik sisteminin —bu örnekte NATO'nun— büyük bir çelişkisidir. Bu çelişki ise, varlığı belirlenen güvenlik sisteminde «bir sakatlığın, bir hastalığın» belirtisidir.

ç) Yunanistan ile Türkiye arasındaki bir «silâhlanma yarışı» bu iki ülkenin yararına olmaz ama «büyük sanayi ülkelerindeki silâh ve uçak endüstrileri için yararlı olabilir.»

d) Bu olumsuz girişimin çıkar yolu şudur: Yunanistan'la Türkiye arasındaki anlaşmazlık sorunu olan «Kıbrıs sorunu» akılcı bir yöntemle ele alınmalı, bu soruna «bir an önce, makûl bir çözüm» bulunmalıdır. Büyük devletler arasındaki «gerginliği azaltma ve silah yarışı kısmı çabaları örnek» alınmalı, bu örnek paralelinde «Türkiye ile Yunanistan, bir an önce, aralarında anlaşmaya çalışmalıdır.»

Ecevit'in demecinde dedikleri bunlardır. Bunların anlaşılmayan bir yanı yoktur. Kuşku yaratan bir yanı yoktur. Kısacası, Yunanistan aklını başına toplamalı, NATO içinde en güçlü devlet olan ABD iki ülke arasında başlayan «silâhlanma yarışı»na destek olmamalı, «kalkınma süreci»ndeki iki ülkenin kaynakları daha yararlı alanlara yöneltilmelidir. Bu gerçekleştirilmez, Yunanistan silâhlanmayı sürdürürse, «Türkiye'nin boş durması elbette beklenemez.»

«BİRAZ TALİHSİZ» BİR BAŞKA DEMEÇ

Demecin basında yayımlandığının hemen ertesi günü Millî Savunma Bakanı Mehmet İzmen, Türk Dışişleri Bakanlığınca «biraz talihsiz» olarak nitelendirilen bir demeç verdi. İzmen'in bu demecini de tam metin olarak ele almak gerekir. Bu demeç şöyledir;

«Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yeniden silâhlanması, silâh, araç ve gereçlerinin modern teknik gelişmelere uygun şekilde yenileştirilmesi, Türkiye Cumhuriyetinin

milli savunma politikasının tabii bir neticesidir. Memleketimizin jeopolitik ve silâhlı kuvvetlerimizin halihazır durumu, harp konseptindeki büyük gelişmeler, savunma gücümüzün artırılmasını zorunlu hale getirmiş ve bu ihtiyacın karşılanması bu plana bağlanmıştır.

Bu plan, Türkiye Büyük Millet Meclisinde de, üzerinde hassasiyetle durulmak suretiyle büyük bir tasvip görmüş ve planın süratle gerçekleştirilebilmesi için Milli Savunma Bakanlığına, gelecek yıllara geçici yüklemelere girişme yetkisi verilmiştir. Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerimizin ateş ve hareket kabiliyetlerinin daha yüksek bir düzeye çıkarılması, Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen bu yetki kanunu çerçevesinde sağlanacaktır.

Söz konusu Phantom uçaklarının satın alınması, bir yıldan beri hazırlanan bir reorganizasyon planının bir bölümünün uygulanmasından ibarettir.

Türkiye'nin hangi tehdit altında bulunduğu ve kime karşı silâhlanması gerektiği herkes tarafından bilinmektedir. Türkiye'nin Yunanistan ile bir silâhlanma yarışına girişmesi asla bahiskonusu değildir. Gerçekler bu kadar açık iken Phantom uçakları satın alınması konusunun, komşumuzla silâhlanma yarışını şeklinde gösterilmesi, memleket hayrına olmadığı gibi, dış politikamızın gerçeklerine de tamamen aykırıdır. Böyle bir görüşü açıkça reddetmek isterim.

CHP Genel Başkanının bahis konusu beyanatını, memleket kamuoyunun gereği gibi değerlendireceğinden emin bulunmak tayım.

Silâhlı Kuvvetlerimizin reorganizasyon ve modernizasyonu, uzun dönemli kalkınma planımızın stratejisinde kalkınmamızın ön koşullarından biri olarak kabul edilmiştir. Bu bakımdan memleketin savunması, kalkınması kadar önemlidir.

Burada bir hususu daha belirtmekte yarar vardır. Silâhlı Kuvvetlerin modernizasyon ve reorganizasyonunun gerektirdiği finansman kaynakları bütçe kanunlarında gösterilen devletin ana kaynaklarıdır.

Diğer taraftan Silâhlı Kuvvetlerimizin daha da güçlendirilmesi için öncelikle

mevcut milli harp sanayii tesislerinden yararlanmak, yeterli olmayan hallerde bunları geliştirmek ve yeniden kurmak, planın ana ilkesi olarak kabul edilmiştir. İhtiyaçların yurt içinden sağlanamaması halinde yurt dışından süratle tedariki, askeri bir zorunluluktur.

Bu tür beyanların memleket yararına olmayıp, milli menfaatlerimize aykırı olduğunu ifade etmek isterim.»

Milli Savunma Bakanı Mehmet İzmen, CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in demecine verdiği cevapta şunları belirtiyor:

1) Türkiye'nin Yunanistanla bir Silâhlanma yarışına girişmesi asla bahis konusu değildir.

2) Böyle bir iddia «memleket yararına olmadığı gibi, dış politikamızın gerçeklerine de tamamen aykırıdır.»

3) Girişim «Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yeniden silâhlanması, silâh, araç ve gereçlerinin modern teknik gelişmelere uygun şekilde yenileştirilmesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin milli savunma politikasının tabii bir neticesidir.»

4) «Türkiye'nin hangi tehdit altında bulunduğu ve kime karşı silâhlanması gerektiği herkes tarafından bilinmektedir.»

5) «Bu türlü beyanlar, memleket yararına olmayıp, milli menfaatlerimize aykırıdır.»

ECEVİT'İN, İZMEN'E AÇIKLAYICI CEVABI

Milli Savunma Bakanı Mehmet İzmen'in bu demecine, hemen ertesi günü CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, geniş, ayrıntılı bir cevap verdi. Bülent Ecevit, ikinci demecinde şöyle diyordu:

«Türkiye ile Yunanistan arasındaki silâhlanma yarışının durdurulması, bu amaçla iki komşu ve müttefik ülkenin aralarındaki anlaşmazlığa biran önce çözüm bulmaları yolundaki dileğime, Sayın Milli Savunma Bakanının gösterdiği tepki, çoktan bırakılmış olması gereken bir alışkanlığın sonucudur. Bu alışkanlık şudur: Milli savunma ve bir ölçüde de dış politika sorunları, bizde, dokunulmaz, tartışılmaz konular olarak tutulmak istenir. Oysa devlet görgüsü çok eskilere giden, çeyrek

yüzyılı aşkın süredir de demokrasiyi kökleştirmeye çalışan Türk Ulusu, bu sorunları serbestçe tartışabilecek yetenekte ve erginliktedir.

Bu konulara değinilir değinilmez, hemen, «memleket hayırına değil» gibi, «memleket menfaatlerine aykırı» gibi sloganlarla karşı çıkılması doğru değildir.

Geçmişte böyle sorunlar kamuoyu dışında ele alındığı zamanlar, Ulusumuz, tehlikeli maceralara sürüklenmiştir ve büyük zararlara uğramıştır. Fakat bu sorunlar kamuoyu önünde açıkça tartışılarak çözüldüğü zaman, Türk Ulusu, hem de en zayıf döneminde, dünyanın en güçlü devletlerine karşı, Kurtuluş Savaşı mucizesini yaratabilmiştir.

Ekonomik gelişme yolunda büyük güçlüklerle karşı karşıya bulunan Türk Ulusunun, millî savunma dahil, her alanda yapılan ve yapılacak olan harcamalar üzerinde titizlikle durması doğal bir haktır. Böyle harcamaları kararlaştırmanın ve yapanların iyiniyetlerinden ve yurtseverliklerinden kuşku duymağa nasıl kimsenin hakkı yoksa, bunları inceleyenlerin ve eleştirenlerin de iyiniyetinden ve yurtseverliğinden kuşku duymağa kimsenin hakkı olmamak gerekir. Kaldı ki ben, 8 Ağustos günü verdiğim demeçte, Türk Hava Kuvvetleri için Fantom uçaklarının alınmasını eleştirmiş değilim. Tersine, Yunanistan bu uçaklarla kendi Hava Kuvvetlerini takviye etmeğe başladığına göre Türkiye'nin de bu ihtiyacı duymasının kaçınılmaz olabileceğini açıkça belirtmişim.

Benim kaygım şudur: Aralarında anlaşmazlık ve karşılıklı güvensizlik devam ettikçe, her iki müttefik ve komşu ülke, gelişme olanaklarından kısarak, aralarındaki silâhlanma yarışını sürdürmek zorunda kalacaklardır; bu yarış, giderek, tirmanmaya dönüşecektir.

Sayın Bakan, «Türkiye'nin hangi tehdit altında bulunduğu ve kime karşı silâhlanması gerektiği herkes tarafından bilinmektedir; Türkiye'nin Yunanistan'la bir silâhlanma yarışına girmesi asla bahis konusu değildir» diyor.

Türkiye için, Silâhlı Kuvvetlerini modern araç ve gereçlerle donatma zorunluğunu ortaya çıkaran etkenin sadece

Yunanistan'la arasındaki anlaşmazlıktan ibaret olmadığı bilinen bir gerçektir; fakat Türkiye'nin Yunanistan'la arasında bir anlaşmazlık olduğunu, ayrıca bu bakımdan da silâhlanmasını hızlandırmak zorunda kaldığını inkâr etmek, gözden saklamağa kalkışmak da, gerçekçi değildir ve gereksizdir. Nitekim gerek Yunan gerek dünya basını, iki komşu ve müttefik ülke arasında bir anlaşmazlık ve silâhlanma yarışı olduğunu her vesile ile belirtmektedir.

Kıbrıs sorunu, Türk Ulusunu ve Kıbrıslı Türkleri tatmin edici bir çözüme bağlanmadıkça, Kıbrıs Türklerinin güvenliği ve özgürlüğü tehdit altında kaldıkça, Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin normale dönüşmesi beklenemez. İlişkilerimiz normale dönüşmedikçe de iki müttefik ülkenin birbirlerine karşı da silâhlanmaları doğaldır.

Benim belirtmiş olduğum dilek, iki ülkenin, Kıbrıs sorununu, daha çok sürüncemede bırakmaksızın çözüme çalışmaları ve iyi komşuluk ve ittifak ilişkileri kurabilecekleri ortama biran önce kavuşmaları, böylelikle kaynaklarını ve çabalarını, daha büyük ölçüde kalkınma ve ortak güvenlik ihtiyaçlarına yöneltme olanağını bulabilmeleridir. Böyle bir dileği, Sayın Millî Savunma Bakanının neden millî menfaatlere aykırı bulduğunu anlayabilmiş değilim.

Eğer, Türkiye'nin kendi kıt kaynaklarından büyük harcamalar yaparak, ayrıca yeniden milyonlarca dolarlık dış borç ve faiz yükü altına girerek, dünyanın en pahalı uçaklarından, her biri 5 milyon dolar olan uçaklardan, çok sayıda almağa mecbur olması, münhasıran bölge güvenliği ile ve Sayın Bakanın ima ettiği tehdit ile ilgiliyse. o zaman sorun üzerine daha başka bir açıdan da eğilmek gerekir. Sayın Bakanın bu iddiası doğru ise, Türkiye ile Yunanistan kadar NATO'yu ve özellikle Birleşik Amerika'yı da ilgilendiren bir güvenlik ihtiyacı ile karşı karşıya bulunuyoruz demektir. O takdirde, bu güvenlik ihtiyacının karşılanmasında, bütün yük, Türkiye ile Yunanistan'ın omuzlarına yüklenmemek, NATO tarafından ortaklaşa karşılanmak gerekirdi.

Bu arada, 27 Temmuzda Birleşik Amerika Devlet Başkanı Nixon'un, dün de NATO Başkomutanının söyledikleri sözler de önem kazanıyor. Bu sözler, Sayın Millî Savunma Bakanımızın dünkü demeciyle birleştirilince, akla şu ihtimal geliyor: Birleşik Amerika Sovyetler Birliği ile anlaşırken, Doğu Akdenizin ve Balkanlarla Ortadoğunun güvenliğini sağlama yükünü, Türkiye ile Yunanistan'ın omuzlarına aktarmak istiyor olabilir.

Eğer böyle ise, ortada yeni bir durum var demektir. Bu durumda, tartışmayı Fantom uçaklarıyla ilgili bir pazarlık konusunun da, Türk-Yunan ilişkilerinin de sınırları dışına çıkarmak, ve bütün bölge güvenliği sorunlarını, NATO çerçevesi içinde Amerika ile yeniden ele almak; yükün ne kadarının müttefiklerimiz tarafından karşılanacağını, ne kadarının henüz gelişme hâlindeki iki NATO üyesine, Türkiye ile Yunanistan'a yükleneceğini, ayrımlarıyla görüşüp saptamak ve ülkemizin tutumunu da buna göre belirlemek gerekir.

Bazı büyük devletlerin ve dev endüstrilerin, uçak sürümünü arttırmak için giriştikleri tertipler, bütün hür dünya kamuoyunda açık tartışma konusu olmaktadır.

Bizim için mesele, Fantom uçakları meselesi değildir; mesele, Türkiye'nin güvenlik ihtiyacıyla ekonomik gelişme ihtiyacını en sağlıklı biçimde bağdaştırma ve müttefikleriyle ilişkilerini buna göre düzenleme meselesidir.»

CEVABIN ÖNEMLİ NOKTALARI

Bülent Ecevit, Millî Savunma Bakanı'na verdiği cevapta şu önemli noktalara parmak basmıştır:

1) Millî savunma ve bir ölçüde de dış politika sorunları, bizde, dokunulmaz, tartışılmaz konular olarak tutulmak istenir. Bu konulara değinilir değinilmez «memleket hayırına değil», «memleket menfaatlerine aykır» gibi sloganlarla karşı çıkılması doğru değildir.

2) Türk Silahlı Kuvvetlerinin modern araç ve gereçlerle donatılması zorluğunun yalnız Türk-Yunan ilişkilerinden doğmadığını bilmeyen yoktur.

3) Fantom uçaklarının alınması, Türkiye ile Yunanistan arasındaki bir «silahlanma yarışı» değil de, Sayın Millî Savunma Bakanı'nın «ima ettiği tehdit» ile ilgiliyse, o zaman sorun üzerine daha başka bir açıdan da eğilmek gerekir. Sayın Bakanın iddiası doğru ise, Türkiye ile Yunanistan kadar NATO'yu ve özellikle Birleşik Amerika'yı da ilgilendiren bir güvenlik ihtiyacı ile karşı karşıya bulunuyoruz demektir. O takdirde, bu güvenlik ihtiyacının karşılanmasında, bütün yük, Türkiye ile Yunanistan'ın omuzlarına yüklenmemek, NATO tarafından ortaklaşa karşılanmak gerekir.

4) «Bizim için mesele, Fantom uçakları meselesi değildir; mesele, Türkiye'nin güvenlik ihtiyacıyla ekonomik gelişme ihtiyacını en sağlıklı biçimde bağdaştırma ve müttefikleriyle ilişkilerini buna göre düzenleme meselesidir».

Bu ülkede hiç kimse, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yeni silâh, araç ve gereçlerle donatılmasına, güçlendirilmesine karşı olamaz. Böyle bir suçlamayı ileri sürmenin yararı da yoktur. Sorunu yörüngesinden çıkartmamak gerekir. Ecevit, Fantom uçaklarının alımıyla ilgili olarak, batı güvenlik sistemi içinde bulunan iki ülkenin ilişkilerine, güvenlik sisteminin özellikle ülkemiz yararları açısından gerçekçi bir değerlendirmesine önem vermiştir.

Ecevit'in olayı geniş bir bakış açısında ele almasını, ülke çıkarlarını özenle, titizlikle koruyup, gerçekçi bir değerlendirmeye gidişini, yermek, suçlamak, karalamak yerine; getirdiği gerçeklere, değindiği sorunlara eğilmek, iyiniyetle üzerinde durmak gerekir.

NIXON YARDIMIN AMACINI AÇIKLIYOR

NATO, bir savunma andlaşmasıdır. NATO içinde yer alan ülkeler, savunmalarında ortaklaşa bir dayanışma içinde olacaklardır. Türkiye'nin ülke bütünlüğünün korunmasında, öteki üyeler, özellikle güçlü devletler özenli olmakla, destekleyici olmakla yükümlüdürler. Yapılan yardımlar, bir bütün olarak NATO'nun Doğu Akdeniz kanadında barışı koruma amacı

güttüğü kadar, Türkiye'nin ülke bütünlüğünü de koruyucu nitelikte olmalıdır.

Geçen temmuz ayı içinde Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Nixon'un düzenlediği basın toplantısında söylediği şu sözler, Türkiye'yi haklı bir kaygı içinde bırakabilecek nitelikte görünmektedir.

Başkan Nixon, 27 Temmuz 1972 günü Washington'da düzenlediği basın toplantısında, Truman'ın başkanlık dönemine de değinmiş, Türkiye ile Yunanistan'a yardım konusunu daha o zamandan desteklediğini söylemiş ve şu ilginç kanısını açıklamıştır. Başkan Nixon demiştir ki:

«Bu arada şunu da söyleyeyim ki, Yunanistan'a, Türkiye'ye yardımı hâlâ destekliyorum. Bu yardım, şimdi de, o zamanlardaki kadar gereklidir; o zamanki nedenlerin çoğu bugün de devam ettiği gibi, şimdi bu yardım daha da zorunlu olmuştur; çünkü Yunanistan'la Türkiye'ye yardım etmeksizin, İsrail'i kurtarmak üzere geçerli bir politika izleyemeyiz.»

Başkan Nixon'un gözlerden kaçırılmağa çalışılan bu demeci çok açıktır: Türkiye'ye olduğu gibi Yunanistan'a da yardım sürdürülmelidir. Ama, bu yardımın amacı—Nixon'a göre—açık seçik «İsrail'i kurtarmak»tır...

Başkan Nixon'un bu demeci, Türk kamuoyuna pek yansıtılmamıştır. Bu ayrıca üzerinde durulması gereken bir önemli noktadır. Ama gerek Türk hükümeti, gerekse Yunan hükümeti, Başkan Nixon'un bu açıklamasından ciddi kaygılar duymuş, tedirgin olmuş, ABD Dışişlerine bu konuda açıklığa, kavuşmak istediklerini de duyurmuşlardır.

Amerikan basını, Başkan Nixon'un bu demecinden sonra Türkiye'nin ve Yunanistan'ın ABD hükümetine yaptığı başvurmadan bilgi edinmişlerdir. Demecin anlamı ve yorumu üzerinde durmuşlardır. Gerek Amerika Dışişleri Bakanlığı sözcüsü John King, gerekse Beyazsaray Basın Sözcüsü Gerald Warren, sorulan sorular karşısında epeyce ter dökmüşler, ama Başkan Nixon'un demecini düzeltecek tek kelime söyleyememişlerdir.

Söz konusu konuşmalar Türk basınında yer almamış ve Türk kamuoyuna yansıtılmamıştır. Amerikan resmi makam-

larının basın sözcüleriyle, basın mensupları arasında geçen ve haber bültenlerinde yer alan konuşmaların ilginç bölümlerini aslından çevirtip buraya almakta konunun aydınlığa çıkması bakımından yarar gördük.

ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü John King, kendisine sorulan'ın «Yunanlılarla, Araplarla ve İsrail'ilerle ilgili olarak Atina'dan ve Washington'dan çıkan haberleri aslı nedir? Buna bir ışık tutabilir misiniz?» sorusuna verdiği cevap: «Hayır Joe, tutamam.»dır.

«Yunan veya Türk hükümetlerinden, Başkan Nixon'un beyanına karşı herhangi bir teşebbüs veya şikâyet geldi mi?» sorusunun cevabı da diplomatik bir anlatımın elverdiği kaçamaklık içindedir ve şöyledir:

«Hafta sonunda bu konuda çıkan çeşitli haberler üzerine herhangi bir yorum da bulunmak istemiyorum.»

Beyazsaray Sözcüsü Gerald Warren'in cevapları da John King'i kadar kaypak ve kaçamaktır. Warren, «Başkan Nixon, İsrail savunmasında Türkiye ile Yunanistan'ın da karıştırılabileceklerini ima etmişti. Başkanın bu sözleriyle ne kasdettiği konusunda Beyazsaray'ın bir tavzihi olacak mı?» sorusuna verdiği cevap şudur: «Bir tavzihte bulunulmayacak Bob.» Sonra da şu sözler: «Bildiginiz gibi, Başkan, sıklık, NATO'nun güney ucunun güçlü olmasının taşıdığı öneme değinmiştir. Eğer Başkanın beyanları yanlış anlaşılırsa, bunu bir talihsizlik sayarız, çünkü Başkan, güçlü olmamızın o bölgedeki bütün dostlarımız için taşıdığı öneme değinmiştir.»

Başkan Nixon'un «Yunanistan'la Türkiye'ye yardım etmeksizin, İsrail'i kurtarmak üzere geçerli bir politika izleyemeyiz» diye yaptığı açıklama, aslında yoruma dahi ihtiyaç göstermediği gibi Beyazsaray sözcüsünün cevabı da inandırıcı olmayan çok uzaktır.

«Türk ve Yunan hükümetlerine diplomatik veya başka bir yoldan bir tavzih gönderildi mi? sorusunun cevabı da şöyle:

«İki ülkeye diplomatik temaslarımız üzerinde tartışmam.»

Gazeteci direniyor, diyor ki:

«Fakat onlar tartışıyorlar. Her iki

hükümet de kendi vaziyetlerini açıklamaktadır.»

Kaçamak cevap şu:

«Anhıyorum. Fakat bizim diplomatik temaslarımızı tartışma âdetimiz yoktur.»

Her iki basın sözcüsüyle gazeteciler arasında geçen ilginç konuşmanın buraya, aldığımız bölümleri dikkatle okunursa. ABD'nin Yunanistan'a ve Türkiye'ye yaptığı yardımın amacı konusunda Başkan Nixon'un verdiği demecin dolaylı yoldan doğrulandığı da kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Şimdi, ülkesini, ülkesinin bütünlüğünü, geleceğini düşünen her Türk yurttaşı, müttefikimiz ve dostumuz Amerikan'ın bu yardım amacı üzerinde duracaktır. NATO güvenlik sisteminin bize sağladığı güvenliğin ne olduğu üzerinde elbette düşünecektir. Doğu Akdeniz bölgesinin savunulmasında büyük yükün kimin üzerine yıkılmak istendiği sorusu kafasından kolay kolay çıkmayacaktır.

Bu gerçekleri bilmek, tartışmak, kamuoyunu aydınlatmak «memleket menfaatlerine aykırı» değil, herşeyden önce demokratik düzenin en doğal, en olağan bir uygulamasıdır.

Ecevit, demecini, konuyu böylesine geniş boyutlar içinde değerlendirerek vermiş, hem Türk kamuoyunu, hem ilgilileri uyarı görevini yapmak istemiştir.

GERÇEKLER NEDEN YANSITILMIYOR?

Türk Dışişleri Bakanlığı'nın Nixon'un demeciyle ilgili olarak yaptığı açıklama, diplomatik dikkat ve nezaket kuralları içinde açık ve anlamlıdır:

Şunu belirtmek gerekir ki, bu yardımlar, Türkiye'nin savunma gücünü kuvvetlendirmek ve böylece güvenliğini arttırmak maksadıyla yapılmaktadır. Bizim anlayışımız budur. Türkiye'nin milletlerarası hukuk, Birleşmiş Milletler Yasası ve adalet esasları çerçevesinde uygulayabildiği dış politikası bütün dünyada olduğu gibi bölgemizde de barış, güvenlik ve istikrar gayelerine hizmet etmektedir.

Türkiye'nin Ortadoğu ihtilafı ile ilgili olarak öteden beri izlemekte olduğu

politika keza açıktır. Bu politikanın esaslarını bir kere daha özetlemek gerekirse, Türkiye, ihtilâfların barışçı yollarla çözümlenmesini arzulamakta, kuvvet yolu ile toprak kazancı ve siyasi avantaj sağlanmasına ve oldu-bittilere karşı bulunmaktadır.»

«Fantom'un ötesindeki gerçek»lerin biraz daha açıklığa kavuşabilmesi için, konunun bir başka yanına da kısaca değinmekte yarar olsa gerektir.

(AA)nın Washington çıkışlı bir haberinde özetle şu ilginç bilgi vardır:

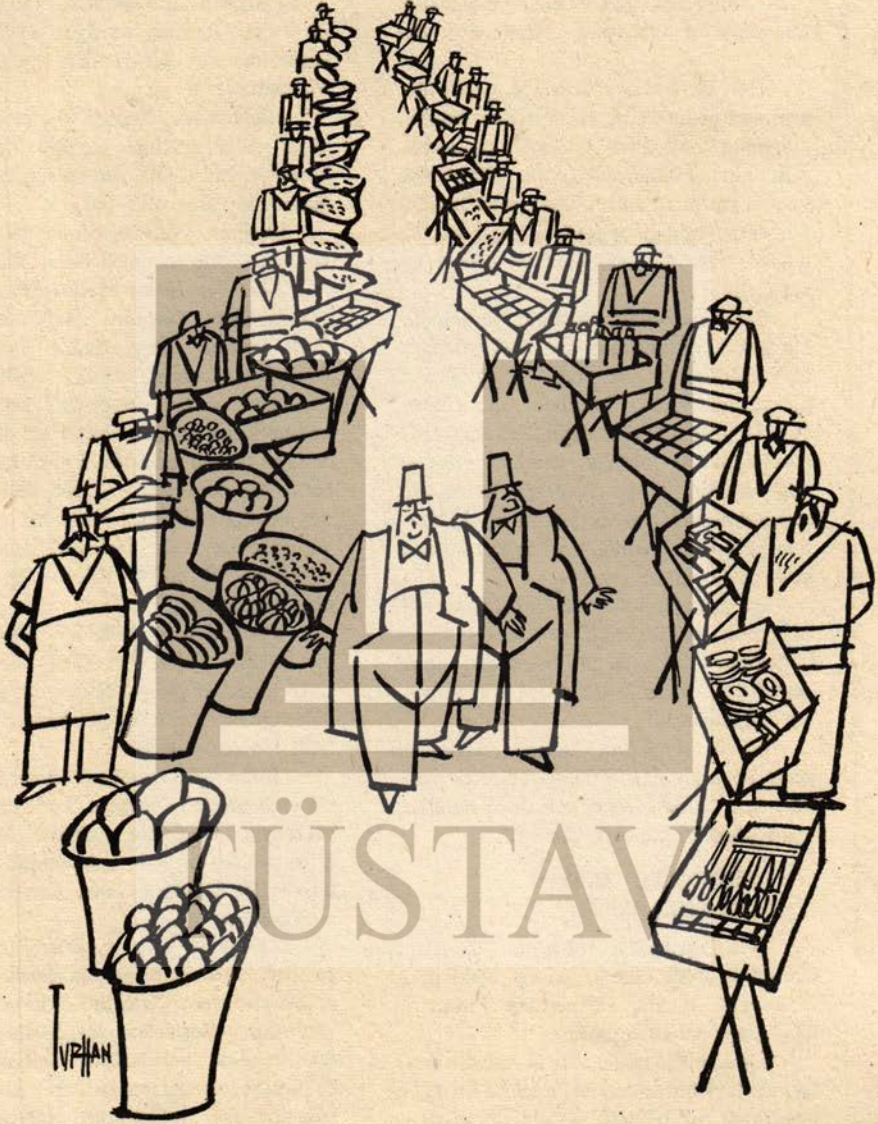
ABD Temsilciler Meclisi Missouri üyesi Cumhuriyetçi Durward Hall, Demokrat Parti Başkan adayı senatör George Mc Govern'in, başkan seçildiği takdirde Yunanistan'a yardımı keseceğini belirten demecine karşı çıkıyor, «böyle bir davranışın Missouri bölgesi havacılık sanayii için büyük bir darbe olacağını» söylüyor. Hall'ın yaptığı hesaba göre eğer böyle bir uygulama ya girilirse «Mc Dollell-Douglass uçak fabrikaları 30 milyon dolarlık bir kayba uğrayacaklardır.

«Fantom'un ötesindeki gerçekler»in bir bölümü böylece açıklığa kavuşunca, CHP Genel Başkanı Ecevit'in şu görüşüne hak vermemenin haklı gerekçesini bulmak herhalde zor olacaktır:

«Bizim için mesele, Fantom uçakları meselesi değildir; mesele, Türkiye'nin ihtiyaçlarıyla ekonomik gelişme ihtiyacını en sağlıklı biçimde bağdaştırma ve müttefikleriyle ilişkilerini buna göre düzenleme meselesidir.»

Türkiye'de bazı çevreler, genellikle partileri sorumsuz davranışlarda bulunmakla suçlarlar. Oysa bu konuda partiler sorumsuz çıkışlardan genellikle kaçındıkları halde, partilerüstü hükümetin bir bakanı ve tartışmaya katılan yazarlardan bazıları, dış politikamızı, güvenliğimizi ve ekonomik durumumuzu yakından ilgilendiren bir sorunun gerektiği anlayıştan ve sorumluluktan, derece farkıyla, bir hayli uzaklaşan tepkilerde bulunmuşlardır.

Bu tepkilerden bir kısmının, Bülent Ecevit'ten çok, Türk Dışişleri Bakanlığını güç durumunda bıraktığı kolaylıkla tahmin edilir.

— Hay Anaam Babaaam !... Ortak Pazar malları bunlar.

Kapitalist Sanayileşme Sürecinde 1923-1950 kesiti

Tunç TAYANÇ

Osmanlı İmparatorluğunun kalıntıları arasında Avrupa ölçüleriyle karşılaştırılabilecek bir «sanayi» bulunmuyordu. Osmanlı sanayii, İmparatorluktan çok önce, Batı Avrupa çıkışlı sanayi ürünlerinin rekabetine dayanamayarak çökmüştü. Cumhuriyet'in kuruluş yılları, aynı zamanda sanayileşme sürecinin başlangıç yılları, hattâ daha doğru bir deyişle «izlenecek yol hakkında karar verme» yolları olarak da nitelendirilebilir. İzlenecek yol «kapitalist gelişme yoludur» ve bu yolun öngördüğü sanayileşme süreci tüketim maddeleri üreten sanayilerden yatırım malları üreten sanayilere doğru uzanır.

1920'lerde, İzmir İktisat Kongresi ile belgelenecek kabul edilen kapitalist gelişme yolu, 1930'lu yıllarda bir tür «devlet kapitalizmi» ne dönüşmüş, 1940'larda, iç ve dış siyasal gelişmeler, sanayileşme sürecinde yeni yollar katedilmesini önlemiştir. İzlenen yolun adı konmamış ve oyunun kurallarına tam anlamıyla uyulmamış olursa da, 1950'den ve özellikle 1960'lardan günümüze kadar gözlenen gelişmeler, kapitalist gelişme yolunun sanayileşme sürecine yansımalarıdır.

Böylece, 1970'ler Türkiye'sinde «makina yapan makinalar»ın gündeme alındığını görürüz. 1923-1950 dönemi, bugün gelinen aşamayı belirleyen bir dönemdir. Bu inceleme, «Kapitalist Sanayileşme sürecinde 1923-1950 kesiti»ni anlatıyor.

TÜSTAV

Kurtuluş Savaşını izleyen yıllarda, her alanda olduğu gibi, sanayileşmeye de sıfırdan başlamak gerekiyordu. Türkiye için sorun «hâkimiyet-i milliyeyi» «hâkimiyet-i iktisadiye» ile tamamlamaktı. Çözüm bekleyen ekonomik sorunları görüşmek amacıyla bir «İktisat Kongresi» toplanması yoluna gidildi.

İZMİR İKTİSAT KONGRESİ

1923 yılında İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nin çalışma programını saptamak üzere kurulan «Heyet-i Faâle»nin hazırladığı raporda, «sınai istihsalin tanzimi» başlığı altında şu satırlara rastlan-

maktadır: «Asıl sanayie gelince memleketimizde hemen teessüs edememiş bir halde-dir. Gerek köylerimizde, gerek kasaba ve şehirlerimizde her ne'ye dahil olmak üzere bütün sanayi kaabiliyetimiz (el işçiliği ve imalâthane) devre-i ibtidaiyesindedir... Asıl sanayie lâzım olan madenî ham maddelere de tabii bir surette memleketimiz mebzulen maliktir. Şu halde inkişaf-ı sınaî çaresi nedir?... Sanayimizin her sahasına ait kısımlarda el işçiliği ve küçük istihsal devresinden kurtularak 'fabrika ve makine istihsaline ve büyük işletme devresine' süratle geçmemiz lâzımdır.»

Görüldüğü üzere, sanayinin içinde

bulduğu durum, gerçekçi bir biçimde saptanmıştır. Bu koşullar altında, ülkeyi «çağdaş uygarlık»a ulaştırmanın yolu, ekonominin tümünü kapsamlı bir plan içinde öngörülen hedefe yönelmektir. Fakat o günün koşulları ve dünya konjonktürü içinde, pek bir olanak olmadığı da bir gerçektir. Kalkınma için, o günkü kadronun karşısında denenmiş bir yol vardır: **Kapalist gelişme yolu.** Üstelik, kendilerine ulaşmak istenen, çağdaş uygarlığın temsilcileri de oyoldan geçerek gelişmişlerdir.

Kongre, özel girişim yoluyla sanayileşme dışında, sanayileşme konusunda radikal çözümler getirememiştir. Bunun başlıca nedeni, Kongre delegelerinin temsilcisi oldukları çıkarların birbirleriyle çelişir nitelikte olmalarından ileri gelmiştir. Nitekim Kongre'nin 'temenni' niteliğindeki kararları incelenecek olursa, sayısal çoğunluğu ellerinde bulunduran çiftçilerin ve ticaret burjuvazisinin kendi çıkarlarına dokunan karar tasarılarına karşı çıktıkları, işçi temsilcileri ile sanayicilerin ise, bazı konularda birlikte hareket ettikleri görülecektir.

İzmir İktisat Kongresi'nde «sanayici»lerin özellikle üzerinde durdukları en önemli nokta gümrüklerde 'himaye' idi. Oysa, Türkiye'nin gümrüklerde değişiklik yaparak yurtiçi üretimi gümrük duvarları ile korumasına daha bir süre için olanak yoktu. Bunun nedeni, Lozan Andlaşmasının eski olan «*Ticaret Mukavele-namesi*»ne göre, Türkiye'nin, Andlaşmanın imza tarihinden itibaren beş yıl süreyle, yani 1929 yılına kadar, 1 Eylül 1916'da yürürlükte olan Osmanlı gümrüklerini uygulama yükümlülüğünü yüklenmiş olmasıdır.

TEŞVİKİ SANAYİ KANUNU

Sanayii, 1929 yılına kadar gümrük duvarları ile koruma olanağı olmadığından, başka bir yola gidildi ve 1913'de sanayii teşvik amacıyla çıkartılmış olan kanunda, 1924 yılında bazı değişiklikler yapıldı ve 1927'de de «**Teşviki Sanayi Kanunu**» yürürlüğe girdi. Bu kanuna göre; «Sınai müesseselere ait olup, memleket dahilinde bulunmayan veya kâfi miktarda istihsal veya imal edilemeyen aşağıda yazılı maddeler, gümrük ve duhuliyeye resimlerinden muafur: 1 — bu müesseselerle

müştemilâtının tesis, inşa ve tevsilerine muktazi her nevi inşaat malzemesi; 2 — bu müesseselerin imalâtına ve mamûlâtının zurufuna muktazi iptidai maddeler; 3 — bu müesseseler için lüzumu olan her nevi makina ve alet ve bunların yedek ve tecdit parçaları; 4 — bu müesseselere ait olarak vücuda getirilecek nakliye, tahmil ve tahliye ve muharrik kuvvet istihsal ve nakil tesisatına muktazi biçimle malzeme (inşaat malzemesi dahil), muharrik ve müteahharrik vesait.»

Kanunun getirdiği bu «muafiyetler», gene kanunun koyduğu «yerli mal kullanma zorunluluğu» ile tamamlanıyordu. Şöyle ki, «Devlet, özel idareler ve belediyelerle bunlara ait müesseseler ve Teşviki Sanayi Kanunu'ndan yararlanan teşebbüsler; ihtiyaçları olan mallardan memleket dahilinde yeterli miktarda istihsal olunup da benzerlerinin görebildiği işleri görebileceği fennen tesbit edilmiş olanları, ithal yoluyla gelen mallardan azami % 10 nisbetinde pahalı da olsa, ithal mallarına tercih kullanmağa mecburdurlar.»

Böylece, gümrük ve duhuliyeye resimlerinden muaf olarak yurda getirilen yatırım malları ile faaliyete geçecek sınai kuruluşlara, yurtiçi fiyatları dünya fiyatlarının % 10 üzerinde olsa bile, ulusal bir pazar yaratılmış oluyordu.

Teşviki Sanayi Kanunundan yararlanan firma sayısının 1927'de 470'den 1932'de 1473'e yükselmiş olması, Kanunun getirdiği olanaklardan yararlanan firmaların artışı göstermektedir. Ancak, 1932 Teşviki Sanayi Kanunundan yararlanan 1473 firmanın yüzde 44,30'unun «tarım, evcil hayvanlar ve av ürünleri sanayii», yüzde 23,80'inin «dokuma sanayii» yüzde 9'10'unun «odun sanayii» gibi tüketime dönük sanayilerde faaliyetlerini yoğunlaştırmış olmaları, ilkel maddelerin yurtiçinden sağlanabilmesi ve tarımsal nitelikteki sanayiinin gelişmesi yolunda İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararların gerçekleşme yolunda olduğunun bir göstergesidir.

1923-1932 DÖNEMİNDEKİ SINAİ GELİŞME

Özel girişimciliğin öncelik aldığı bu dönem içinde, sanayileşme sürecinde geri-

de bırakılan yolun, kurulan sanayinin niteliğinin ne olduğunu gösterecek iki temel kaynak vardır. Bunlardan birincisi, *İstatistik Umum Müdürlüğü*'nce yapılan «1927 Sanayi Sayımı», öteki ise, gene aynı Genel Müdürlük tarafından yapılan, fakat yalnız Teşviki Sanayi Kanunundan yararlanan kuruluşları kapsayan «1932-1939 Sanayi İstatistikleri»dir. Aralarındaki kapsam farklılığından ötürü, bu iki belgeye dayanarak bir karşılaştırma yapma olanağı yoksa da, belirttikleri eğilimleri belirlemek yararlı olacaktır.

1927 Sanayi Sayımı'na göre, Türkiye'de, 256.855 işçi çalıştıran 65.245 işletme bulunmaktadır. Toplam işletmelerin yüzde 43,59'unu oluşturan 28.439 işletme «tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayi»nde faaliyet göstermekte ve toplam çalışanların yüzde 43,01'ini istihdam etmektedirler. Sektör bazında daha çok ayrıntıya girmeden, 1927 yılında Türkiye'de mevcut sanayiinin yapısının «hafif sanayi»nin ilkel bir biçimi olduğu ve işletmelerin yüzde 85,09'unun bu sanayilerde faaliyet gösterdikleri söylenebilir. Ayrıca, bir başka olgu da, 1927 yılında, sanayide, küçük atelye tipi işletmelerin egemen olduğudur. Şöyle ki, altı kişiden az insanın çalıştığı kuruluşların sayısı 59.245 dir ve toplam işletmelerin yüzde 90'81'ini oluşturmaktadırlar.

Kullanılan ham madde değerlerinin dağılımı, toplam ham madde değerlerinin yüzde 65'inin tarım, yüzde 18'inin ise dokuma sanayiinden kullanıldığını göstermektedir. Toplam ham maddenin yüzde 12,62'si ithal edilmiş ve ithal malı ham maddeler, sırasıyla, karton sanayi, çeşitli sanayi ile karma sanayide yoğunlaşmıştır. Bu eğilimler, İzmir İktisat Kongresi'nde ileri sürülen dileklerden biri olan, ilkel maddeleri yurt içinden sağlanabilecek sanayilerin geliştirilmesi önerisine de uygun düşmektedirler. Konuya, üretim değerlerini dikkate alarak yaklaşmak da, gözlenen eğilimi değiştirmemektedir. Toplam sanai üretimin yüzde 65,08'i tarım, yüzde 17,65'i ise dokuma sanayileri tarafından yaratılmıştır.

1932-1939 Sanayi İstatistikleri, özel girişimcilik yoluyla sanayileşmenin son

yılı olan 1932 ile ilgili bilgileri, yalnız Teşviki Sanayi Kanunundan yararlanan işletmeleri dikkate alarak vermektedir. Fakat 1927 Sanayi Sayımının ortaya koyduğu eğilimlerde pek önemli değişimler gözlenmemektedir. Teşviki Sanayi Kanunundan yararlanan kuruluşların yüzde 44,19'u tarım, evcil hayvanlar ve av ürünleri sanayilerinde, yüzde 23,83'ü ise dokuma sanayiinde faaliyette bulunmakta ve toplam çalışanların, sırasıyla, yüzde 33,02'si ile yüzde 29,00'unu istihdam etmektedirler. Bu da 1927'deki eğilimlerin devam etmekte olduğunun bir göstergesidir. Kuruluşların kullandıkları ham madde değerleri ile üretim değerlerini karşılaştırmak olanağı, yukarıda değinilen kapsam farklılığından ötürü, yoktur.

1923-1932 yılları arasında, tüketim malları üretimine dönük bir sanayinin kurulmasının sağlandığı, fakat temel sanayilerin kurulamadığı görülmektedir. Plânsız ve programsız bir sanayileşme, hele Devletin koruyucu tedbirleri de olunca, ülkenin ihtiyaç duyduğu alanlardan çok, kârlılığı çok olan alanlara yönelmiştir. Nitekim, 1932 yılında, net kârın sermayeye oranı ortalama yüzde 19,5 olarak saptanmıştır. Bu ise, özellikle Teşviki Sanayi Kanunundan yararlanmak amacıyla, binası bile kendine ait olmayan —ki, 1932'de tüm kuruluşların yüzde 41'i kiracı durumundadırlar— «gecekondu tipi» işletmeler kurulmasına yol açmıştır. Böylece, küçük sanayi niteliğinde, sermaye bakımından yetersiz, harcamaları rasyonel olmayan, kısa dönem için belki geçerliliği olan, fakat uzun dönem için yetersizliği açık bir tüketim malları sanayiinin temelleri atılmıştır.

DEVLET ÖNCÜLÜĞÜNDE SANAYİLEŞME DENEYİ

Geçen on yıllık süre içinde, sanayileşme sürecinde, beklenen yolun katedilememiş olması, tutulan yol hakkında kuşuklara yol açarken, 1929-1930 Dünya Buhranı da kapitalist gelişme yolunun geçerliliği üzerine kuşukların doğmasına neden oldu. Artık sık sık «devletçilik» sözcüğü duyuluyordu. Özel girişimciler, kendilerine, tanınan olanakları, ülkenin sa-

naayileşmesi doğrultusunda gereğince kulanamamışlardı, şimdi sıra «devlet öncülüğünde sanayileşme» deydi.

1930'lara gelindiğinde, sanayideki «gecekondulu tipi küçük atelyeler»ün sayıları hızla artmış, Batı tipi bir sanayi burjuvazisi yaratılamamıştı. Oysa Devletin koruyucu kanatlar altında, fırsatlardan yararlanmasını bilen bir ticaret burjuvazisi palazlanmış, özellikle ithalatçılar, Lozan Andlaşmasının gümrüklere ilişkin kısıtlamalar kalkmadan önce, büyük ölçüde ithalatta bulunarak, gene ticari faaliyetlere aktaracakları bir sermaye sağlamışlardı.

Devletçilik, doktriner nedenlerle değil, sağlayacağı umulan pratik sonuçlardan ötürü benimsenen bir ekonomi politikası olmuştur. Devletçiliğin anlamını, Atatürk şöyle tanımlamıştır: «Ferdlerin hususi teşebbüslerini ve şahsi faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmasını gözönünde tutarak memleket iktisadiyatını Devletin eline almak.»

1924 yılında kurulmuş olan «Sanayi ve Maadin Bankası» görevlerini 1932'de kurulan «Devlet Sanayi Ofisi» ile «Sanayi Kredi Bankası»na devrederek ortadan kalıyordu. Bunlardan birincisi, 1 — sınaî devlet kuruluşlarının, fabrikaların dolaysız ya da dolaylı tesisine proje hazırlayarak, projeleri uygulayarak hizmet etmek; 2 — özel kanunla kurulan, Sanayi ve Maadin Bankası tarafından yönetilen, devlet sermayesi ile kurulmuş ve kurulacak tüm fabrikaları yönetmek ile görevlendirilirken, Sanayi Kredi Bankası da sanayi kuruluşlarının kredi ihtiyaçlarını karşılamak ve bir makine piyasası sağlamak görevlerini üstleniyordu. Ancak, bu iki yeni kuruluş 1933'de «Sümerbank» adı altında yeniden birleştiriliyordu. Bu yeni kuruluş; 1 — ana ham maddeleri ülkede yetişen ve üretimi, tüketimi karşılamayan, 2 — ham ihraç mallarını mamul ve yarı mamul duruma getirerek değerlendiren ve sürümü kolaylaştıran, 3 — geniş çapta tüketildiği halde ham maddeleri henüz yetişmeyen, ancak ilgili sanayi kurulduktan sonra ham maddeleri yurt içinde yetişti-

rilebilecek olan ve 4 — ham maddeleri yurt içinde yetişmediği gibi, yetiştirilmesine de olanak olmayan, ancak üretimi ülke açısından yararlı olan sanayilere öncelik verecekti.

Görüldüğü üzere, öncelik gene de hafif sanayie tanınmıştır. Özellikle, başlıca ihraç ürünleri tütün, pamuk, fındık gibi tarımsal ürünlerden oluşurken, bu ürünleri işleyecek sanayi «gıda sanayii» olmakta, ayrıca bir tarım ülkesinde yetişen öteki ham maddeleri kullanacak öteki «tüketim malları sanayileri» de desteklenmektedir.

BİRİNCİ BEŞ YILLIK SANAYİ PLANI

1934 yılı, Türkiye ekonomisine bir yenilik getiren yıl oluyor ve Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, bugünkü anlamda olmasa bile, «planlama» kavramını ve anlayışını ülkeye getiriyordu. Plan'da kurulması öngörülen sanayiler 1 — dokuma sanayii, 2 — madencilğe dayalı sanayiler, 3 — selüloz sanayii, 4 — seramik sanayii ve 5 — kimya sanayii gibi genellikle tüketim malları ya da ara mallar üreten sanayilerdir. Ancak, 1930 Dünya Buhramını izleyen yıllarda, geleneksel ihraç mallarının satılmaları çok zorlaşmış olduğundan, dış ticaret açığı ortaya çıkmaya başlamıştı ve kurulması öngörülen sanayilerin ürünlerinden büyük miktarlarda ithalât yapılmaktaydı. Bu nedenle, Birinci Sanayi Planı ithalât ikamesine yönelmiş bir Plan olarak nitelendirilebilir.

Planın uygulanması, büyük ölçüde, Sümerbank'a verilmiş ve bu amaçla, başlangıçta 20 milyon TL olan itibarı sermayesi, 1934'de 62 milyon TL. na çıkarılmıştır. Sümerbank'ın yanında İş Bankası ve Ziraat Bankası da bazı fabrikaların kuruluşlarını finanse etmişlerdir. Birinci Sanayi Planı döneminde 20 yeni işletme faaliyete geçmiştir.

İKİNCİ BEŞ YILLIK SANAYİ PLANI

Birinci Sanayi Planı'nın sonuçlarının beklenenin de ötesinde olması üzerine. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın hazırlanmasına başlanmıştır. İkinci Plan'ın

Birinci Plan'dan en önemli farklılığı yatırım malları üretiminin öncelik almış olmasıdır. İkinci Sanayi Planı'nda kurulması öngörülen sanayi kuruluşları şunlardır: 1 — Madencilik, 2 — Maden kömürü ocakları, 3 — Mıntaka elektrik santralleri, 4 — Ev mahrukatı sanayii ve ticareti, 5 — Toprak Sanayii, 6 — Gıda maddeleri sanayii ve ticareti, 7 — Kimya sanayii, 8 — Mihanikî sanayii, 9 — Denizcilik. Kurulacak bu kuruluşların imalât konuları yanında, maliyet esaplarından birim satış fiyatlarına kadar ayrıntılara inen **İkinci Sanayi Plan'ın «plan»dan çok «imalât programı» niteliği ağır basmaktadır.**

İkinci Sanayi Planı'nda kapsanan sanayilerde, sertleşen dünya konjonktürünün etkilerini görmek mümkündür. Bir ön tedbir olarak savunma hazırlıklarına girişen Türkiye, bu amaçla ülkenin elektrifikasyonuna ve enerji santralleri kurulmasına ve ulaştırma olanaklarının geliştirilmesine önem vermiştir. Böylece, **Birinci Sanayi Planının «Sümerbank»ı ortaya çıkarması yanında, İkinci Sanayi Planı da «Etibank»ın ortaya çıkmasına yol açmıştır.** 1935'de kurulan Etibank, madencilik ve ülkenin elektrifikasyonu ile görevlendirilmiştir. **İkinci Sanayi Planı'nın kapsamını belirleyen bir başka faktör, Devletin alt-yapı kuruluşlarına öncelik tanıyarak, «özel teşebbüsün yapamadıklarını» üstlenmesi ve böylece, özel girişimciliğin gelecekte karşılaşması beklenen darboğazları gidermeye yönelmesidir.**

Mali yükü 111,845,000 TL olan İkinci Plan, Birinci Plan'ın sona ermesi beklenmeden, 1938'de yürürlüğe konmuşsa da, kısa bir süre sonra Atatürk'ün ölümü ve yaklaşan savaş yüzünden, uygulanma olanağı bulamamıştır.

1939'DA SANAYİN DURUMU

Yukarıda, sanayi planları uygulanmaya başlanmadan önce, 1932 yılında sanayinin ne durumda olduğunu 1932-1939 Sanayi İstatistikleri'ne dayanarak belirlemeye çalışılmıştı. Burada da, aynı kaynağa dayanarak, sanayinin 1939 görünümünü göstermeye çalışacaktır.

Teşviki Sanayi Kanunundan yararlanan kuruluşların sayısı 1932'de 1437 iken

1939'da 1144'e düşmüştür. Azalma yüzde 22,34 oranındadır. Toplam sanayi kuruluşlarının yüzde 40,91'i gene tarım, evcil hayvanlar ve av ürünleri sanayiinde, yüzde 21,77 si ise dokuma sanayiinde faaliyet göstermektedirler. Kullanılan ham maddelerin yüzde 56,59'u tarım, yüzde 23,04'ü ise dokuma sanayileri tarafından kullanılmakta; üretimin yüzde 53,71'ini tarım, yüzde 19,64'ünü ise dokuma sanayii üretmektedir.

Yukarıda verilen yüzde değerlerin, 1927 ve 1932 yılları için verilen yüzde değerlerle karşılaştırılması, tüketim sanayilerinin tüm sanayi içindeki paylarında önemli değişiklikler olmadığını göstermektedir.

1940-1950 DÖNEMİ VE SANAYİLEŞME

İkinci Dünya Savaşı, sanayileşme sürecinde yeni adımlar atılmasını önlediği gibi, belki de bir plan disiplini altında sanayie aktarılabilir olan kaynakların, savaş ortamının yarattığı fırsatlardan yararlanmayı bilen ticaret burjuvazisi tarafından tatlı kârlara yönlütülmesine yol açmıştır.

Savaş sona erdiğinde, Türkiye'de yeni ekonomik gelişmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu gelişmeler, eğilimlerde değil, düşüncelerde olmaya başlamış ve Devletin ekonomik hayattan elini ayağını çekmesi yolundaki girişimler hız kazanmıştır. Bunda, Devletin, giderek kendileri için bir destekten çok, rakip durumuna girmesinden çekinen özel girişimciliğin payı büyüktür. Devlet, belli bir ölçüde alt-yapıyı kurmuş, özel fabrikalara ham madde ve ara mali sağlama olanaklarını bir ölçüde yaratmış ve ulaşım olanaklarını düzenlemiştir. Artık özel girişimler için ortam hazırdır.

Nitekim, 1947 yılında toplanan C.H.P. 7. Kurultayı, devletin faaliyetlerini «... büyük maden işletmeleri, büyük enerji santrallerinin ve ağır endüstrinin kurulması, savunma endüstrisi, bayındırlık işleri gibi büyük teşebbüslerle kamu hizmetlerini ilgilendiren ulaştırma ve P.P.T. gibi teşebbüsler...» ile sınırlandırıyor ve bunların dışında kalan «...her türlü ekono-

mi işlerinin özel teşebbüsler eliyle kurulmasını, Devletin bu teşebbüsleri teşvik etmesini, korumasını ve bunlara gerekli yardımlarda bulunmasını...» öngörüyordu.

Türkiye'nin sanayileşme sürecindeki en kısır dönem olan 1940'lı yıllar sona erdiğinde, 1936 yılında, «Eğer sadece memleketin sanayileşmesini ve milletin muhtaç olduğu refahı bazı hususî teşebbüslere ve bu teşebbüslerin dayandığı sermayeye bırakmak lâzım gelirse, lââkal iki asır daha intizar devresi geçirmeklîğimiz lâzımdır» diyen Bayar'ın görüşleri, özel girişimciliği doruğuna ulaştırma görevini üstleniyordu.

SONUÇ

Cumhuriyetin ilk yıllarında 1 — aşarın kaldırılması, sanayie aktarılacak tarımsal artığın küçülmesine neden olduğundan; 2 — Lozan Andlaşması, 1929 yılına kadar etkin bir gümrük duvarı ile sanayii korumayı öndediğinden; 3 — amaç alınan çağdaş uygarlığın temsilcisi durumundaki Batı ülkeleri kapitalist yoldan geliştiklerinden, Türkiye, kapitalist gelişme yolunu seçmiş ve İzmir İktisat Kongresi ile bu seçimi belgelemişti. Seçim seçilen yolun kurallarına uyulmasını gerektirmiş ve özel girişimlerin ülkenin uzun dönemli çıkarları yerine, kısa dönemde kârlılığı çok olan alanlara yönelmesi gözlenmiştir. Uzun süreli savaşlardan çıkmış olan geniş halk kitlelerinin ihtiyaçlarının sınırsızlığı da, tüketim malları üreten sanayilere öncelik verilmesini gerektirmiştir. Ancak, o günkü özel sektör günümüzdekinin küçük bir kopyası olduğundan ve küçük atel-

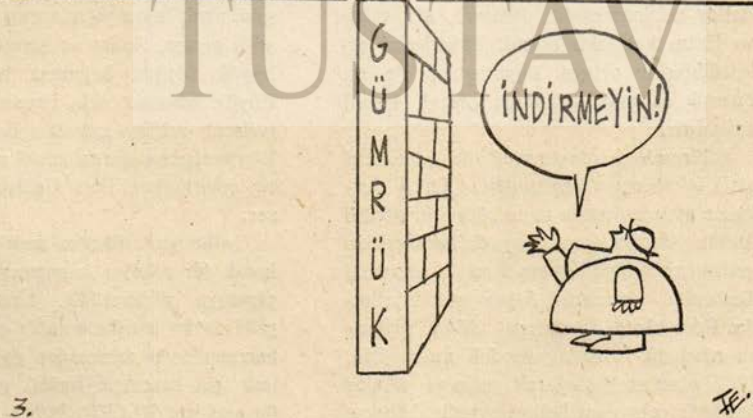
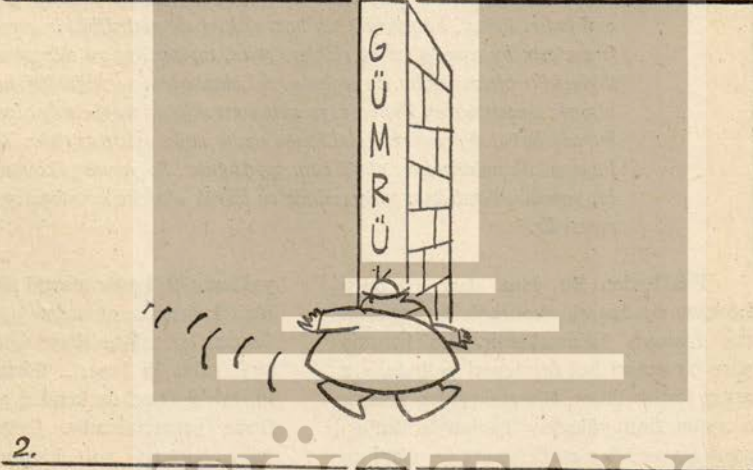
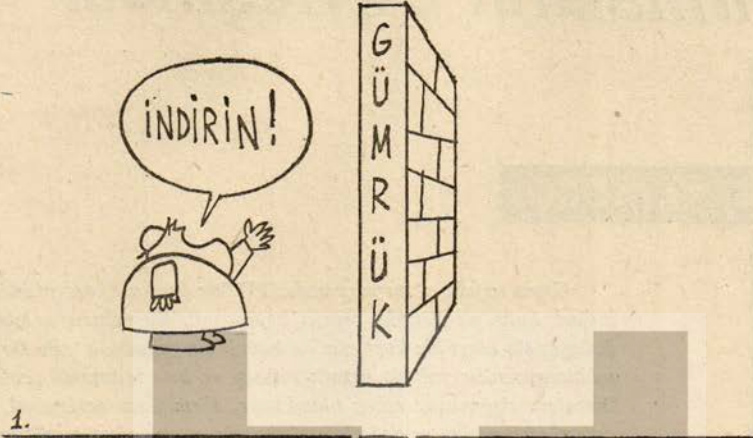
yeler biçiminde örgütlendiğinden, istenen türde bir sanayileşmeyi gerçekleştirememiştir. Bu durumda, 1 — kapitalist yoldan gelişen Batının 1929 Buhranı ile karşı karşıya kalması, 2 — Lozan Andlaşmasının gümrüklerle ilgili kısıtlamalarının sona ermesi, ve 3 — Sovyetler Birliği'nde yeni bir deneyin başlaması karşısında, Devletin ekonomik hayata karıştığını görüyoruz.

Devlet girişimciliği sonucu, özel girişimlerden güçsüz olanlar kendiliğinden tasfiye edilmişler, 1932-1939 döneminde, firma sayısında yüzde 22,34 oranında bir düşme olmasına karşın, toplam sermayede yüzde 86,37 oranında bir artış olmuştur. Bu arada, Birinci ve İkinci Sanayi Planları hazırlanmış ve uygulamaya konmuş; tüketim malları üretimine ağırlık veren Birinci Plan başarıyla uygulanırken, bir ölçüde yatırım malları üretimine ve altyapı kuruluşlarına önem veren İkinci Plan'ın uygulanması, İkinci Dünya Savaşı'ndan ötürü mümkün olamamıştır.

1923-1950 döneminde, sanayileşme sürecinde geçilen yolu, sanayiın millî gelir içindeki payı belirlemektedir: 1927'de millî gelirin yüzde 5,6'sı, 1950'de yüzde 16,1'i...

1923-1950 döneminde belli bir sanayileşme politikasının, ülkenin uzun dönemli hedefleri gözönünde tutularak, izlenmemiş olması sonucu genellikle tüketim malları üretimine dönük, rekabet gücü düşük bir sanayi yapısı oluşmuş ve Türkiye'nin bugün karşılaştığı ve geri kalmışlığın doğal sonucu olan bir çok sorunun ortaya çıkmasına yol açmıştır.

“ Duvarların Ötesinden .. ”

Ekonomi Dünyası -1972 (II)

Firmaların Devleşmesi

Aslan Başar KAFAOĞLU

Geçen sayıda çıkan yazımızda, 1972'de Dünya Ekonomisinde ki yeni gelişmeleri, kalın çizgileriyle, ortaya koymuştuk. Bu gelişmeler içinde «firmaların devleşmesi» olayı hiç kuşkusuz en önemli bir gelişmedir. Bu süreçte, işletmeler mültinasyonaller yoluyla «Devleşmekte» ve bu «devleşme» yeniden «süper dev firmalar» doğmasına sebep olmaktadır. Firmaların devleşmesi, güçlerini son derece arttırmakta ve doğal olarak bu güç artışı onlara büyük avantajlar sağlamaktadır. Fakat, bu güçlülüğün bazı riskler de getirdiği bir gerçektir. Devleşen firmaların bu avantajlar ve risklere göre, toplumlara ve dünyaya vermek istedikleri bir biçim vardır. Bununla birlikte alanlarının ve yoğunluğunun arttığı kesin olarak saptanmıştır. Dış çevreye uyma esnekliğini kaybetmiş olan modern çağın bu «devleri», dış çevreyi kendilerine uydurmağa çalışmaktadır. Yoksun oldukları bu esneklik onların hem güçlü hem zayıfıdır. Bu yazıda, ekonomideki kurullarla, yaşamın kendisinin çelişmesinde en büyük olan bu «devleşme» etkeni incelenmektedir.

1700'lerden bu yana «arz ve talep kanunu» en önemli ekonomik kanun olarak kanunu bilinmektedir. Bu kanuna göre bir malın bol üretilmesi halinde, arz artar, fiyatlar düşer. Bir mala talep artarsa o malın fiyatı yükselir. Tabiiyle fiyatlar nasıl arz ve talep etkilerse art ve talebi de fiyatlar etkilemektedir. Rikardo, arz, talep ve fiyatın karşılıklı olarak birbirlerini etkilediklerini ortaya koymuştur. Ve en önemli ekonomi kanunu olarak kabul edilmiştir.

Firmaların devleşmesi ile bu kural artık işlememeye başlamıştır. Çünkü devleşme aynı zamanda uzun süre için geçerli üretim plânları hazırlamayı da beraberinde getirmiştir. Ünlü Amerikan ekonomisti Galbraith, «Industrial State» adlı kitabında, Ford Motor firmasının 1964'te piyasaya sürdüğü Mustang modeli araba için, 1962 yılından başlayarak proje ve plânlar üzerinde çalıştığını belirtmektedir. Modele harcanan mühendislik ve plânlama giderleri 9 milyon dolar (130 milyon lira), kalıp masrafları 50 milyon dolar (700 milyon lira) dır. Düşünülmeli ki bir milyar liraya

yaklaşan bu kadar masraf sürüm hakkında bir tek deneme olmadan yapılmıştır. Ford firması bir milyar lirayı sokağa mı atmıştır? Tabii ki hayır... Firma bilmektedir ki, talebi biraz da kendisi gibi birkaç dev firma yaratmaktadır. Galbraith'in «Affluent Society» adlı kitabında belirttiği gibi, artık insan yığınlarının para harcama şekli piyasa, fiyatlar ve kendi iradelerinden büyük ölçüde bağımsız hale gelmiştir. Büyük firmalar akla hayale gelmez miktarlarda reklâm paraları harcıyarak, kitelerin harcamalarını kendi mallarına doğru çevirmektedirler. Galbraith şöyle yazır:

«Bir yeni tüketim malı ona ilgiyi çekecek bir reklâm kampanyası ile birlikte piyasaya sürülmelidir. Üretim artımının yolu da bu artışla orantılı olarak, reklâm harcamalarını artırmadan geçmektedir. Bir mal için harcanan imalat giderleri, artık bu mal için TALEP, İMAL ETMEKTEN daha önemli değildir... Talebi yeni bir şekilde sokma uğruna girilen çabaların maliyeti korkunçtur. 1956'da toplam reklâm giderleri —her ne kadar hepsi talebi yeni bir

senteze dökmeye gitmemiş olsa da— 10 milyar doları bulmuştur. Yakında reklâm giderlerinin yıllık artışı 1 milyar doları aşacaktır. Bu mekanizma üreticiye hem malı ve hemde ona duyulan talebi imal etme olanağını vermektedir.»

Üreticiler kendi mallarına olan talebi de yaratınca, piyasanın üretimi ve fiyatları düzenleme yeteneği varsayımı da eski öneminden kaybetmiştir ve şüphesiz Galbraith haklıdır.

Ancak işletmelerin, firmaların devleşmesinin ortaya çıkardığı sorun, arz ve talep kuralı bakımından sadece bu noktada belirmektedir. Daha önemli olarak, firmalar artık talep azalınca fiyatları düşürmemektedir. Talep, yani bir mala duyulan istek azalsa ve bunun sonucu satış azalsa bile, fiyatlar düşmemekte aksine yükselmektedir. Çünkü o malı satan firma, aklından bir «Cash Flow» yani nakit harcaması ve gelir bütçesi yapmıştır. Yıllar öncesi bu esasa göre harcamaların yapılacağı teşebbüsleri gerçekleştirme yolunda girmişlerdir. Taahhütlerde bulunmuşlar, sözleşmeler, hattâ senetler imzalamışlardır. Bir örnekle anlatalım: Bir otomobil firması 1972 de yatırım ve işletme için 5 milyar dolar harcamayı öngörmüş ve bunun 3 bin dolardan 3 milyon araba satışıyla karşılanacağını iki-üç yıl öncesinden plânlamış, buna göre sözleşmeler, senetler imzalanmıştır. 3 milyon araba yerine 2.700.000 araba satarsa, elde kalan 300.000 arabayı da satmak için fiyatları düşürme yoluna gitmez, aksine 2.700.000 araba satışı ile 9 milyar dolar elde edebilmek için, fiyatları 3.350 dolara çıkarır. Tabii bu çok basit bir örnektir. Firmanın tek bir yılda fon ayarlaması yapacağı tek bir araba imâl edeceği ayrıca amortisman ve vergiler sıfır olarak hesaplanmıştır. Ancak bu soyutlamaya rağmen, örnek gerçek yaşantımıza uymaktadır. Dev firmalar, para ihtiyaçlarında kısa sürede karşılaştıkları güçlükleri, geçici yollardan çözümlüyüp, uzun sürede dengeyi fiyatları artırarak sürdürmektedirler.

DEVLEŞMENİN İLK ETKİLERİ

Firmalar hükümetleri kendi fiyat ve nakit ihtiyacı yönünden itme gücüne kavuş-

muşlardır. Devleşmeler, firmaların devletler ve bürokratik kitleler üzerindeki etkisini kuvvetlendirmiştir. 1950 de Amerikan ekonomisinde başlayan fiyat artışları sürüp gitmektedir. 1965'lerden sonra Batı Avrupa ve Japon ekonomileri de bu akış içine girmişlerdir. Dev tröstler, bir kez durgunluk olunca, işsizlik olacağı korkusunu verdiler mi, buna dayanma olanağı bulunmaz. Hattâ değişmez gelirli bile, enflasyon yerine işsizliği göze alamayacaklarından artık fiyatları artırmanın ve buna uygun bir para politikası uygulamanın önünde engel kalmamış olur. Gelişmekte olan bir ülkede; Türkiye de yukarıdaki süreci gözler önüne sermiştir. Bilindiği gibi 1969 ve 1970 yıllarında özellikle taşıt montajını daha pahalı kılan bir çok vergi tedbirleri alınmıştır. O sıralarda montaj sanayii zaten bir bunalım içinde olduğundan, bu maliyet artışları büyük yankılar ve tepkiler uyandırmıştır. Aslında atılan adımlar demiryolları ile karayolları arasındaki haksız yarışmayı önlemeyi ve taşıt montajını pahalı bularak, endüstride bir düzenlemede bulunmayı amaç tutuyordu. Yerinde ve haklıydı. Bu vergileme adımları atıldığında, biz, kısa süreli bu adımlar, uzun süreli bazı adımlarla desteklenmedikçe, bir kaç yıl sonra yine 1968 deki noktaya geleceğini belirtmiştik. Aslında ekonomik açıdan iddiamız çok basitti. «Şehirleşme hızı, nüfus artış hızı aynı şekilde sürer endüstriyel yerleşme ve plânlama böyle başı bozuk giderse» diyorduk, «ulaştırma ve taşıma talebi geçmiş yıllardan daha hızlı artacaktır. Artan talep ve ihtiyaç muhakkak derdine bir çare bulacaktır. Bu çare belki enflasyonda olabilir. Zaten Türkiye'de para hacmi artışı bir değişmez olgudur.»

Bu yazıların üstünden iki yıl bile geçmedi fakat görüşlerimiz, aynen gerçekleşti. Banknot hacmi 2 yılda 2 kat arttı ve kamyon ve otobüs fiyatlarında ki korkunç artışa rağmen, taşıt montaj endüstrisi yine en kârlı, en cazip endüstri dalı oldu. En azyüzde 75'i bulan fiyat artışlarına rağmen satışlardan elde olunan kâr ve nakit fazlası 1972 de Taşıt Montaj Sanayiinin en yüksek (ve rekor) düzeyine ulaşacaktır. Bu örnek, uluslararası dev firmaların ülke

kaderlerini ne derece etkide tuttuğunu göstermesi ve nakit ihtiyacı kuralının temel ekonomi kurallarını nasıl bozduğunu ortaya koyması bakımından ilginçtir.

"DEV"LERİN DEVLETE YÜKLEDİKLERİ

Büyüme ve devleşmenin, arz-talep kanununu yalanlayan bir diğer sonuç, dev firmaların iflâs etmemesidir. Artık bir özel teşebbüs devleşti mi, herkes ona yardımcı olmaktadır. Araştırma giderleri, çeşitli formüllerle, devlet üzerine yüklenmektedir. Bazı riskler de devlet tarafından alınır. Daha da olmazsa zarar eden firmalar devletleştirilerek, hissedarların hakları korunur. Devleşen firmalar için artık «Zarar kârın ortağıdır» demek olanağı yoktur. Ekonomistler eskiden periyodik (yani yedi, on, ya da on iki yılda bir) tekrarlanan ekonomik bunalımlara tarafsız gözlerle bakarlardı. «Her bunalım zayıf firmaları yıkar ve piyasanın sağlamaşmasını sağlar» denirdi. 1929 büyük bunalımından sonra (para ekonomisinin milli ekonomilerdeki payının artması dolayısıyla), bunalımların son derece yıkıcı bir hâl aldığı görülünce, «aman buna bir çare bulsun» feryadı kapitalist çevrelerden yükseldi. Keynes'in «Yeni ekonomi» teorileri bu ihtiyaçtan doğdu. Keynes devleti böyle bunalımları önlemek için göreve çağırıyordu.

Zaman hızlı geçti. Büyük firmalar teknolojinin gerektirdiği giderleri karşılayamaz oldu. Araştırma giderleri, dev firmaların bile takatini kat kat aştı. Aslında özel teşebbüse dayalı bir ekonomik ve sosyal düzeni savunan Galbraith bu durumda devletin araştırma giderlerini üzerine almasının nedenlerini anlattıktan sonra şunları kaydeder: «Bu sürecin pratik sonucu en açık olarak savunma harcamalarında görünür. Bu maksatla her yıl harcanan 60 milyar dolar (840 milyar Türk Lirası) ile Savunma Bakanlığı endüstriyel düzeyde planlamayı; uzun süreli kontratlar, ileri teknoloji alanında büyük yatırımlar yapılmasını sağlar.» Bu suretle desteklenen büyük yatırımlar ve sınırsız araştırma giderleri sayesinde özel kesim gelişir,

serpilir. 1930'larda nasıl «devlet bunalıma çare bulmalıdır» deniyorsa; şimdi de «Devlet ekonomide özel firmalar için kararlılık ve gelişmeyi sağlamalıdır» denmektedir.

Tabiatıyla anlattığımız bütün bu gelişmeler arz ve talep kanununun temel varsayımlarını kökten değiştirdiği için politikacıların halâ o kanuna dayanarak ortaya attıkları çözümler etkili olamamıştır. Örneğin, politikacılar ücretleri dondurup (yani talebi dondurup) fiat artışlarını önlemek isteyince, firmalar talebin normal gidiş üzerinde artacağını düşünerek bir «nakit geliri» hesapladıklarından, aksine satışların hacim olarak artmayışının acısını fiatları artırarak çıkarmaktadırlar. Bunun sonucu işçiler ve diğer dar gelirli-ler zorunlu maddeler için artan fiatları karşılamak üzere, en az zorunlu maddelerde tüketimi azaltmakta, yan endüstrilerde gerileme ve bunalım olmaktadır. İşsizler artmakta, gelirlerin azalması tekrar talebi azaltmakta azalan satışların acısını çıkarmak için güçlü; yani tüketicinin en çok muhtaç olduğu, endüstriler yine zam yapmakta, kısır döngü sürüp gitmektedir. Bizim «zamane enflasyon» dediğimiz, durgunlukla enflasyonun yanyana gittiği oluş, (ki İngilizce «Stagflation» deniyor) böyle seyretmektedir.

PIYASA ESNEKLİĞİ ORTADAN KALKIYOR

Görüldüğü gibi, Kapitalist ekonomi, Adam Smith'in «görünmez el» dediği sihirli kurtarıcıdan artık uzun süredir yoksun bulunuyor. Devleşme piyasa esnekliğini ortadan kaldırmıştır. Kapitalist ekonomi, Paul M. Sweezy'nin pek güzel anlattığı gibi bir eksik tüketim içindedir. Yani tüketilecek düzeyden fazla mal üretmesi, gelişme mekanizmasının gereğidir. Devlet gerek yukarıda mekanizması anlatılan zamane enflasyonunu önlemek ve gerekse bu eksik tüketim dolayısıyla meydana çıkan açığa bir çare bulmak üzere sürekli şekilde para ve para yerine geçen değişim araçlarını artırır. Bir sürekli enflasyon içine girilir. Sürekli enflasyonun bir diğer sonucu elinde mülk (taşınmaz mal) bulunduranların daha zenginleşme-

sidir. Zamanımızda teşebbüslerin iki çeşit kârı vardır.

Birincisi taşınır ve taşınmaz malların durdukça değer kazanmalarından meydana gelen kâr. Bu kâr bilançolarda görünmez, vergileri alınmaz. Diğeri ise klâsik muhasebe yöntemlerine göre meydana çıkan kâr. Müteşebbisleri, dev girişimleri asıl kudretli kılan (hele gelişme yolundaki ülkelerde) bu şekilde meydana çıkan kârlardır. Müteşebbisler bunu bildiklerinden boyuna taşınmaz mallara yatırım yaparlar, ağır faizlere katlanma pahasına da olsa nakit elde etmeyi amaç tutarlar. Ayrıca yüksek amortismanlar, ihtiyatlar ayırıp, kâr dağıtmayıp, ellerindeki nakitleri artırırlar.

Bu sürecin de iki sonucu vardır: Birincisi dev firmaların kredi alma olanaklarının fazla oluşu nedeniyle küçük firmalara kredinin az gidip, aslan payının devlet tarafından kapılmasıdır. Bu durum devleşmeyi daha da avantajlı kılar. İkinci sonucu kâr dağıtılmadıkça, küçük hissedarların işletmeden soğuyup, büyük hissedarların, dev firmalar üzerinde ki nüfuzlarını artırmalarıdır. İşin sosyal yönleri bir yana, küçük sermayelerin birleşip halk şirketleri kurması sadece bu mekanizma nedeniyle bile sanayileşmede sağlam yol olamaz.

BOZUK GELİR DAĞILIMININ SONUÇLARI

Dev firmaların piyasa esnekliğini bozmalarının sonucu olarak, sürekli enflasyon içine girilmesinin, gelir dağılımındaki etkileri küçümsenemez. Gelir dağılımı ekonomide şimdiye kadar sadece sosyal bir konu olarak alınmıştır. Oysa gelir dağılımı ulusal ekonominin işleyişinde birinci derecede etken olmaktadır. Gelir —ve servet— dağılımının bozuk olduğu ülkelerde, ekonomi büyük kısmıyla belli bir azınlıkla orta sınıfın ihtiyaçlarını karşılamak üzere çalışmaktadır. Böyle olunca üretimin büyük kısmı yüksek gelirlerin ilgi duyduğu mal ve hizmetlere kaymaktadır. Tabiiyle bu mal ve hizmetler o ülke ekonomisine göre lüktür. Lüks ihtiyaçlar ise en kolay vazgeçilen ihtiyaçlardır. Küçük bir sallantı halinde bu lüks

ihtiyaçlardan vaz geçilince, ekonomi kolayca bunalıma düşmektedir.

Gelir dağılımı bozukluğunun yarattığı ikinci sonuç şudur: Bazı sınıf ve tabakaların gelirlerinin çok düşük olması, o sınıf ve tabakaların ekonomik yaşamdan çekilmesi gibidir. Oysa ekonomik yaşam, birinci yazımızda belirttiğimiz gibi, bir savaş ya da yarış halini almıştır. Büyük bir kitlenin dünya standartları altında yaşadığı bir ülke elindeki ordunun büyük büyük bir kısmını savaşa sokmamış bir kumandan, ya da gücünün bir kısmını kullanmaktan yoksun bırakılmış bir cirit atıcısı gibidir. Bu cephesiyle gelir dağılımı sadece bir sosyal adalet konusu değildir. Genişlemekte olan ülkelerde olduğu kadar, gelişmiş ülkeler için de bu yargılar doğru olmak gerekir. Örneğin gelişmiş ülkelerden ekonomisi en çok sallanan ve son yıllarda para değerinde bunalımlar geçiren Birleşik Amerika gelir dağılımının gelişmiş ülkeler içinde en bozuk olduğu ülkedir. Paul Sweezy ve Paul Baran tarafından yazılan ve F. Onaran tarafından dilimize çevrilen «*TeKelci Kapitalizm*» adlı kitapta konu siyah-beyaz eşitsizliği yönünden iyice eleştirildiği gibi, Amerika ve Kanada'da baskı rekorları kıran «*Rich and Super Rich*» adlı kitapta bu konu daha geniş ve bilimsel açıdan ele alınarak eleştirilmiştir.

DÜNYANIN BAŞINA AÇILAN DERTLER

Kapitalist ekonominin, ya da özel teşebbüscü yani ağır basan karma ekonominin —ki bu daha doğru bir tanımdır— sosyal ihtiyaçlara karşılık vermeyen batı bir bünyeye girmesi dünyanın başına çeşitli dertler açmıştır. Sweezy ve Baran yukarıda adını andığımız kitaplarında «*Bu dertleri*» sıralamışlardır:

1 —Ekonomide üretim de bulunmayan, üretilen malların satılmasına yarayan geniş bir aracı kesim doğması. Tezgâhtarlar, araçlar, simsarlar, reklâm kumpanyaları, komisyoncular bu araçların ilk akla gelenidir. Aracı kesim büyüdükçe zararı tüketiciye dokunur. Çünkü bunun gider ve harcamaları da aynı miktar alınıp satış maliyetine girer.

Tabiiyle satış güçlükleri dolayı-

siyle taksite ve vadeye gidilmesi, bankaların ve tefeci-aracıların çoğalmasına ve bunların her ne nam ile olursa olsun aldıkları paraların tüketiciye binmesi sonucunun ortaya çıkmasına sebep olur.

2 — Devlet Giderlerinin Artması: Öyle bir yer gelir ki, bu aracı çalışma alanları da işsizlere iş sağlayamaz. O zaman devlet harcamaları artar. Hükümet lüzumlu lüzumsuz memuru tayin edip, işsizliği ön-

leme zorunda kalır. Tabii her iş bulan üretilen mallara talebi artırır. Yani üretilen mallara alıcı bulmayı, yeni iş arayanlara iş bulmayı özel kesim başaramayınca devlet de ona —ve tabii işsiz yurttaşada— yardımcı olur. Aşağıda bir istatistik tablo vardır. Bu tablodan görüleceği üzere Gayri safi Milli Hasıla 1903'ten 1961'e 22 misli arttığı hâlde devlet giderleri aynı dönemde 88 misli artmıştır.

AMERİKA'DA DEVLET HARCAMALARININ ARTIŞI (MİLYON DOLAR)

Yıllar	Gayri Safi Milli Hasıla	Toplam Hükümet Harcamaları
1903	23.0	1.7
1913	40	3.1
1929	104.4	10.2
1939	91.1	17.5
1949	258.1	59.5
1959	482.1	131.6
1961	518.7	149.3

3 — Büyük firmaların alıcı bulmaları için büyük askeri güçler beslenmekte ve savaşlar körüklenmektedir. Bu arada yabancı ülkelerde ki çıkarların korunması için savaşla burun buruna yaşanmaktadır.

«TÜKETİCİ ADALARI»

Bunlar şimdye kadar birçok kez söylenmiş ve hattâ hiç de özel teşebbüs hasmı olmayan ekonomistler (*Galbraith, Myrdal vb.*), gazete yazarları (*W. Lipmann, J. Alsop*) ve politikacı (*Fullbright, Mc. Govern, Robert Kennedy*) tarafından ortaya atılmış, doğruluğu su götürmeyen gerçeklerdir. Fakat şimdi buradan sonra anlatacağımız yurdumuzun kaderiyle ilgisi bakımından son derece önemlidir. Gelişmiş ülkelerin büyük firmaları ve onları destekleyen hükümetleri, gelişmekte olan ülkelerde, kendi iç pazarlamalarının birer uzantısını yaratmak için çalışmışlar ve başarıya ulaşmışlardır. Kendi pazarları içinde esnekliklerini kaybetmeleri ve **eksisik tüketim hastalığını** yenemeyişleri, onları kendi dışlarında ama kendi tüketicileri gibi yaşayan «tüketici adaları» kurma ve geliştirme yoluna itmiştir. Gelişmekte

olan ülkelere kendi ülkelerinin teknolojisini yerine, «tüketim hastalığı»nı götürmüşlerdir. Bu yolla kendi ülkelerindeki tüketiciye benzer veya ona eşit tüketim alışkanlıklarına sahip genişçe topluluklar yaratmışlardır. Gelişmekte olan ülkelere lüks tüketim mallarını hattâ lüks olmayan tüketim mallarının yabancı markalarını (*jilet ve sigara da olduğu gibi*) arayan; her ülkeye göre nüfus olarak küçük fakat ülkelerde ki benzerleri birleştirilince sayısı Amerikan nüfusuna (zenciler hariç) yakın tüketici toplamı ile dünya 1970 lerde ayrı bir görünüşe girdi.

«DOLCE VITA»NIN KAYNAĞI

Onsekizinci yüzyılda ünlü Fransız bilgini ve kimya biliminin babası Lavoisier «Tabiatla hiç bir şey yok olmaz, hiç bir şey yoktan var olmaz» demişti. Ekonomide bu, daha da açıktır. Arasına hattâ büyük ekonomistler «görünmez ellerden», insanları sihirli bir güçle kaldırma'dan; beklenen zaman gelince «kalkışına geçme»den; filân ya da falan maliyecinin sihirbazlığından söz ederler. Ama sözlerin zamana dayanıklılık bakımından hiç de talihleri yoktur. Bilindiği gibi, ekonomiyi görünmez

eller düzene sokmaz, potin bağından tutup adam kaldırılamaz, vadedilen zaman gelince de «kalkışa geçilmez». Her şeyin hesap kitaba döküldüğü zaman da elbette bu «dolce vita = tatlı hayatın» sırrı, bu değirmenin suyunun kaynağı aranmak gerekir. Bu «dolce vita»nın sırrı, gelişen ve gelişmekte olan ülkelerin ama daha çok ikinci gruptaki ülkelerin işçilerinin, köylülerinin ve işsizlerinin sırtından gelmektedir.

GELİŞEN ÜLKELERİN EN BÜYÜK DÜŞMANI

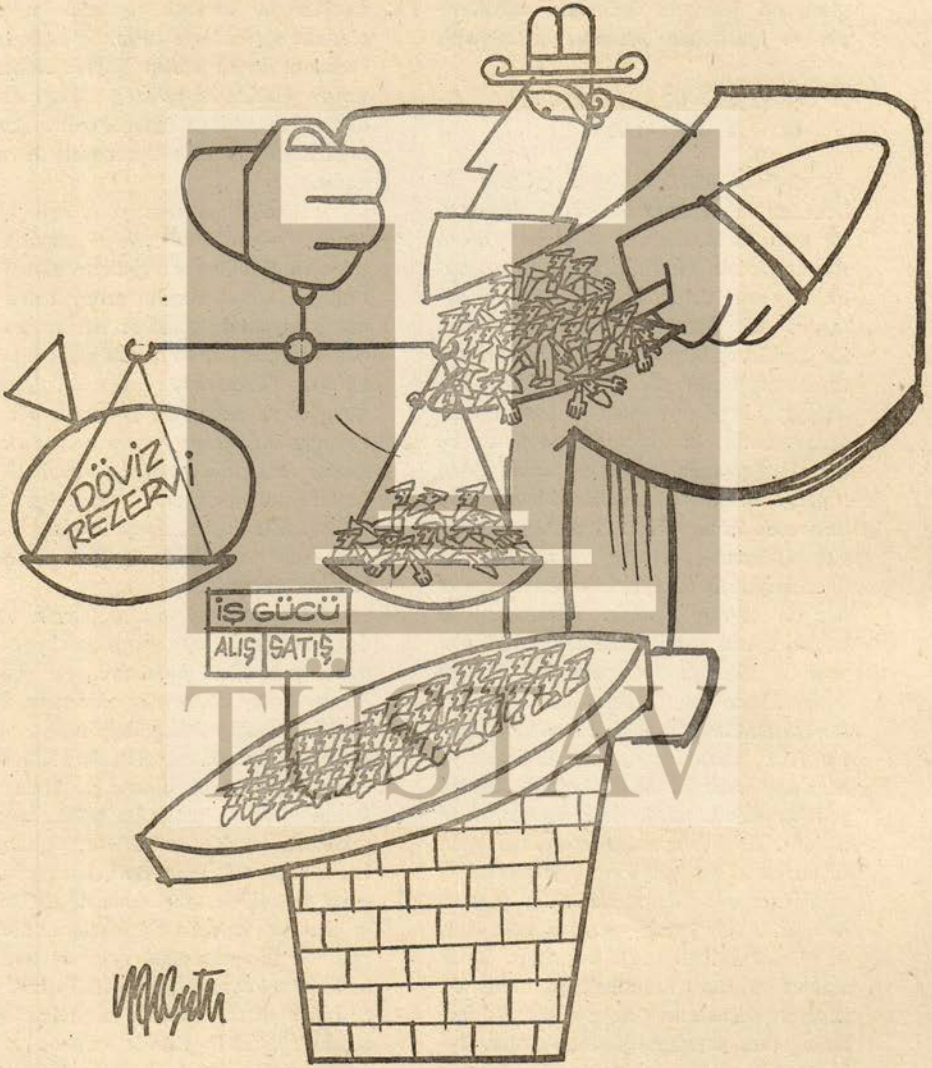
Gelişen ülkelerin hattâ gelişmiş ülkelerden birçoğunun en büyük düşmanı, ne aşırı ideolojiler, ne doğanın onlara davranışındaki cimrilik, ne okumuş yazmış sayısının azlığı, ne de hızlı nüfus artışıdır. Bir ülkenin gelişme çabalarına karşı çıkan en büyük hasmı bir avuç mutlu azınlıktan başlayarak, derece derece genişleyen bir çevreye «tüketim hastalığının» aşılmasıdır. Bu öyle bir hastalıktır ki, dar bir çevrede topluma aşılandıktan sonra, o ülkenin temel endüstri hamlelerini önleyecek kadar geniş, ama nüfusun büyük bir kısmını ortaçağ ya da 100 yıl önceki uygarlık düzeyinde bırakacak kadar dar bir çevreye yerleşir. Merkezdeki en küçük mutlu azınlık halkasına her gün yeni bir tüketim aşısı yapılır ve bu aşı derece derece aynı merkezli dairelere ulaşır. Bu aşılana tüketim malı, bazen muhteşem bir avize, bazen duvar kâğıdı, bazen de Mustang araba ya da bir kotradır. Bazen yabancı sigara, puro, viski, şampanya da olabilir. Televizyondan gazeteye, radyodan sinemaya kadar çeşitli ve sayısız reklâm araçlarıyla aşı bütün halkalara yayılır. Kitleler zevkli pazar yapmaya heveslenir de yüksek kaliteli çeliğe boş verir. Binek arabası yapmaya heveslenir de, tarlalarda çürüyen domatesleri değerlendirmek için birkaç pres yapmayı düşünmez olur. Televizyon yapmaya özenir de, denizlerinde balık neslinin tükenişine sırtını döner. Duvar kâğıdının alâsının en alâsını yapmaya özenir de, milyonluk kentlerin kana-

lizasyonunu unuttur. Hipodromlarının Avrupa'da eşi yoktur, ama demir çelik tesisleri asgari ekonomik kapasitenin yarısıdır. Ama olan olmuş, kitleler yaldızlı bir kalkınma tablosu karşısında şaşırılmıştır.

Teknoloji denilen büyük dev, bu gün büyük kapitalin elindedir. Büyük kapitâlde bu dev elinden çıkarmak ve marifetlerini herkese öğretmek niyetinde olamaz. Kaybederse tılsımı elinden gider masal devlerine döner. Böylece olunca da gelişen ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki fark gittikçe açılmaktadır. Bundan birçok gelişmiş ülke ekonomisti de rahatsızdır.

Teknoloji denilen ve ancak büyük sermaye —ya da devletçe— geliştirilebilecek tekniği bilime ve uygulamaya süreci üzerinde ne kadar durulsa azdır. Zaten teknoloji sayesinde gelişmek isteyen ülkelerden hem çok dar ve hemde geniş bir refah gurubu (Tüccarlar, bankerler, ithalâtçı sanayiciler, sanayiciler, önemli bir *serbest meslek sahipleri gurubu ve yüksek memurlar ile işçinin yönetici gurubu*) tüketim hastalığının pençesine alınabilmişlerdir. Yüksek teknoloji olmasaydı bu gurup daha dar olur ve belkide bunun sarsıntıları kitleleri uyarırdı.

Eğer devleşme ve devleşmenin doğduğu büyük politika, propaganda ve ekonomi avantajları olmasaydı, az gelişmiş ülkeler kolay kolay etki çemberine alınmaz idi. 20.nci yıl teknolojisi dünya zevklerini ulusal ya da moral ilkelere feda edilebilecek bir yüksek düzeye ve bolluğa ulaştırabilmiştir. Ancak bu bolluk ve yükseklikteki zevkler, kitlelere yayılınca kadar bazı baskılar (*siyasal*), bol propagandalar ve telkinler yapılmadı değil. Bununla beraber az gelişmiş ülkelerin nüfusunun bir kısmının «tatlı yaşama» götürülmesinde rol oynayan en önemli etken, şüphesiz bu derece gelişmiş bir teknolojinin seçkin zümrelere yüksek kalitede ve bol miktarda lüks mal ve hizmet sağlanmasıdır. Bu zevklerin televizyon, radyo, sinema gazete (*ve hele magazinler*) kanalıyla her zevk ve kafada insana kadar götürülmesidir.

Yalçın Çetin

Türk Tarım Kesiminde Kooperatifler

Ayhan ÇIKIN

Bugün Türkiye'de, ülke nüfusunun 2/3'ünden fazlası köylerde yaşamakta ve milli gelirimizin 1/3'ünü bu kesim oluşturmaktadır. Genel ihracatımızın 4/5'ini de yine bu kesimin ürettiği tarımsal ürünler teşkil etmektedir. Bu oranlar kırsal kesimin milli ekonomimiz içindeki yerinin büyüklüğünü kolayca anlatmaktadır. Bu gerçekler karşısında günümüzde toplum kalkınması ile köy kalkınmasının ne kadar eşanlı bir duruma geldiği açıktır. Bu yazıda Türk tarım kesiminde örgütlenme biçimleri ve özellikle kooperatifler incelenmektedir.

Köyün yapısal değişmesi (ekonomik ve sosyal yönden) köydeki sosyal yapı, değerler sistemi, köylünün olaylar karşısındaki tavrı ve aldığı kararlarla ilgili olarak oldukça karmaşık bir durum gösterir. Bununla beraber köy kalkınması ve bu kalkınmada kullanılacak araç ve metodlar çeşitlidir. Kooperatifler ve benzeri diğer kuruluşlar bu araçların başta gelenleridir.

Bilindiği gibi tarih boyunca kooperatife benzer bir takım «kendini kendine yardım» teşekkülleri, hiç bir kayda bağlı olmadan, toplumlar içinde mevcut olmuş ve halen bazı konularda en modern toplumlarda bile varlığını sürdürmektedir. 18. yüzyıl tarımsal devrimi ve onu izleyen Endüstri devrimi sosyo-ekonomik şartlarda büyük değişimler yaratmıştır. Sermaye birikimi hızlanmış, şirketleşme ile ekonominin canlılığı artmıştır. Bu durum bazı Avrupa ülkelerinin sosyal ve ekonomik yapısını olumlu-olumsuz yönde sarsmış ve bu yapının değişmesine sebep olmuştur. Bunun sonucunda, sanayi işçisinin doğması, şirketleşmelerin küçük esnafı güç durumda bırakması, çiftçilerin yeni gelişmeler karşısındaki özel durumları; tüketim, esnaf, ve tarım kredi kooperatiflerinin doğmasında önemli bir etken olmuştur.

Koşulların ortaya çıkardığı kooperatif metodun zamanla ortak sorunların çözümünde iyi bir araç olduğu, toplumlarda sosyal ve ekonomik dengeyi kurduğu görülmüş, bugün hemen hemen bütün ülkelerde başvurulan bir metod haline gelmiştir. Bu bakımdan önce ortaya konması, sorunu yaratan koşulların bilinmesi, hedefin belirlenmesi ve bunun sonucunda hangi tip kooperatif metodunun soruna en iyi çözüm getireceğinin araştırılması gerekir. Kooperatif metodlar sorunun niteliğine uygun olarak seçilmelidir.

Son yıllarda tarımsal işletmecilik metodlarında önemli değişimler ve gelişmeler görülmektedir. Bunlara örnek olarak Hindistan ve Mısır'da uygulanan kooperatif tarım; Fransa, Belçika ve Hollanda'da son yıllarda önem kazanan grup ziraati Almanya'da 1969 da kurulan ve kurucularından H. WOLMER'in belirttiğine göre «kapitalist tarım üretimi ile komünist kolhoz ekonomisi arasında en mükemmel çözüm şekli» olduğu belirtilen ve özel mülkiyeti muhafaza eden «Korlingen Ekonomi Birliği» İsrail'deki Kibbutz ve Moşavlar v.s. zikredilmeğe değer tarım işletmeciliği şekilleridir.

Demokratik bir düzende sorunun sahibi toplumun, insiyatif ve fikir sahibi olması önemlidir. Yapılacak iş toplumdandır.

köylüden gelmelidir. Bu işte köylünün fikri egemen olmalı, kendisine değer verilmelidir. Bunun gerçekleştirilmesi ise onun örgütlenmesiyle mümkündür. Şimdiki koşullarda kooperatif ve benzeri kuruluşlar devlet sektörü temsilcileriyle köylü temsilcilerini bir araya getiren sosyal bir vasıta durumunda olmalıdır.

TÜRK KÖYÜNDE ÖRGÜTLENME ŞEKİLLERİ

Geniş anlamda tarım kesimini oluşturan köyde bugün çeşitli örgütler veya geleneksel dayanışma biçimleri bulunmaktadır. Bu örgütler içinde resmi statülere tabi kuruluşlar (Kooperatifler, köy kalkındırma veya güzelleştirme dernekleri, spor klüpleri v.b.) olduğu gibi, hiç bir resmi kayda bağlı olmayan ve köyün yapısında yaşamakta olan karşılıklı yardımlaşma (imece) şekilleri, şahısların kişisel anlaşmaları üzerine kurulmuş basit şirketler, v.b. gibi kuruluşlar da mevcuttur. Türk köyünde karşılıklı yardımlaşma yoluyla işlerini yapma ve karşılaştıkları sorunlarını çözümlenme usulleri çok eskiden beri görülmekte ve bugün bir çok yerlerde halâ eski canlılığını korumaktadır. Örneğin Muğla dolaylarında tütün ve benzeri birçok ürünlerin iş isteklerinin âzami olduğu zamanlarda köylüler arasında hiç bir resmi statüye bağlı olmadan karşılıklı yardımlarla iş âzamilerini üreticiler kolaylıkla ortadan kaldırmaktadır.

Bunun gibi benzeri örneklerin, ülkemizin bir çok bölge ve yörelerinde halâ bulunduğu bir gerçektir. Nitekim Köy İşleri Bakanlığının yaptığı Köy Envanter çalışmalarından 43 ilin köylerinin yüzde 79,8'inde çeşitli imece şekillerinin olduğu bu imecelerin yüzde 26,6 sını kişilerarası imece olduğu öğrenilmektedir. Kişilerarası imece biçimlerinin incelenmesinin, özelliklerinin araştırılmasının Türk köyünde bugüne kadar gereği gibi yerleşmemiş olan kooperatifçiliğin benimsenmesi hakkında önemli derecede ip uçları verebileceği söylenebilir.

TÜRK TARIM KESİMİNDE KOOPERATİFLER

Bunun yanında bugünkü Türk tarım

kesiminde kooperatif sayısı yeterli değilse de azımsanacak kadar da değildir. Türktarımına ve dolayısıyla Türk köylüsüne hizmet götüren ve çeşitli statülere tabi kooperatif çeşitleri, kooperatif ve ortak sayılarının incelenmesinden şu sonuçlar çıkarılabilir:

Türkiye'de, yaklaşık olarak, kooperatiflerin 1/2 si tarımsal kooperatiflerdir; toplam ortak sayısının 3/4'ü tarımsal kooperatiflerin içinde bulunmaktadır. Tarımsal kooperatiflerin aşağı-yukarı, yüzde 33'ünü Tarım kredi kooperatifleri, yüzde 37'sini de Köy Kalkındırma Kooperatifleri teşkil etmektedir. Tarımsal kooperatiflere bağlı ortakların 1/2'sinden fazlası Tarım Kredi Kooperatiflerine ortak durumdadır. Yine yapılan incelemelerde tarımsal kooperatiflerin 3/5'i devlet veya belirli bir kuruluşun vesayeti altındaki kooperatifler, ortakların da yüzde 85'ini bu kooperatiflere bağlı olan ortakların teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Buradan gidilerek Türk tarım kesiminde çiftçilerin ve köylülerin «bir araya gelme»siyle doğan kooperatiflerin sayıca kabarık olmasına rağmen, bağlı ortak sayısı akımdan oldukça cılız olduğu söylenebilir.

HIZLI KOOPERATİFLEŞME

Araştırmalar kooperatifleşmenin hızlanmağa başladığı 1965 yılı temel alındığında, endeks sayısının kooperatif sayısında 100'den 276'ya, ortak sayısında da 100'den 162'ye çıktığını ve hızlı bir kooperatifleşme eğiliminin varlığını göstermektedir. Ancak «kooperatifleşme derecesinin» yalnız kooperatif sayısı ve ortak sayısı ile belirtilemeyeceği bilinmelidir. Kooperatifleşme derecesinin tayininde, üretim faktörlerinin ve tüketim maddelerinin kooperatifler kanalıyla ne kadarının temin edildiği; bunun yanında üretilen ürünlerin ne kadarının kooperatifler kanalıyla değerlendirildiğinin bilinmesi önemli rol oynar. Bu hususlarda ülkemizde aydınlatıcı çalışmalar henüz yok denecek kadar azdır. Devlet Planlama Teşkilatının yaptığı bir araştırmaya göre köylerde alınan borç paranın yüzde 55,5'i özel kişilerden temin edilmektedir. Bu duruma göre Tarım Kre-

di Kooperatiflerinin, diğer kredi veren kuruluşları da dikkate amak kaydıyla, dağıttığı kredilerin nisbi önemi üzerinde bazı yorumlarda bulunulabilir.

Bütün bu değinilen hususlar yanında ortağın kooperatifte kalma isteği; ortağın kooperatifin amaçlarına ulaşması için gerekli faaliyetlerde kooperatifi destekleme durumu ve kooperatiflere bağlılık derecesinin araştırılması; bulunan sonuçlara göre kooperatif politikası ve eğitiminin düzenlenmesi ayrıca önemli olmaktadır. Zira Türk köyünde kooperatifçiliğin henüz nitelik yönden çok nicelik bakımından bir varlık göstermekte olduğu söylenebilir.

Bununla beraber Türk tarım kesimine, Türk köyüne, hizmet götürmeğe çalışan tarımsal nitelikteki kooperatiflerin üzerinde, kısa olarak, ayrı ayrı durmak yerinde olur.

TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ

Tarımsal kesimde, yukarıda da belirtildiği gibi, en önemli ve en yaygın olan tarım kredi kooperatiflerinin küçümsenmeyecek kadar işler yaptığı söylenebilir. Ancak bu tip kooperatifler «köylere kadar uzanan devletin bir kredisi» mekanizmasından öteye geçememişlerdir. Oysa 1968'de 1104 tanesi köy merkezlerinde olmak üzere 1936 Tarım Kredi Kooperatifi mevcut olup (1971 de 2023 adet), bunlara 21.091 tane köy bağlı bulunmaktadır. Tarım kredi kooperatiflerinin çalışma sahalarını içinde bulunan ve ortak olabilecek aile sayısına nazaran ortak ailelerin son 13 yıl içinde yüzde 53,7'den yüzde 49,1'e düştüğü görülmektedir. Bu düşüşün sürekli bir seyir izlemesi, Türkiye köylerinde yeni kurulan aile sayısının hızla artmasına, bunun yanında kooperatiflerin az varlıklı ailelerin kredilendirilmesi üzerinde gereği gibi durmadığı sonucuna bağlanabilir. Bundan başka Tarım kredi kooperatiflerinin Türk tarım kesimine sunduğu kredilerin kooperatif amacına uyup uymadığı yıllardan beri tartışma konusu olmuştur.

Öte yandan bu kuruluşların kredi dağıtım şeklinin veya dağıtılan kredilerin verimlilik yönü tartışma götürür bir durumdadır. Ziraat Bankası içinde bu kuru-

luşların dağıttığı kredilerin etkenlik ve verimlilik derecesini inceleyen, araştıran bir daire görülmemektedir. Bu kooperatifler son yıllarda çok yönlü çalışmalara girişmiştir. Bu çok yönlü hizmetlerde amaçların ne denli gerçekleştirildiğinin devamlı izlenmesi yerinde olur. Kooperatifin görevi kredinin veya hizmetin kooperatif binasından ihraç edilmesi ve bu ihraç kredilerin belirli bir süre sonunda toplanması olmamalıdır. Bunun yanında tarım kredi kooperatifleri tarafından çiftçilere dağıtılan kredilerin yeterli olmadığı her zaman tartışılan konular arasındadır.

Tarım kredi kooperatiflerinde yıl içinde yapılan ikrazat bakımından ortak başına 1963-1966 Türkiye ortalaması 865 TL. dir. Tarım kredi kooperatiflerinden kredi alan bir çiftçi genellikle Ziraat Bankasından kredi alamadığına göre kooperatif kredilerinin yetersiz olduğu ileri sürülebilir. Önemli bir tarım bölgesi olan Manisa Merkez ilçesinde yıl içinde yapılan ikrazat bakımından ortak başına düşen kredi miktarı 1963-1966 ortalaması 2456 TL.dir. Ortak çiftçilerin yüzde 58,78'i bölge ortalamasından (aldıkları kredi bölgede dağıtılan kredinin yüzde 22,67'sidir), yüzde 25,03'ü de Türkiye ortalamasından (aldıkları kredi bölgede dağıtılan kredinin yüzde 2,86'sidir) az almaktadırlar. Bu da göstermektedir ki ülkemizin en önemli tarım merkezlerinden biri olan Manisa'da kooperatifler kanalıyla dağıtılan krediden çiftçilerin büyük bir çoğunluğu gereği gibi yararlanamamaktadır.

TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ

Tarım kesiminde, faaliyette buldukları saha ve yaptıkları işler bakımından ikinci derecede önemli bir kooperatif grubu da Tarım Satış Kooperatifleridir. Tarım satış kooperatifleri daha çok endüstri bitkilerinin yoğun olarak yetiştiği bölgelere yığılmışlardır. 1966 yılına göre Türkiye'nin 36 vilâyetinde Tarım satış kooperatiflerine raslanmıyordu. Bu kooperatifler modern pazarlamanın gereklerine göre sistemleşmemiş durumdadırlar. Bugünkü koşullarda pazarlamada, anında verilecek ve uygulanacak kararlar olduk-

ça önem göstermektedir. Oysa bugünkü Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinde karar alma süreci uzun ve bir takım bürokratik işlemleri gerektirmektedir. Birliklere bağlı kooperatif üniteleri basit bir toplama işini yapmaktadır. Bunun yanında Tarım Kredi kooperatiflerinin yaptığı veya yapabileceği bazı kredilendirmeler bu kuruluşlarca da yapılmakta ve bir hizmet dağınıklığını ortaya koymaktadır.

Yine Tarım satış kooperatiflerinde öz varlıklar ciddi bir şekilde yetersizdir. Bundan başka kooperatif-üretici arasındaki ilişkiler iyi koordine edilememiş, genel olarak ortak çiftçinin işletmesindeki üretimle gelecekteki pazar arasında, Tarım satış kooperatifleri gerekli dengeyi kuramamışlardır. Ayrıca, tamamiyle hükümet vesayeti altında olduğu söylenebilecek olan bu kooperatiflerin ortakları arasında kooperatifçiliğin yerleşmesine imkân veren münasebetlerin de bulunmadığı söylenebilir. Bunun yanında, örneğin İzmir'de bir tarım satış kooperatifine ortaklardan biri 400 TL.lık ürün teslim ederken bir başka ortak da 1,5 milyon TL. sına yakın ürün teslim edebilmektedir. Her şeyden önce bu kooperatiflerin büyük çoğunluğunda kooperatif tanımına uymayan niteliklerin var olduğu söylenebilir. Yine destekleme alımlarında veya taban fiyatlarının uygulanışında, Türk tarım yapısından da ileri gelen ve kooperatifçiliği ortaklara benimsetecek eylemleri zedeleyen unsurların varlığının bu kooperatifler içinde yerettiği söylenebilir.

Yukarıdan beri sözü edilen her iki kooperatif yapısında: 1935'den bu yana ortakların kooperatiflere gereği gibi sahip çıkması için gerekli eğitim ve benzeri hususlarda önemli bir tedbir alınmadığı açıktır. Kısaca yarım yüzyıldır Türk köyüne kooperatif adında bir takım kuruluşların girdiği, fakat kooperatifçiliğin gereği gibi girmediğini söylemek fazla kötümserlik olmasa gerektir.

PANCAR EKİCİLERİ İSTİHSAL KOOPERATİFLERİ

Sözü edilmesi gereken bir başka kooperatif çeşidi de Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleridir. 1966 rakamlarına göre

18 kooperatife 128 şube, 8077 köy ve 362.957 ortak bağlı bulunmaktadır. Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri her ne kadar özel bir kanuna göre kurulmamış olsalar da büyük ölçüde Şekerbank'ın vesayeti altında bulunmakta ve ortakları tarafından bir devlet kuruluşu gibi görülmektedir. Öte yandan kooperatiflerin geniş bir faaliyet alanına sahip bulunmaları bu kanıyı desteklemektedir. Kooperatifler sermayesinin yüzde 75'ine sahip oldukları Şekerbank'ın kredi imkanlarından gereği gibi faydalanamamaktadır. Bunun yanında nisbeten iyi işleyen bu kooperatiflerin ortaklarının diğer sorunlarıyla de ilgilenmesi yerinde olur.

ÇAY KOOPERATİFLERİ

Bir başka özellik arzeden kooperatif türü de Çay Kooperatifleridir. 1971 de 30 çay kooperatifinin 36.400 ortağı bulunuyordu. 1966 da ise Çay kooperatiflerinin faaliyet sahasına 558 köy girmekte idi, bu kooperatiflerin bilgili eleman ve sermaye eksikliği, anasözleşmelerinin yetersizliği, faaliyet sahasının genişliği hizmet randımanının düşüklüğü en büyük sorunlarıdır.

TOPRAK - SU KOOPERATİFLERİ

Toprak-Su Kooperatifleri'de dolaylı olarak devlet vesayeti altındadır. Bu kooperatifler, Toprak-Su Teşkilâtının büyük ölçüde katkısı bulunmadan projelerini gerçekleştirememektedir. 1968 de 116 Toprak-Su Kooperatifi projelerini gerçekleştirebilmişlerdir. Bilgili eleman yokluğu, sermaye yetersizliği bu kooperatiflerin de belli başlı problemleri arasındadır.

KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİ

Çok yönlü üretim kooperatiflerine gelince bunların en belirgin bölümünü Köy Kalkındırma Kooperatifleri teşkil etmektedir. Dış ülkelere işçi göndermede bu kooperatiflere öncelik tanınması sayılarının kısa zamanda yükselmesine sebep olmuştur. Ancak dış ülkelere işçi gönderecek kooperatif sayılarının objektif temellere oturtulmadan sınırlandırılması, bi-

linçsiz, bir şekilde doğan eylemi, kooperatifçilik açısından, menfi bir şekilde sarstığı söylenebilir. Son yıllarda alınan tedbirlerle proje yapan ve bunları gerçekleştirmeyi hedef alan kooperatiflere işçi göndermede öncelik tarınması olumlu bir hareket olarak karşılanabilir. 1970 yılı içinde İzmir ve ilçelerinde mevcut bulunan 33 köy kalkınma kooperatiflerinin ancak 8'inde «bir şeyler» yapılmışa çalışıldığı tarafımızdan tesbit edilmiştir. Bir çok kooperatif bölgelerinde kooperatif isminin bile tam olarak bilinmediği görülmüştür. Hatta bazı kooperatif yöneticilerinin Almanya'ya gitmek için bu kooperatifleri kurduklarını belirtmeleri kooperatifçilik açısından çok ilginç bir olaydır. Diğer taraftan bir kooperatifte ortaklarının bir kısmının (ki bu kooperatif Almanya'ya işçi gönderen kooperatiflerden biri idi) Aydın, Muğla ve hatta Uşak'tan gelerek kaydolmuş ve köyle hiçbir ilişkisi olmayan kişiler olduğu müşahade edilmiştir. Kooperatifin ana sözleşmelerine ve hatta kooperatif tanımına aykırı olan Türk köyünde «kooperatifçiliğin hastalanmasına» sebep olabilecek bu gibi hususların üzerinde durulması yerinde olur.

TEK YÖNLÜ ÜRETİM KOOPERATİFLERİ

Bütün bu söylenen kooperatifler yanında Türk köyünde mevcut tek yönlü üretim kooperatifleri (hayvan ve hayvan ürünleri kooperatifleri, meyve ve sebze üretim ve değerlendirme kooperatifleri v.s.) de diğer tarımsal kooperatifler gibi incelenmeğe değer. Diğer kooperatiflerde olduğu gibi bu tip kooperatiflerin de en önemli problemleri bilgili sevk ve idare elemanlarının yokluğu ve sermaye eksikliğidir. Bunun yanında üretim ve değerlendirme kooperatiflerinin bazı bölgesel sorunları da vardır. Bunların başlıcaları ürünlerini değerlendirmede ve ortaklarına üretim araçları sağlamakta bölge tüccarlarıyla rekabet edemeyecek kadar cılız olmaları ve kısa bir süre sonra bir çoğunun görevlerini yerine getiremeyecek bir duruma gelmeleridir. Şimdiki koşullarda bankalar koope-

ratifleri kredilendirmede, tüccarlara yaptıkları kadar, cömert davranmamaktadır. Uygulamalarda üstelik kooperatiflere öncelik tanıdığı da pek gözlenmemektedir. Öncelik tanımaların, biraz devlet zoruyla olduğunu söylemek zamansız bir uyarı kabul edilmemelidir.

KOOPERATİFÇİLİK VE BAZI İLGİNÇ RAKKAMLAR

Köylerde örgütlenme ve örgütlenme biçimleri konusunu bitirmeden önce Devlet Planlama Teşkilatının yaptığı bir araştırmadan bazı rakamlar aktarmak konuya biraz daha açıklık kazandıracaktır. Bu araştırmadan öğrenildiğine göre araştırmaya katılan köylerin yüzde 56,8'inde kooperatif mevcut veya bu köyler bir kooperatife bağlı bulunmaktadır. Köylerin yüzde 90,4'ü T.K.K. ne, yüzde 2,4'ü T.S.K. ne, yüzde 2,4'ü Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatiflerine, geri kalamda diğer kooperatiflere bağlıdır. Buradan da anlaşılmaktadır ki kooperatif denilince Türk köylüsünün ilk akla gelen kooperatif türü T.K.K.dir. Araştırma sonuçlarına göre kooperatifleşme, bölgede bölgeye farklılık göstermektedir. Ayrıca nüfusu 1000'den fazla olan köylerin yüzde 72,4'ü bir kooperatife bağlı bulunmaktadır. Köylerde, çiftçilerin ifadesine göre kooperatiflerin yüzde 79,2'si kredi, yüzde 54,4'ü tarım girdileri, yüzde 4,8'i tarım araçları ve yüzde 6,4'ü de pazarlama faaliyetlerinde bulunmaktadır. Köy muhtarlarının yüzde 8'inin kooperatiflerin hiçbir iş yapmadığını yüzde dördünün Almanya'ya işçi gönderme işlerini yaptığını söylemeleri ilgi çekicidir. Çiftçilerin yüzde 26,6 sının kooperatif çalışmalarında aksaklıklar olduğunu, yüzde 16 sının da bilmediklerini söylemeleri önemlidir. Kooperatiflerin kendilerine gereği gibi faydalı olmadıklarını söyleyen çiftçi miktarı yüzde 49,2'dir.

Bütün bu söylenenlerin sonucunda Türk Köyünde kooperatifçilik hakkındaki bilgi seviyesinin oldukça düşük ve kooperatifçilik hakkındaki düşüncelerin uzun bir kooperatifleşme süreci içinde önemli derecede iyiyeye doğru bir değişim göstermediği söylenebilir.

İşçinin Beslenmesi ve Ulusal Üretkenlik

Doç Dr. Osman N. KOÇTÜRK

Koşulları Türkiye'mize benzeyen ülkelerde, üretimi etkileyen güç kaynağı olarak insangücü, makine gücüne nazaran çok daha önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Üretim yapımızın özellikleri, makineleşme ve makine yapan makinelerin Türkiye'de üretime sokulamamış olması bizi bugün de geleneksel bir güç kaynağı olarak tarım ve hatta endüstrinin birçok kesiminde insangücüne dayalı bir üretim biçimine zorluyor.

Yapılan araştırmalar endüstri ve endüstri ötesi toplumlarında tüketilen gücün yüzde 2-7'sinin insangücü olmasına karşılık, bu oranın, henüz bu düzeye ulaşamamış olan Hindistan ve Bulgaristan gibi ülkelerde, yüzde 60-65'e kadar yükseldiğini göstermiştir.

Türkiye'de, üretimde tüketilen tüm gücün ne kadarının insangücü olduğuna ilişkin özel bir araştırma yapılmamış ve buna ilişkin sayılar elde edilmemiş olmasına rağmen, durumumuzun yukarıda sözü edilen ülkelerden farklı ve daha iyi olacağı söylenemez. Kaldı ki biz insangücünü ülkemizde en geniş anlamı ile kullanmanın ötesinde, başka ülkelere ihraç eden ve bu sayede, mal ihracı suretiyle bir türlü ulaşamadığımız döviz rezervleri yaratabilmiş bir ülkeyiz.

Bu durumda makine gücünün kaynağı olan kömür, petrol ve atom enerjisine ilişkin sorunlardan çok, insangücünün kaynağı olduğu bilinen besin ve beslenme sorunları ile ilgilenme durumunda olduğumuz kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Oysa Türkiye'nin ekonomik sorunlarına çözüm arayan kapitalist kalkınma

yanlıları, çıkarlarının gereği olarak, kalkınma ve üretimin artırılmasında insan unsurundan çok paraya öncelik tanımakta, işsizliğin yaygın olduğu, bu nedenle ücretlerin düşük tutulabileceği bilindiğinden, sermaye birikimine ve sermaye çevrelerinin sorunlarına daha çok önem vermektedirler.

Sosyal Demokrat düzen içinde, insan ve insana ilişkin sorunlara öncelik tanıyarak kalkınma yanlısı olan kişilerle grupların, yukarıda kısaca açıklanmaya çalışılan bilimsel gerçekler ve insana olan saygıları nedeniyle meseleyi aynı şekilde ele almaları ve çalışanların varlıkla yokluk, açlıkla tokluk sınırında, insan haysiyetine yakıştıramayacak bir ortamda üretimi yüksek tutarak, karınları doyurmadan zorlanmalarına razı olamazlar.

En ilkel bir düşünme yöntemiyle işçiyi bir makine ve bir üretim aracı olarak kabul etsek bile, bu aracın yetersiz bir yakıtla ve verimli bir şekilde çalıştırılmasının mümkün olamayacağı, iyi beslenmeyenlerin, topluma çağın gereğine uyarlı bir işgücü veremeyecekleri zaten ortadadır.

Bu gerçek herkes tarafından kolayca kabulü gereken bir gerçek olmanın ötesinde, Türkiye ve Türk işçisine ilişkin görüşlerini her münasebetle açıklayan ABD yetkilileri tarafından da ifade edilmiştir.

AİD Türkiye Misyonu Başkanı, James P. Grant bir Türk sendikacı gurubuna, İstanbul'da düzenlediği bir toplantıda temel nedenlere değinmeksizin şöyle diyordu:

Bugün Ereğli'de vasat bir Türk işçisi, Karabük'teki bir

işçiye nazaran birkaç misli fazla bir üretim yapabilmektedir. Ancak bir Amerikan işçisinin verimi, Ereğli'de çalışan işçinin veriminden beş misli fazladır.

Bu söz tümüyle doğrudur. Ancak üretimde bu açık farklılığı yaratan nedenler iyi açıklanmamıştır. Ereğli'deki Türk işçisini Karabük'teki Türk işçisinden, Karabük'teki Türk işçisini Amerikalı Endüstri işçisinden üretim bakımından farklılaştıran nedenler arasında, bunların almakta oldukları ücretler ile kendileri ve ailelerinin izledikleri beslenme, barınma, ısınma, aydınlanma, giyim, taşıma, eğitim, sağlık koruma, dinlenme ve eğlenme olanaklarının farklı oluşu önemli bir rol oynamaktadır.

Kapitalist kalkınma yanlılarının insana yeterince saygı duymadıkları ve İngiltere'de Endüstri Devrimi sırasında sermaye birikimini sağlama amacı ile işçinin yoksulluk içinde ve karnı doyurulmadan üretime zorlandığı bilinmektedir. Ancak XX. nci yüzyılın ikinci yarısında ve Sosyal Demokrat düşüncenin Batı topluluğundan başka, gerikalmiş ülkelerde de politik bir ağırlık kazanmaya başladığı bir dönemde, vaktiyle İngiltere'de denenmiş olan bir tutumun yönetime ve geniş işçi guruplarına benimsetilmesine olanak yoktur. Türkiye'de ve daha birçok gerikalmiş ülkede, Anayasa ve yasalar vatandaşlara eşitlik ve insan haysiyetine yakışır çalışma olanakları içinde üretim yapma hakkı tanımış bulunuyor. Kaldı ki bu ilke çağımızın politik gelişmelerine yön vermekle görevli Birleşmiş Milletler ve ona bağlı ihtisas organları tarafından da benimsenmiş, belirli bir felsefenin temsilcisi olarak gerikalmiş ülkelere çıkarlarına uyarlı bir sömürü ortamı yaratmak için dil döken yerli ve yabancı politikacıların etkinliklerini sınırlamış bulunuyor.

Amacına kısa yoldan yaklaşmak, başkalarını alabildiğine ezerek ulaşmak isteyen iç ve dış çıkar çevrelerinin sözcüleri karşısında, vaktiyle İngiltere'de gerçekleştirilmiş baskı ve sömürüye karşı tepkinin oluşturduğu işçi örgütleri (Sendika,

Federasyon ve Konfederasyonlar) ile, parlamentolar ve bu parlamentolarda çalışanları temsil eden parlamenterler ile Sosyal Demokrat dünya görüşünü benimsemiş, sermayeden değil insandan ve insan haysiyetinden yana aydınlar vardır. Bunlar çalışanların yetersiz beslenme ve koşulları, iyi olmayan bir yaşama düzeninde zorlanarak çalıştırılmalarına ve belirli bir azınlığın kârlarının yüksek tutulabilmesi için sömürülmelerine razı olmaz, demokrasinin olanaklarından yararlanarak karşılarına çıkarlar. Bu karşı çıkışa mesnet olabilecek bilimsel veriler ve bulgular, bu ülkelerin bilim adamları tarafından politikacılara ve kamuoyuna sağlanır. Kaldı ki, bilim adamlarının sınırlı ve suskun, veya baskı altında buldukları bilinen gerikalmiş ülkelerde, gerçeklerin tam olarak öğrenilip, çalışanların haklarının korunması ve sermaye çevrelerinin egemen oluşlarını kötü yolda değerlendirerek çalışanları çağa yakışmayan bir düzende sömürmeye devam etmemeleri için bu görev Birleşmiş Milletler ile ona bağlı uzmanlık kurumları tarafından da yapılmakta, geri ülkeler yöneticileri ile çalışanların haklarını korumakla yükümlü sendikalar, aydın çevreleri uyarmak için, belirli konular Dünya'nın bu konuda yetkili kişileri bir bir araya getirilerek tarafsız bir şekilde incelenilmekte ve bu suretle hazırlanan raporlar, yayınlanarak ilgililere iletilmektedir. Gerikalmiş ülkelerde işçilerin ve ailelerinin yeterli bir şekilde beslenmediklerinin bilincine varan Birleşmiş Milletler, konuyla ilgili ihtisas örgütlerinin yetkili uzmanlarını bir toplantıya çağırmış ve bu toplantıda alınan kararlar, FAO tarafından yayınlanmıştır. Bu raporun türkçeleştirilmiş metinleri özet olarak aşağıdadır.

ÖNERİLER:

Gerikalmiş ülkelerde işçi sağlığı ve mutluluğunu geliştirmek ve kötü koşullardan kurtulup üretkenliği arttıracak bir çalışma düzeni yaratmak için aşağıdaki önerilere uymak gereklidir.

1 — Hükümetler işçilerin sağlığı, refahı ve bu yoldan üretkenliğin artırılması için ve bir

- tedbir olarak beslenme programları hazırlamalı ve işçiler ile ailelerinin yeterli bir şekilde beslenmelerini sağlayabilmek için yasalar koyup kuralları getirmelidirler.
- 2 — İşçi beslenmesine ilişkin yasa ve kuralları hazırlayacak ve bunları projeler halinde uygulamaya koyacak çevrelere, bu konuda teknik bilgisi olan yüksek dereceli uzmanlar istihdam eden örgütlerce teknik yardımlarda bulunmalıdır.
- 3 — Yetkililer daha şimdiden işçi beslenmesi hizmetlerinin düzenlenme ve uygulanmasında görev alacak yetenekte, bilgi ve tecrübe sahibi eleman yetiştirilebilmek için öğretim ve eğitim çalışmalarına başlamalı veya başlatmalıdırlar.
- 4 — Hükümetler işçilerin yoğun oldukları bölgelere bölgesel kuruluşlara merkezi mutfaklar, ucuz işçi lokantaları ve benzeri tesislerin kurulup işletilmesi için mali ve idari yardımlarda bulunmalıdırlar.
- 5 — Hükümetler bir iş yerinde kuracakları örnek bir işçi beslenmesi ünitesi ile diğer işyerlerine önyak olmalıdırlar.
- 6 — ILO, FAO ve WHO ihtisas kuruluşları, kendi aralarında birleşerek ve işbirliği yaparak, gerikalmış ülkeler hükümetlerini, işçi beslenmesi programları ve uygulamaları üzerinde bilinçlendirip aydınlatacaklar ve çabalara destek olacaklardır.
- 7 — İşçi beslenmesi programlarını uygulayan gerikalmış ülkeler bu uygulamaların işçi ve ailesinin fizik ve mental durumlarına, sosyal davranışlarına yaptığı etkileri, endüstri ve milli ekonomiye sağladığı yararları bilimsel olarak ve gerekli inceleme ve araştırmaları yapmak suretiyle tesbit edeceklerdir.
- 8 — Sağlık servisleri 7'nci madde de açıklanan araştırmaları kendi açılarından işyeri ve ülke ölçüleri içinde yürüteceklerdir.
- 9 — İşçi beslenmesi planları hazırlanırken mahallen üretilen besin maddeleri, kolayca sağlanabilecek yakıtlar ve güç kaynakları, taşıma ve yiyecek muhafaza olanakları, mahalli araç ve gereçler esas alınacak, programlar bu suretle yürütülecektir.
- 10 — İşçi kantinlerinde kullanılacak besinlerin ucuz mal edilmesi ve bütün olanaklar kullanılarak mümkün olan en ucuz fiyatla sağlanması için elden gelen herşey yapılacaktır.
- 11 — İşçiler bu çalışmalara etken olarak ve temsilcileri aracılığıyla katılacaklardır.
- 12 — İşçiyi ve ailesini beslenme, yiyecek seçimi, aile bütçesi düzenlenmesi konularında aydınlatma amacı ile uygulamalı programlarla birlikte eğitim programları da uygulanacaktır.
- 13 — FAO, ILO, WHO işçiler ve ailelerinin sağlık, beslenme, hijiyen ve aile bütçesi sorunlarını inceleyip ayrıca karara bağlama amacı ile daha sonra ayrı bir toplantı yapacaklardır.
- Yukarıda özet olarak verilmiş olan FAO / İLO / WHO (Besin ve Tarım Örgütü — Uluslararası İşçi Örgütü — Dünya Sağlık Örgütü) uzmanları tarafından hazırlanmış işçi beslenmesine ilişkin raporun hazırlanış nedeni birinci bölümde ortaya atılan sorular ile anlaşılmaktadır. Birleşmiş Milletler yetkilileri gerikalmış ülkelerde işverimi yetersizliği nedeni ile atıl kalmış kaynakları harekete geçirerek üretimi bu yoldan arttırmayı ve bu kaynaklardan o ülkelerin insanlarından başka, diğer ülkeler insanlarının da yarar-

lanmalarına olanak hazırlarken, ekonomilerinin güçlenmesine yardımcı olmayı istemektedir.

İşçi beslenme koşullarının düzenlenmesi rapora göre amaca yaklaşma bakımından yararlı bir girişim olarak görülüyor ve bazı öneriler getiriliyor.

Türkiye'de ücretler ve asgari ücretlerin çok düşük, işçi ile ailesinin beslenme ve beslenme dışı temel ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyin çok altında bulunduğu bilinmektedir. 1969 yılında, asgari ücret olarak saptanan miktarlar, asgari ücret olarak kabul edilmesi gereken miktarın üçte birinden ibaret ve bölgelere göre değişik olmakla beraber ortalama 17 T.L. civarında bulunuyordu. Örgütlenmiş sigortalı işçiler bu durumda iken, örgütlenmemiş işçiler ile tarım kesiminde koşullar çok daha kötüdür.

Özel yasası uyarınca 1971 yılında yeniden hesaplanması gereken asgari ücretler bugüne kadar bir türlü saptanamamış ve komisyon çalışmaları anlamsız bir şekilde sürüp giderken, ihtiyaç maddeleri fiyatları korkunç bir şekilde artmaya devam etmiştir.

ASGARİ ÜCRETLER SAPTANDI. FAKAT...

Bu durumda işçi sendikaları tarafından kurulan Sosyal Demokrat Konsey ve Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu, durumu inceleyen araştırmalar yaparak raporlar yayınlamışlar, geçerli perakende fiyatlar üzerinden asgari ücretin 76.98 T.L., 73.07 T.L. (İzmir'de) olması gerektiği sonucuna varmışlardır.

1969 yılında da uzmanlar asgari ücretlerin 51.00 T.L. civarında olmasını önermişler, fakat uygun görülen miktar ortalama 17.00 T.L. olarak kalmış, hatta işverenler bu miktarı da fazla görerek Danıştay'a kararın iptali için dava açmışlardır.

İşçiyi hak ettiği ücretin çok altında ve tahminen üçte biri karşılığı çalıştırma eğilimi Türk sermaye çevrelerine bugün de egemendir. Bundan dolayı komisyonca kabul edilecek asgari ücretlerin bugünkü fiyat şahısları karşısında, hak edilen miktarın üçte birinden fazla olamayacağını şimdiden tahmin edebiliriz.

Yetkili makamlar işçi ücretlerinin böylesine düşük oluşunun işçi ile ailesinin beslenme olanaklarını kısıtlayacağını ve giderek sağlık ve işverimini etkileyeceğini bilmemekte veya bilmezlikten gelmektedirler.

Nitekim Çalışma Bakanlığı, İşçi Sağlığı Genel Müdürlüğü'nün Sosyal Sigortalar Kurumu'nun 27 nci Genel Kurul dolayısıyla hazırlayıp kamuoyuna sunduğu 'İşçi Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin Rapor' da işçi sağlığını etkileyen bir etken olarak beslenme durumundan ve bunun ücretler ve asgari ücretlerle ilişkisinden söz edilmiş, ileri ülkelerde söz konusu olan bazı konulara yetersiz bir şekilde değinilmekle yetinilmiştir. Oysa beslenme durumunun sağlığını ve üretkenliği en geniş anlamı ile etkilemekte olduğu FAO/ILO/WHO raporunun hazırlanıp yayınlanmasından çok daha önce, bazı işçi kuruluşları tarafından, bilimsel verilere dayanılarak hazırlanmış kitaplarla Türkiye'de açıklanmış ve duyurulmuştu.

GERÇEKLER BİLİNİYOR FAKAT UYGULANMIYOR

Kıscası Birleşmiş Milletler Uzmanlık Kurullarının hazırladıkları ortak raporda sözü edilen hususlar, daha 1967 yılında Türkiye'de bilinen ve kamuoyuna yansıtılmış konular halindeydi. Bütün bu çabalara rağmen bazı sorumlu çevrelerin belirli bir gerçeği ısrarla anlamamazlıktan gelerek yiyecek maddeleri fiyatları hızla ve kontrolsüz bir şekilde artarken, işçi ücretlerinin artırılmamasında direnmeleri, üretkenlik ile beslenme arasındaki sıkı ilişkileri görmezlikten gelerek, milyonlarca işçinin çalışmalarına ilgisiz kalışları, tarafsız uluslararası kuruluşların özeti verilen son raporundaki açıklamalara ters bir tutum olmuş, işçinin sağlığı ile birlikte toplumun üretim gücünü ve ekonomimizi de ters yönde etkilemiştir.

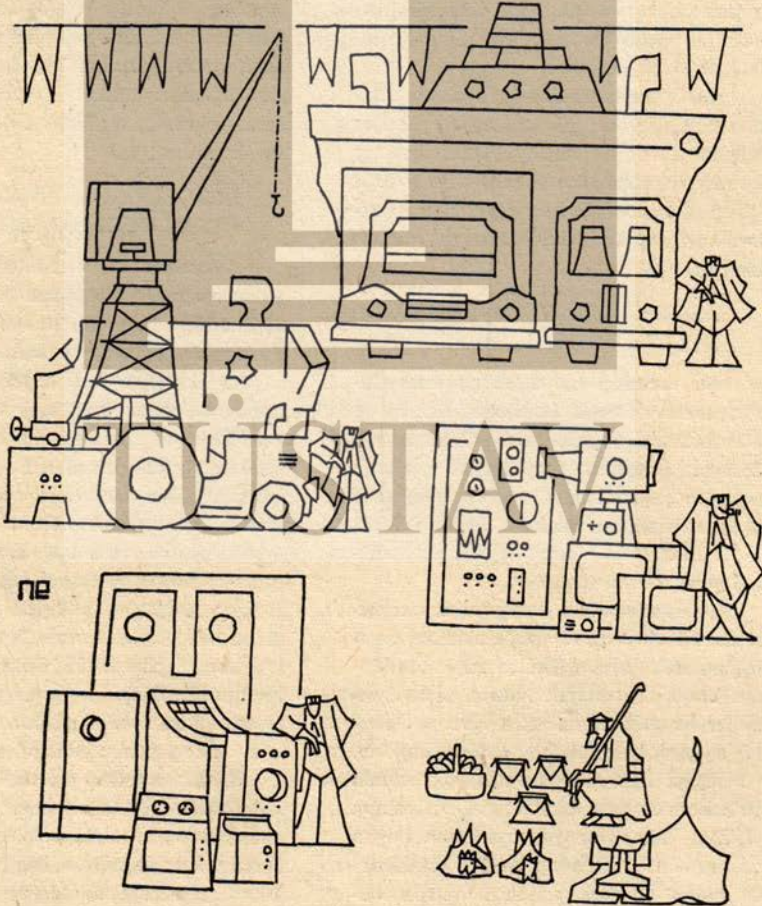
Türk sermaye çevreleri ile işveren kuruluşları işçi ücretlerinin düşük tutulması hususunda bugün de bilinçsiz bir çaba harcamakta ve işçinin bugünkü beslenme koşulları altında tutulmasının işçi kadar kendilerini de zarara sokabileceğini bir türlü anlamak istememektedirler. Son olarak Türk İş Genel Sekreterinin, bu anlam-

sız tutumu eleştiren basın toplantısı, işveren çevrelerinde kızgınlık yaratmış ve polemige dayalı geniş bir tepkinin doğmasına neden olmuştu.

Böyle bir ortamda Sosyal Demokrat anlayış ve halktan yana bir tutum benimseyen siyasi parti ve gurupların FAO/ILO/WHO raporundaki ilkeleri benimseyerek, çoğunluğu teşkil eden işçiden yana bir davranış içinde olmaları ve özet olarak

verilen veriler ile diğer bilimsel bulguları benimseyip savunmaları doğal bir görev haline dönüşmektedir. Belirli bir azınlığın yorulmadan ve terlemeden para kazanıp, sermaye yığınakları yapabilmesi için, geniş geniş kitlelerin açlıkta tokluk sınırında ölesiye çalıştırılmaları ve bu çabaya rağmen üretebileceklerinden daha az üretim yapmaları toplum için yararlı bir sonuç olarak benimsenemez.

Nezih DANYAL

Türkiye'de Sermaye ve Emek Örgütlenmesi

M. Şükrü KOÇ

Türkiye, son 8-9 yıl içinde, siyasal partilerin dışında ve bir açıdan bakılırsa, siyasal partileri bile kendi etki alanlarında tutacak güçte yeni ekonomik örgütlenmelere tanık olmaktadır. 1961 Anayasası, sosyal ve ekonomik zümrelere ve sınıflara kendi içlerinde örgütlenme bakımından önemli özgürlükler getirmiştir. Bunun sonucu olarak, Türkiye'de sermaye ve emek gurupları, nüfuz ve etki dereceleri değişik, fakat, ülkenin siyasal yapısı ve yönetimi üzerinde ağırlıkları daha çok duyulan yeni kuruluşları oluşturmaktadır. Demokratik düzenin mozaik taşları olarak nitelendirilen ve «vazgeçilmez unsurlar»dan sayılan bu kuruluşların görevleri, yöntemleri, amaçları ciddi bir inceleme konusu olacak önemdedir. Türk politik hayatını etkileyen, siyasal iktidarlar üzerine ciddi birer baskı grubu olarak, zaman zaman değişik oranlarda etkileyen bu kuruluşların biçimlenişini birbirinden farklı zamanlarda ve süreçlerde olmuştur. Bu yazıda «Türkiye'de sermaye ve emek örgütlenmesi»nin zaman, süreç ve gelişimi ele alınmaktadır.

Türk ekonomi hayatında, sermaye etkili bir güç olarak kendini yakın zamana kadar kabul ettirebilmiş değildi. Özel ve millî nitelikli bir Türk sermaye sınıfı, bizim tarihimizde büyük bir güç olarak ortaya çıkamamıştır. Sadece, 1838'den bu yana, yabancılarla ticarî ilişkilerimizin batılı usuller ve hukuk mevzuatı içinde gelişmeye başlamasından sonra, TİCARET erbabının, birkaç büyük şehirde örgütlenmesi görülmüştür. Bunların da çoğu, ya azınlıkların, ya da levanten denilen hıristiyan unsurların, Osmanlı ülkesinde yerleşmiş tebasının faaliyetlerini düzenleyen kuruluşlardır.

Cumhuriyetin kurulmasını izleyen tarihlerde, millî bir ekonomiden bahsetmek de mümkün değildi. İttihad ve Terakki partisi iktidarının başlıca amaçlarından birisi «Türk zengini ve işadamı» yetiştirmekti. 1923 de toplanan İzmir İktisad Kongresinde Atatürk'e önerilen önemli amaçlardan birisi de bu olmuştu. Rum esnaf, Ermeni sanatkâr ve Musevî tüccarın, Fransız, İngiliz ihracatçı ve ithalatçının yerini alacak müslüman ve Türk asıllı unsurlar yetiştirmek, bunları devlet olarak desteklemek... 1923-1930 arasında devletin benimsediği resmî eko-

nomi politikasının hedeflerinden birisi bu idi.

Ama, sanayileşmesi gerçekleşmemiş bir ülkede sermaye sınıfı yaratmanın, sadece ticaret burjuvazisine ülke halkını soydurmadan mümkün olamayacağı bilinmiyordu. Nitekim, bu ilk yedi yıllık Cumhuriyet döneminde, özel teşebbüs devletçe desteklenmiş ve kendisine önemli görevler verilmiştir... İzmir Kongresinde, bizzat Atatürk tarafından:

«Yangından yanıp yıkılmış ülkemizi imar etmek, milletimizin alimlerini değerlendirmek, çiftçinin elinden tutmak» göreviyle. Lozan andlaşmasına göre ülkemize gelmiş bulunan 600 bin kadar Türk göçmenine iş ve yerleşme imkanı hazırlamak ödevi bile, Türk özel teşebbüsüne verilmişti. Bu politika dünya krizi ve Türkiye'nin özel koşulları içinde geçersizliğini gösterince, Ankara devrimci kadrosu çabuk ayrılmış ve yeni bir yöntem aramaya başlamıştır. Bu ara-malar içinde «Devletçilik» adı altında bir yeni doktrin geliştirilmek istenmiştir.

Tek parti iktidarının nüfuzlu adamlarından Recep Peker, 1935'lerde:

«Biz devletçi bir partiyiz Türkiye'de liberalizmin savunulması suçtur!...»

dedikten 10 yıl sonra, 1946'larda, Başbakan Recep Peker iken:

«Bizim için önemli olan özel teşebbüstür. Onun ulaşamadığı yere devlet uzanacaktır!...»

demmiştir.

Aslında bu sözlerin her ikisi, ekonomik düzen tartışmalarından çok, siyasal birer yaklaşım ve politik tavırlardan başka bir şey değildi.

Türkiye'de sermaye sınıflarının, kapitalist model'de güçlenmesi ve örgütlenmesi 1954 den sonra başlamıştır. Bilindiği gibi, DP iktidarının, daha çok döviz ve yatırımlara dış kaynak bulmak için giriştiği çabalar sonuç vermeyince, bir yeni politikaya, ülkemize yabancı sermaye çağırma yoluna girmesi, bu tarihten sonra gelişmiştir. Yabancı sermaye, Petrol ve Maden Kanunlarının çıkarılıp, yabancılara kapılarımızı ve topraklarımızın altını ve üstünü açmamız, plânsız bir kalkınma edebiyatının sonucu olmuştur.

Bu yeni politika yürürlüğe girince, margarin yağından ilâca, rafineriden otomotiv montajına kadar pek çok alanda Uluslararası sermaye kuruluşları Türkiye ile ilgilenmeye yönelmiştir. Anadolu'da asırlardır «Mahsulat-ı Arziyye Ticaret-hanesi» işleten eşraf zümresi, montaj ve ambalaj usulü sınıf mamullerin ve tüketim piyasasının istediği diğer malların yeni satıcıları oldular. «Tacirlik » yerine «Distribütör»lük ve «Bayilik» türünden yeni bir ekonomik faaliyet doğdu. Az gelişmiş ülkelerin belirli özelliklerinden birisi, yeni tüketim mallarına karşı hızlı talep yaratma kolaylığı göstermesidir.. Onun içindir ki, örneğin, elektrikle işleyen araç ve gereçlerin piyasaya sürülmesiyle, Türkiye'de tüketim talebi birdenbire artmaya başlamıştır.. Buzdolabı, elektrik süpürgesi, radyo, gibi malların üretimi, kalitesine bakılmaksızın alıcı bulması, kısa zamanda montajcıyı da, distribütörü de zenginleştirmiştir.

1960'lardan sonra bu eğilim daha da hızlanmıştır. Tüketim malı yapan montaj ve ambalajhaneler hacimlerini geliştirmeye, çeşitlerini artırmaya başladılar. Örneğin, 1960'larda yalnız bir

çeşit traktör, iki çeşit buzdolabı, çamaşır makinası, radyo montajhanesi varken, 10 yıl sonra bunların sayılarında 5-10 kat artış olmuştur. Otomotiv sanayiindeki gelişme de aynı seyri izlemiştir. 5 yıl içinde, ülkemizde 3 çeşit otomobil montajı başlamıştır. İlaç ambalajcılığında ise Uluslararası firmalar, ülkemizde yeni tröstleşmelere giderek, ekonomik güç ve üretim hacimlerini artırarak, pazarlara hakim olmuşlardır.

ÖRGÜTLENMEDE ÇEŞİTLENMELER

Bu gelişme, ekonomimizin yapısında önemli değişiklikler yaparken, sermaye ve iş çevrelerinde de yeni örgütlenme ihtiyaçlarını doğurmuştur. Önceleri, birer meslekî kuruluş olarak oluşan Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları, daha sonra Sanayi Odaları'nı da yanlarına alarak, güçlü bir dayanışma örgütüne sahip olmuşlardır: **ODALAR BİRLİĞİ.**

Ancak, Türk özel sermayesi ekonomik ve sosyal ilişkilerini güçlendirmek için bu örgütle de yetinmemek gereğine inanmıştır. Bunun içindir ki, 1954'ten sonra başlayan gelişmenin ortaya koyduğu ihtiyaçları cevaplamak, kendi zümresel çıkarlarını daha iyi savunmak, kendi amaçlarını gerçekleştirmede daha güçlü olmak için, bazı yeni örgütlemelere gitmiştir. Bunlar arasında:

İhracatçı Birlikleri,

Sevk ve İdare Derneği,

İktisadi Kalkınma Vakfı,

İktisadi ve Sosyal Etüdler Konferans

Tesisi,

İşverenler Konfederasyonu ve

Sanayici ve İş Adamları Derneği

gibi bazıları önemli ve etkili kuruluşlar olarak sayılabilir. Bunların bazıları, yurt içindeki ekonomik çıkarları korumak ve savunmak, bazıları Uluslararası sermaye ile olan ilişkileri düzenlemek ve ortak çıkarları yürütmek, bazıları, sermaye sınıfının sosyal politikasını kamoyunda yaymak ve görüşlerin propogandasını yapmak amacıyla. Örneğin *İşveren Sendikaları Konfederasyonu*, ekonomik ve sosyal politikalarının uygulanmasında söz sahibi ve temsilci durumundadır. *Türk Eğitim Vakfı, İktisadi ve*

Sosyal Etüdler Konferans Tesisi ise sosyal görüşleri topluma yaymak bakımından görev yüklenmiş kuruluşlardır. Fakat, 1965'den sonra, Türkiye'de, ekonominin yapısında önemli değişiklikler yapılmasını öneren siyasal partiler, üniversite ve basın çevreleri, emek örgütleri ve gençlik kuruluşları kendi seslerini duyurmaya başlayınca, Türkiye'deki sermaye sınıfları, bu durumu karşılayacak yeni bir örgüte ihtiyaçları olduğunu anlamaya başladılar. Özellikle, 1971 yılı Martından sonra gelişen yeni siyasal koşullar içinde kendi ağırlıklarını daha iyi duyurmak ve Siyasal İktidar üzerinde daha güçlü bir baskı unsuru olabilmek için, «SANA-YICI VE İŞ ADAMLARI DERNEĞİ'ni kurmuşlardır. Bu kuruluş, sermayenin «siyasal sesi» olmakla görevlendirilmiştir. Nitekim, ilk yayınladıkları 1971-Ağustos Bildirisi bunun belgesidir. Bu kuruluşla, Türk özel sektörü, siyasal iktidara yön vermeye, kendi istekleri ve çıkarları için çalışması bakımından çeşitli baskı ve etki metodlarını uygulamaya kararlı olduklarını göstermişlerdir. Kabul etmek gerekir ki, özellikle II. Erim hükümetinin kurulmasını izleyen günlerde sermaye sınıfları, yukarıda adını bahsettiğimiz çeşitli örgütlerin dilinden, ayrı ayrı zamanlarda ve fakat, aynı tempo ve uyarılılık içinde, aynı şeyleri söylemişlerdir. Örneğin Odalar Birliği Başkanı: «Yeni hükümeti destekliyoruz, çünkü, kabinedeki Bakanlar bizleri dinliyor ve dediklerimizi yapıyorlar»

Öte yandan, *İş Adamları ve Sanayiciler Derneği* ünvanlı kuruluştan, aynı anlamda başka cümleler çıkıyordu:

«Türkiye'de özel teşebbüs Atatürk'ün öngördüğü kalkınmayı gerçekleştirecektir. Bunun için, önce siyasal huzur ve istikrar sağlanmalıdır. Hükümet, sol'a daha sıkı bir mücadele yapmalı ve yurdumuzu bu fikirlerden arındırmalıdır» diyordu. Bu, sermaye sınıflarının kendi çıkarları bakımından başlıca önemli gelişme olan «SOL» fikirlerin ve bu fikirlere sahip kimselerin tasfiyesini istemektir. SOL'un hangi türü olursa olsun, «Kapitalist model»in karşısında sayılıyordu. Fırsat çıkmışken,

Türkiyedeki bazı gençler, çarpık ve anarşik bir ortam yaratılmasında görev almışlarken, Türkiye için gerekli olan, demokratik düzenin bir parçası sayılan Sol düşüncelerin, sol kuruluşların, örgütlerin hepsini zor usulleri içinde ezdirmek sermaye sınıflarının önemli bir hedefinin gerçekleşmesi olacaktı. Nitekim, bu propoganda, basında, kitle haberleşme araçlarında öylesine çok yayıldı ki, kamuoyunda, her çeşit sol düşünce için bir çeşit düşmanlık duygusu geliştirilmeye başlandı. Anayasal hak ve özgürlüklerin kullanılmasında ilgili sendikal çabalar, hak aramalar, sosyal dengesizlikler ve adaletsizlikler, soygun düzeni eleştirme-leri bile, bu çevrelerin işareti ile «anarşik eylem» olarak nitelendirilmek isteniyordu.

Kendi amaçlarının gerçekleştirilmesi bakımından önemli mesafeler aldıklarına karar veren sermaye sınıfları, artık bir rahatlığa, huzur ve teminat duygusuna sahiptiler. Nitekim, II. Erim hükümeti çekildikten sonra, ülkemizde bir aya yakın bir süre, hükümete kalınmıştır. Kabineler kurulamamıştır. Bu dönemde, özel teşebbüs adına, hiç bir örgüt ortaya çıkıp «Ülkemiz hükümete sızdır. Bu durum sermayeyi ürkütmekte, yatırım yapmaktan alıkoymaktadır. Kalkınma hızı düşüyor!...»

türünden demeçler vermemiş, sıkıntılardan bahsetmemiştir. Oysa, aynı örgütler, daha önceki yıllarda, hükümet bunalımları olduğunda, özellikle, genel seçimlerden sonra, hemen, kamuoyuna, çeşitli endişelerini duyururlar, yatırımların düştüğünden, özel teşebbüsün korkusundan bahsederlerdi.

Şimdi, Sermaye sınıflarının örgütlenmesi ve kendi çıkarlarının savunulması yönünden en başarılı bir noktaya gelmiş gibidir. İşveren ve sermaye kuruluşları kendi güçlerini kabul ettirmiş durumdadır. İsteklerini hemen her siyasal iktidara kolayca kabul ettirebilmekte, kendi menfaatları için hangi yasama ve icra organı üzerinde hangi türden etkileri kullanırlarsa, başarılı olacaklarını çok iyi bilmektedirler. Kabinelere kendi açılarından yararlı gördükleri kimseleri öne sürmekte, siyasal partilerin yapıları

ve uygulayacakları sosyo-ekonomik politikalarına nüfuz edebilmektedirler. Büyükleme çapta, kitle haberleşme organları ve basın üzerinde ağırlıklarını hissettirebilmektedirler. Bunların dışında *Rotary* ve *Lion's Club*'lar yoluyla, Uluslararası ilişkilerini çok düzenli bir biçimde yürütebilmektedirler. Bunlar gerçekten başarılı bir örgütlenmenin örnekleridir. Sermaye sınıfları kendi geleceklerini ilgilendiren her tedbiri almakta, ülkenin bütün imkânlarını kullanmakta, hemen her siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel konuda, hazırlanmış kitaplar, raporlar yayınlamakta, açık oturumlar, simpoziumlar, konferanslar vermektedirler. Üniversitelerden, yurt içi ve dışından kendi görüşlerini en iyi biçimde anlatabilecek kadrolar ellerinin altında bulmaktadır. Her çeşit fikir akımına karşı, kendi çıkarlarını tehdit eden bütün ihtimallere karşı donatılmışlardır. Fonları vardır, yayın organları vardır.

EMEK SINIFLARININ ÖRGÜTLENMESİ

Şimdi de, sermaye karşısında bulunan çalışan sınıfların, kendi sosyal, ekonomik ve siyasal çıkarlarını nasıl örgütlediklerine bir göz atalım.

Bilindiği üzere, Türkiye'de, Toplu Sözleşme ve Grev haklarıyla, sosyal güvenlik kurumları, ancak 1963'de çıkarılan yasalarla hukuki temele oturmuştur. Bundan önceki yıllarda, 1945-1963 arasında, işçiler, kendi ekonomik ve sosyal çıkarlarını korumak üzere «Sendika» adı altında bazı kuruluşlara gidebilmekteydi. Ancak, bunlar, basit birer «Cemiyet» statüsündeydi ve dünya işçi hareketleriyle karşılaştırılınca, son derece geride kalmış bir hak-arama yolu idi. Fakat, 1961 Anayasası, işçilere bu hak ve özgürlükleri tanıyıp, siyasal iktidarlara da, bunları gerçekleştireci yasaları bir an önce çıkarma görevini verince, çeşitli iş kollarında çalışan insanlarımız da örgütlenmeye başladılar. Özellikle 1952'den beri faaliyette bulunan «Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu» (TÜRK-İŞ) çatısı altında bir miktar sendikal tecrübe kazanan işçi liderleri kadrosu, yeni ça-

lışma düzeninin başlaması ile harekete geçtiler.

Ülkemizin çeşitli yerlerinde, daha çok kamu kesiminde, çalışan işçilerin sendika kurması, bu sendikaların 1964'den itibaren Devlete ait işyerlerinde başarılı birer Toplu-Sözleşme yaparak ortaya çıkması, sendikaların önemini işçiye anlatmada yararlı oldu. Örneğin, Maden kesiminde çalışan işçiler 1964 yılına kadar, düşük bir yevmiye ile çalışırken, 1964'den sonra bu ücretlerde % 50 den fazla artış sağlanmıştır. Gene Kamu kesiminde çalışan işçilere; ilk toplu sözleşmelerle:

Demiryollarında % 25; Tekstil iş kolunda % 30 Şeker sanayiinde % 22

Çimento sanayiinde % 20, oranında artışlar sağlanmıştır. Bunların dışında, çocuk zamları, yemek paraları, kıdem tazminatları gibi yan gelirler de sözleşme ile teminat altına alınmıştır. Bu örnek, işçiler arasında sendikalaşmanın gereği ve önemi fikrini yaymak bakımından etkili olmuştur. Onun içindir ki, işçi sendikaları, kısa süre içinde çoğalmış, büyümüş ve önemli fonlar elde etmişlerdir. Sendikaların kurulması, işletilmesi, Toplu Sözleşme yapma tekniğinin kavranması, asgari ücretlerin tespiti, grev hakkının kullanılması gibi konularda, kendilerini hazırlamak ve yetiştirmek üzere, sendika liderleri büyük çabalar göstermişlerdir. Yurdun her tarafında bu konuları anlatmak amacıyla seminerler, kurslar, konferanslar verdirilmiştir. Yerli ve yabancı uzmanlar, öğretmenler istihdam edilmiştir. Bu arada, Amerikan hükümetinin bir organı olan AID'nin eğitim ve işçi kesiminde görevlendirilen uzmanları Türk-İş'in eğitim faaliyetlerini planlamış programlarını uygulamada bizzat görev almıştır.

PROTOTİP ÖRGÜT

Bu tip bir örgütlenme, şüphesiz zaruri bir ihtiyacın karşılanması yönünden gereklidir. Gerekli olan da yapılmıştır. Ancak, bu dönem, Türk-İş liderleri tarafından o kadar uzatılmıştır ki, işçi hareketinin tek ve başlıca görevinin «iyi toplu sözleşme yapmak» ve özellikle kamu kuruluşlarının yönetici kadrola-

rında bulunan sorumlular üzerinde bas-kı yaparak, kendi isteklerini gerçekleştirmekmiş gibi kabul edilme tehlikesi doğdu. Bugün de, bu tehlike sürüp gitmektedir.

İşçi kesimi, prototip bir örgütlenmenin ötesinde, kendi sosyal, ekonomik haklarını genişletecek, teminat hükümlerini kuvvetlendirecek; bunların ötesinde, çalışan insanların tümünü kapsayan bir istihdam düzeninin kurulmasına önayak olacak faaliyetlerden uzak bulunmaktadır. Örneğin, yalnız sanayi ve hizmetler kesiminde çalışan 1.5 milyona yakın insanın Toplu-sözleşme, Sosyal güvenlik düzeninden yararlanmaya hakları vardır. Oysa, tarım kesiminde çalışan milyonlarca tarım işçisi, esnaf ve sanatkâr yanında çalışan «çırak»lar vb. gibi çalışan insanların sosyal güvenlik ve ekonomik çıkarlarını koruyacak hiç bir teşebbüste bulunulmamıştır. Bunların gerçekleştirilmesi için, siyasal partiler yöneticileriyle temaslar yapmak, görüşlerini aktarmak yeterli değildir. Parlamento'ya çeşitli partiler kontenjanlarından gönderilen üyeler arasında belirli konularda iş ve görüş birliği bile yapılamamaktadır.

GERİDE KALİYORLAR

Siyasal iktidarların düşünce, program ve eylemleri üzerinde, çalışan kesimin ağırlığı ve etkisi çok zayıftır. Hatta çoğu kez, İşçi Sendikaları, ekonomik ve sosyal politikayla ilgili kanunlar çıktıktan, tüzükler yürürlüğe girdikten sonra haberdar olabilmektedir. Örneğin, TÜRK-İŞ tarafından kabul edilen 24 Temel İlke arasında, petrol ve madenlerin Devletin öncülüğünde bir sanayileşme yöntemi içinde işletilmesi gereği, maddeler halinde belirtilmiş ve bunların gerçekleşmesi için her çabanın gösterileceği karara bağlanmıştır.

Bu ilkeye ve karara rağmen, Türkiye'de, acele ile hazırlanıp Meclislere sunulan ve orada kapsamı daha da genişletilerek, tüm demir-çelik sanayimizi özel teşebbüs sahiplerine terketmeyi öngören bir hareketten TÜRK-İŞ ya haberi değildir, ya da etkili bir şekilde önleme çabasına girmemiştir.

Bunu, sadece, bir örnek olarak, en son bir gelişme olarak verdik. Bunun dışında, bir süre önce, Sosyal Sigortalar Kurumuna, kendi tedavi kurumlarında eczane açmak, ihtiyacı olan ilacı kendisi imâl edip hastanelerinde kullanılmak suretiyle, her yıl işçilerin cebinden 150 milyon lira kadar bir paranın kâr olarak beş-on ambalajcıya aktarılmasını önleyen bir teklif Meclislerden geçti. Uzun tartışmalardan sonra, bir İtalyan, Amerikan, İsviçre ve Alman şirketinin rahatça gelip ilaç fabrikası kurabildiği Türkiye'de, işçilerin önemli oranda fon biriktirdikleri SSK. na ilaç yapma hakkının tanınması güçlüğüle kanunlaştı. Fakat, bu kez, 36 senatör, Anayasa Mahkemesine giderek, bu hükmün iptali için dava açtılar. Bu, açıkça özel teşebbüs çıkarına, çalışan insanların cebine uzatılan bir el, haksız bir kazanç kapısının tekrar açılması hareketi olarak nitelendirilmiştir. Buna karşı Türk-İş ne yapmıştır? Yapılan, bir bildiri yayınlanarak, bu senatörler tekrar aday oldukları takdirde, seçim bölgelerinde, bulunan işçilerin bunlara oy vermemeleri, konuşmalarını dinlememelerini telkinden ibaret kalmıştır.

Görülüyor ki, Türkiye'de, sermaye kesimi, kendi çıkarları için, ülke kendi istedikleri bir düzeni yerleştirmek için, bütün tedbirleri almışlardır, İyi örgütlenmişlerdir. Sosyal, ekonomik ve siyasal anlamında bir güç haline gelmişlerdir. Oysa, Çalışan insanların en örgütlü sayılan İşçi kesimi, sadece, klasik bir sendikalizmin sınırlarında dolaşıp durmaktadır. Bilinmelidir ki, dünya kapitalizmi, toplu sözleşme ile ücret artışı sağlanmasına, grev hakkının kullanılmasına, sosyal güvenlik tedbirlerine karşı değildir. Bunlar, sermayenin ve özel teşebbüsün rahatlıkla kabul ettiği hukuki düzendir. Ancak, onlar, işçilerin ve tüm çalışanların siyasal bir güç haline gelmesi çabalarına karşıdır. Bu çeşit fikir akımlarını ve eylemleri zararlı sayarlar ve önlemek isterler.

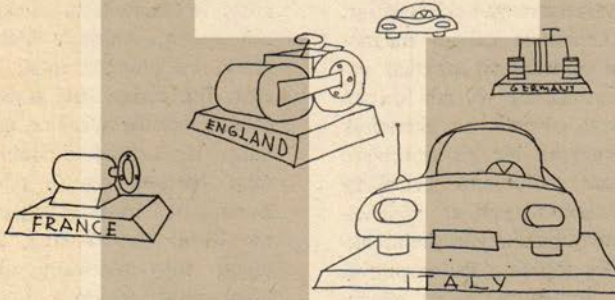
Bu model içinde şartlanan Türk kamuoyu, ve işçileri de, hâlâ bu geleneksel sendikalizmden sıyrılabilmiş değildir. Etkili örgütlenme, amaçların gerçekleştirilebilmesi için, çeşitli yöntemleri uygu-

lama, nüfuz artırıcı usulleri benimseme, bizzat siyasal iktidar üzerinde, kendi ağırlıklarınca temsil edilme talepleri, henüz geniş tabandaki işçiler arasında yayılmamış değildir.

Türk İşçi Hareketinin lider kadrosu, artık çok karmaşık bir gelişme seviyesine ulaşan sosyo-ekonomik ve siyasal ilişkileri düzenleyecek yeni bir döneme girme zarureti kabul etmelidirler. Araş-

tırma, dökümantasyon, eğitim, faaliyetlerini yeniden organize etmelidirler. Yeni bilim kadroları, basın ve kitle haberleşme araçlarından yararlanma usulleri üzerinde durmalıdırlar. Etkili dernekler, ve kuruluşlarla işbirliği etmelidirler. Büyüyen fonlarını yalnız, dış ve iç geziler, lüks bina ve otolar almada değil, bu çeşit yeni örgütlenmeler içine kullanma gereğini duymalıdırlar.

Tayyip İŞÖREN

Avrupa Ortak. Pazarı

Perşembe Pazarı

TAYYIP

Dört Nokta

Ülkemizde artık Sosyal Demokrat bir sendikal hareket, Ortanın Solu'nu savunan geniş köylü ve esnaf kitleleri, ve onların politik örgütü, demokrasiyi savunan aydınlar, gençler, yayın organları ile güçlenen bir Demokratik Sol «yeni akım» var. Bu akımın zaferi ile Türkiye sol doğrultuda yepyeni boyutlar ve güçler kazandı. Çağımızın dışında kalan bir kısım sermaye çevreleri bundan dolayı yeni akımdan çok rahatsızdır. Kendilerini yenilemiyerek, önceki dönemlerin koşullandırılmasından kurtulamayan bazı solcular, bundan dolayı rahat değildir. Bu sermaye çevreleri, çıkarlarını yıkacak bir uyanışı (usdışı ve aşağılık karalamalarla) durdurmak istemektedirler. Diğerleri ise yetişemedikleri, akıl erdiremedikleri gelişmelerden ürkmektedirler. Ama hepsi ortak olarak yeni akımın tökezlenmesini hınçla beklemektedirler.

Bunlara karşı yeni akımın içinde yer alanların sorumlulukları ise büyüktür. «Demokratik Solcu», yeni koşulların, kendi hareketinin büyümesinin getirdiği iç ve dış ilişkiler şemasını iyi bilmek, kendi sistemini, amacı yönünde götürecektür. Kuralları bulmak ve doğru uygulamak zorundadır. İzlenmesi gereken genel ilkeler konusundaki önerileri şöyle toplayabiliriz.

Bu akım içinde kavram kargaşalığı ve slogan kördöğüşü olmamalıdır. Kişiler kendilerine ve eylemlerine, çeşitli adlar veya sloganlar yakıştırabilirler. Bunların içten savunucusu olabilirler. ÖZGÜR İNSAN'ı amaçlayan bir HALK yönetimi kurmak için DEMOKRASİ'ye hem, araç hem de amaç olarak inanan kişiler Türkiye'de aynı cephe içindedirler. Hem ülke koşulları, hem de inandıkları amaçlar, onları çok uzun ve ortak bir yolcu luğa zorlar. Bunun tek istisnası vardır. Hareketin kuramsal temelini boş ve sahipsiz kabul edip, günümüze dek oluşturulan düşünce doğrultusuna ters düşen görüşleri harekete temel almak isteyenler olabilir. Yeni akım, böylelerini en kısa süre

inde ortaya çıkarıp, kendi dışına bırakacak kadar güçlü ve kararludur. Kasıtsız olarak, duygusal bağlantılarla yapılacak slogan sekterlikleri de kesin olarak önlenmelidir.

Sosyal demokrat hareket içinde birleşen hiç kimse aynı çizgide olan işçiyi partiliye, partiliyi aydına, aydını gence düşürecek bir davranış içine giremez. Bu tip bölücülüğe kapılanlar «sağ»ın dişleri arasında yok olup, giderler. Dünya ve Türk solunun tarihi bu tip olaylarla doludur. Demokratik Sol hareketin başarısı, yönelmiş sınıfların ve tabakaların uyumlu eylemine bağlıdır.

Toplumsal mücadele içindeki bir harekette parti liderlerinden görevli partiliye, sendika liderlerinden yayım sorumlularına dek herkes hata yapabilir. Ya da, hareketin bir üyesi, bir yönetim kademesinin davranışlarının hatalı olduğuna inanabilir. Bu inanç ne kadar doğalsa, bu düşünce sonucu küskünlük, (diyaloğu kırmak) uzak durmak, hatta dışa dönük ters davranışlara gitmek de o kadar hatalıdır.

Hata yapan, hatayı kullandığı yetki adına yapmaktadır. Buna karşı yapılacak şey kullanılan yetkiyi değil, yapılan hata ile hata yapanı eleştirmek ve doğruyu göstermektir. Hareket içinde, hareketin yeterli gördüğü kişiler, karar organlarına gelir, yetersizlikleri ortaya konunca da giderler. Bu demokratik işleyişin gerçekleşmesi, sürekli ve yapıcı özeleştirisi ile olur. Harekete gösterilen yararlılığın tartışılması ile olur. Kendini bu diyaloga kapayan kademe ise canlılığını yitirmiş demektir.

Özeleştirisi ancak demokratik işleyiş içinde yapıcı olabilir. Örgüt disiplini özeleştirilerin örgütün belirli organlarında, örneğin yetkili genel kurullarında, yapılmasını şart koşar. Yoksa, benimsenmeyen örgütü politikasını baltalamayı, en azından pasif durmayı gerektirmez. Çün-

kü. bu tür davranışlar giderek kopmaya dönüşebileceği gibi, örgütü de bir süre atıl duruma sokar, etkisini yitirmesine yol açar.

Sosyal Demokrat hareket içinde tutarlı gelişimi sağlayan temel koşullardan biri, özleştirici ile birlikte, yetkilere ve yetkililere gösterilecek saygı ve disiplin olmalıdır. Hareket, yazılı veya yazısız kuralları ile yetkili kurulların uyumunu ve sistemin mantık bütünlüğünü sağlar.

Zeki Bikmen

Hareketin lideri, parti kurullarının yöneticileri, sendikaların yetkili organları, köylülerin ve aydınların örgütleri olacaktır. Hareketin gençlik ve bilim kadroları olacaktır. Herbirinin kendine özgü vazgeçilmez ve zorunlu yerleri, birbirini tamamlayan ve bütünleşmesi gereken bir ilişkiler ağı vardır. Hepsinin hareket içindeki ödevleri, sınırları ve sorumlulukları belirlenmiş işlev alanları olduğu gibi, karşılıklı etkileşim ve geçişme alanları da olacaktır.

Kim bu ilişkiler ağını altüst etmeye, kişilere, yetkililere ve yetkili organlara sorumsuz yakıştırmalara kalkarsa, o Demokratik Sol hareket içinde görünse bile bu harekete ihanet içindedir.

Türkiye'de Demokratik Sol hareketi oluşturan kadroların herbiri, politik örgütte, sendikal ya da bilimsel alanda, yığılma bir mücadeleden geçerek bugüne geldiler. Demokratik sol uğraşın başarısını güçleri ölçüsünde hazırladılar. Uğraşın bayraktarlığını yapanlar da doğal olarak hakettikleri yeri aldılar.

Artık, Demokratik Sol için ülke çapında bir yönetim alternatifi olma mücadelesi başlamaktadır. Artık herkes bu uğraşın içinde gücünü ve yeteneklerini ortaya koyacaktır.

Mutluluğunu demokratik sola bağlamış kitlelerin, aydınların ve yöneticilerin yükselişi ancak hareketin genel yükselişi ile olur. Bu süreç içinde, gösterilen yetenek ve başarıya göre, yeni eleştirilerin ortaya çıkması kadroların başarılarını sürdürerek kendilerini yenilemesi, ve yeni düzenlemelere gidilmesi toplumsal olayların gereğidir. Bu gelişimleri ise hiç kimse şimdiden ipotek altına alamaz, alamamalıdır. Aksini savunanlar ise biçimsel olarak demokratik solun içinde olabilirler ama, düşün yapısı olarak demokratik solun dışındadırlar.

SERYILDIZ

Sosyal Demokrasi Üzerine

Ceyhun Atuf KANSU

TANIM HALK YÖNETEMİNDEN KAYNAK ALIR

«Sosyal Demokrasi»yi tanımlamak için, sözcüğü çakıştırmak gerekir. «Sosyal Demokrasi» Türk toplumunun devrimci sürecinde, 1961 anayasasının «Sosyal Devlet» ilkesine dayanır. «Sosyal» sözcüğü, halkın gündelik sözlüğüne indirgenirse, toplum içinde, insanın toplumsal haklarının daha iyi, daha adil, daha mutlu bir insan yaşantısı için toplum düzenine yansımaları deyimler. Toros yürüklerinde, yersel bir sözcüğe rastladım halk bilgisiyle ilgilenirken. Çokum-çoğum, diyorlar «cemiyet» karşılığı. Çokluktan, çoğunluktan geliyor sözcüğün halk suyu. Toplumculuk çoğumculuk da diyebiliriz. Ne var ki, insanın toplumsal haklarını «halka dayalı bir çoğumculuk»ta gerçekleştirebilmek için, «sosyal» sözcüğünün yanı başına «demokrasi» sözcüğünü eklemekte insanı, halkçı bir zorunluk var. Çoğumculuğun, devlet düzenini çoğunluğun yaşama haklarına, gelişme ve mutluluk haklarına bağlamanın, ilk koşulu, demokrasi'nin, halk yönetimi'nin işleridir. «Sosyal Demokrasi» kaynağını, halk yönetiminin gündelik yaşantıdaki sularından alır. «Sosyal Demokrasi» halk oylarıyla, özgür seçimlerle, anayasadaki bireysel özgürlüklerle ve baskısız, bağımsız halk yönetiminin işlermesiyle, toplumun barışçı yollarla, halkın katkısıyla yeniden düzenlenmesidir. «Sosyal Demokrasi» tanımı, kaynağını halk yönetiminden alır. Halk yönetimiyle onaylanmayan bir çoğumculuk olamayacağı gibi, çoğunluğun toplumsal isteklerini işler hale getirmeyen bir halk yönetiminde eksik kalır, halkın yaratıcı katkısından yoksun kalır.

KENTLEŞME VE SINIF DEĞİŞTİRME

Türkiye büyük bir değişim içindedir. Duruk bir toplum değildir. Köylülük kentlere göçmektedir. Yanında geleneklerini, göreneklerini, törelerini, yoksulluğunu, giysilerinden ev düzenine değin alışkanlıklarını, düşlerini, umutlarını, isteklerini de getirmektedir. Kentlerin çevresinde karmaşık yapıda bir küçük kentsoylu toplumu gelişmektedir. Bu kentsoylu gelişmenin dürtüsü bireyseldir herşeyden önce. Her göç ailesi bir ev istemektedir, bir iş istemektedir, eğitim, su, elektrik, yol, eğlence, radyo, televizyon istemektedir. Bu bireysel istekler toplumsal içeriğine kavuşmamıştır. Bu bireysel isteklerin, belli bir mal varlığı ile gerçekleşebileceğine inanmaktadır. Gecekonducuların, kentleşen göç akınlarının karmaşık halkı. Kapitalizmin kaynağında bu küçük ön kapitalizm yatmaktadır. Köylülük sınıf değiştirmekte, sınıf değiştirmeyi istemektedir, kente göçen köylüler bir karmaşık sınıf geliştirmekte, küçük kentsoylu özelliklerini almakta, bir adım daha, «para getiren» işlere atılarak kentsoyluluğa adaylığını koymaktadır. «Sosyal Demokrasi»nin bu gerçeklere göz yumması, soyut bir işçi-köylü bölümlenmesi ile, bu sınıf akışığını, bu sınıf gidiş-gelişimini görmesi zorunludur. Köylüye köylü kalmasını, işçiye işçi kalmasını öneremezsiniz. Köylü'nün gözleri işçilikte, işçinin gözleri küçük kentsoylulukta, küçük kentsoylunun gözleri daha yukarılardadır. Bu basamakları aşan bir siyasal akım, şimdilik, bu büyük değişimde halk sınıflarına daha çekici gelmek-

tedir. Belli sınıfların halk katlarını «sömürdüğü» «ezdiği» kuramı, halkın bu değişiklik içindeki davranışıyla yalanlanıyor görüntüsünü vermektedir. O da belli bir ölçüde sömürerek, ezerek kendi kendisini kurtaracağına inanmaktadır. Burada, «sömürü ve mal varlığını arttırma» imgesi, kurtuluş için halka daha kestirme gelmektedir. Elbette, bu imge, halkı kurtarıyacaktır, bu bir düştür, ama «Sosyal Demokrasi»nin zorluğu bu düşün katı gerçeğe dönüşeceği günü birden ortaya koymamasıdır. Hele, tepeden inme, halk dışı, oyla denenmemiş bir «Sosyal Demokrasi» denemesi, halkın düşü somut koşullarla çatışmadıkça havada kalır, halka ders düşer.

DEĞİŞİMİN SİYASAL KORUNCASI: OY SANDIĞI

Geçenlerde Ankara'da gözledim. Gecekondu, yeni halk mahalleleri, göç mahalleleri Hüseyin Gazi dağı eteklerine değin varıyor. Evlere bakıyorum. Köy evi özelliğinde. Her evin önünde bir zerdali ağacı, işde, armut ağacı. İki küçük oda. Bir basma peyke. Bir küçük radyo. Yerde, Şarki Karaağaç kilimleri. Aile, kasaba, köy töresini, yaşantısını, geleneklerini, alışkanlıklarını kente taşımış. Bir iş bulmuş adam. Evin iç yaşantısı bir köy-kasaba yaşantısı. Ne var ki, bir yerde bu yaşantı da çatlamaya başlıyor, bozuluyor, değişiyor. Durumundaki, yaşayışındaki bu değişiklik bir devrim sayıyor, büyük bir değişim sayıyor sade halk insanı. Bu devrimi, bu değişimi saklamak korumak istiyor. Bu değişimin, devrimin çelişkilerini kavramadan, ona, yeni bir değişimi, yeni bir devrimi önermek, onun durumuyla ters düşüyor, korkutuyor onu. O şimdilik bireysel bir değişim aşamasındadır. Kendisini kurtarmıştır. Kurtuluşunun yeni bir seçeneği yoktur, aramıyorsa yeni bir seçenek, yeni bir seçeneği ayırd edecek çelişkilere düşmemiştir daha. Çatışmıyor durumuyla, uyumtur duruma, sevmiştir yeni durumunu.

Bu gecekondu Siterler'den geçerek gittim. Bu siterler, Ankara'nın en büyük sanatçı işliğidir. Marangozlar sitesi, doğramacı sitesi. İşlenmemiş ağaçlardan

koltuklar, dolaplar, masalar, ev eşyaları yapıyorlar. Binlerce usta, çırak çalışıyor burada. Onlar da, bir yerde kendilerini kurtulmuş sayıyorlar. Koltuk, dolap, masa ve çeşitli «küçük kentsoylu eşyaları» yanında, marangozların, doğramacıların yaptıkları, bir şey daha var: Oy sandığı. O da ağaçtan yapılıyor. Bu sandık, 1946'dan beri yapılmaktadır Türkiye'de. Türk halkı, değişimini, bireysel kurtuluşunu bu sandıklara bağlamaktadır. Bu sandıkların elinden alamazsınız. Marangozlar hep sandık, oy sandığı yapacaklardır. Siterler'in ardındaki 10.000-20.000 nüfuslu halk mahalleleri kendi yaşantılarındaki değişimin nedeni saydıkları bu sandıklardan, uzun bir zaman, «egemen», «sömürücü» dediğimiz sınıflar adına değil sadece, halkın bireysel yaşantı değişimini onaylayan oylar da çıkacaktır. Bu sandık, ne var ki, bir gün, bir değişim sürecinde, Anayasa'nın toplumsal haklarını işleten bir «Sosyal Demokrasi»nin uyanık oylarını da çıkaracaktır. Ben, ne gecekondu mahallelerinin gelenekçi-tutucu oylarına, ne de, marangozlar sitesinin bir emek sürecinden geldiği halde geleneğe, tutuculuğa yönelen oylarına, durduğu yerde duran, yaşantısında büyük toplumsal bir değişimi yaşamamış insanlar gibi şaşkınlıkla, kızgınlıkla bakamıyorum. Onlar, köylerden göçenler örneğinin, bir işte yeni bir güvence, yeni bir yaşantı bulanlar bir değişime oy vermişlerdir. Değişen kendi yaşantılarıdır. Bu yaşantı, gelenekçi-tutucu bir çizgide de olsa, kendi kurtuluşlarını ören, kendi özlemlerini dile getiren bir yaşantıdır. Yarın, gelenekçi-tutucu çizgi yaşantılarına, özlemlerine yetmedikçe, bireyci ölçülerini aşan yeni toplumsal haklar, yeni toplumsal değişimler için sandığa koşacaklardır, sandığı kullanacaklardır. Bu kutsal oy sandığını halk adına, halk yönetimi adına korumaya zorunlu olduğumuz kadar, «Sosyal Demokrasi» için de korumaya zorunluuz. «Sosyal Demokrasi»nin oyları da, uyanık oylu, özgür seçimli, seçenekleri kısıtlanmamış, yok edilmemiş tam işleyen bir halk yönetiminde ve toplumsal değişimin zorunlu aşamasında yeni haklar isteyen bir halkın

bilinciyle, istekleriyle gene bu sandıklar dan çıkacaktır.

SOSYAL DEMOKRASİ'NİN TARİHSEL-ULUSAL KÖKLERİ

Her toplum kendi devrimini yapar. «Sosyal Demokrasi» için, bir Türk örneği ararken, belki bilimsel verilere, kuramlara da dayanacağız, ama ilk önce, Türk halkını, Türk halk tarihini, bugünkü Türkiye'nin karmaşık gelişim, değişim çizgisini ve çağdaş dünyanın sorunlarının yurdumuza yansımaları temel alacağız. «Sosyal Demokrasi»nin halka yaklaşımı, onun toplumsal özlemleriyle, toplumsal tarihiyle bağdaşmadıkça havada kalır; tanidik, bilmiş bir ses arar her zaman halk: kulağı kendi yaşantısından, kendi tarihinden gelen seslere duyarlıdır. Her toplumsal değişimin, halktaki algısı somut koşullardan ve en önemlisi ulusal kalıttan kendi tarihinin gözle görülür, elle tutulur, yaşanmış, denenmiş duyularından geçer. Burada, 1920 yılındaki «Halkçılık Bildirisi»ni anımsıyorum. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1920 çatışığında yayınladığı halkçılık bildirisi Türk örneği «Sosyal Demokrasi»nin ulusal, halkçı tohumlarını taşır. Bu bildirinin bir yerinde: «Türkiye Büyük Millet Meclisi, halkın öteden beri karşı karşıya kaldığı yoksulluk nedenlerini yeni araçlar ve örgütler ile kaldırarak yerine esenlik ve mutluluk getirmeyi başlıca amacı sayar. Öyle ise, toprak, eğitim, devlet işleri, maliye, ekonomi ve vakıflar işlerinde ve diğer çalışmalarda «içtimai uhuvvet ve teavünü» egeyen kılarak, halkın gereksinmelerine göre yenileştirmeler ve kuruluşlar yaratmaya çalışmaktır» diye yazar. Bu ilk «Sosyal Demokrasi» bildirisinde, kurtuluş savaşı devrimi ulusal tarihin köklerini gözden uzak tutmamaktadır. «Siyasal ve toplumsal ilkeleri ulusun ruhundan almak ve uygulamada ulusun eğilimlerini ve geleneklerini gözetmek düşüncesindedir» Halkçılık bildirisi.

Prof. Reşat Kaynar, Türk sosyal demokrasinin unutulmuş ve unutturulmuş bu halkçı tanyerini, Cumhuriyet gazetesinin «Cumhuriyetimizin 50. yılını nasıl kutlayalım?» soruşturmasına verdiği ya-

nıtla, yeniden gün ışığına çıkarmaktadır. «Ne yazık ki, Atatürk'ün 1920 de başlattığı halkçılık hareketinin düşünce dayanaklarından ve belgelerinden biri olan (Halkçılık Programı) bile bugün elimizde değildir. İhmalimiz bu derece ağırdır. Büyük Millet Meclisinin ilk günlerinde yayınladığı halkçılık beyannamesinin metninde, sınıflar arasındaki sivrilikleri yumuşatmak için ileri sürülen «içtimai uhuvvet» ve «içtimai teavün» deyimlerinin, bugünün sosyal devlet ilkeleriyle ilişkisi incelenmemiştir.» (Cumhuriyet, 12.6.1972)

Bu iki deyim, «içtimai uhuvvet» ve «içtimai teavün» bir şey anımsatıyor mu? Bana anımsatıyor. Anadolu ortaçağının, 13. yüzyıllarda başlayan halkçı toplum düzeni savaşlarının kavramlarını anımsatıyor. «Uhuvvet» ne demektir? Kardeşlik. Halkçılık bildirisi toplumcu bir kardeşlik istiyor. «Teavün» ne demektir? Yardımlaşma, dayanışma demektir. Halkçılık bildirisi toplumcu bir yardımlaşma, dayanışma istiyor. 13. yüzyıldan bu yana, Anadolu halkının, ermiş önderler dilinden söyleye geldiği, uğruna savaş verdiği ve bozuk devlet düzenine karşı halkçı bir devlet düzeninin kurulması için ortaya attığı ilkelere bunlar. Bu kavramların, deyimlerin kaynakları, onüçüncü yüzyıl halk hareketlerine değin iner. Babalılar başkaldırısı, dinsel bir çeşitleme içinde bir toplumsal adalet başkaldırısı özelliğini taşır. Baba İshak, Selçuklu bozuk düzenine karşı halkın unutulduğu bir devlet yönetimine karşı kardeşlik ilkesiyle çıkıyor. Nedir bu kardeşlik? Fıruzan Husreç Tökin «Türkiye'de Halk Hareketleri» adlı küçük, ama değerli araştırmasında, Anadolu ortaçağından gelen kardeşlik sesini, devrimci Baba İshak'ın dilinden şöyle duyurmaktadır:

«Yeryüzü, insanların ortak evidir. Yeraltı da insanların ortak ve son sığınakları olduğu gibi ortak evde ayrılık, gayrılık olmaz. Bir zorba azınlığı tarafından, eşit haklara sahip olan insanlara baskı yapılmaz. Hakları ve malları alınmaz. Dünya nimetlerini sadece keşdi nefislerine, yakınlarına saklayıp veren ve bütün hakları yok sayan baskıcı zorbalarm tutsağı olmayınız.»

Anadolu ortaçağında, çağdaş halk

yönetimi söz konusu olmadığından ve de doğramacılar daha Anadolu'nun namuslu, güzel ağaçlarından oy sandığı yapmayı bilmediklerinden, Anadolu'nun ezilmiş köylü halkı, bu kardeşlik isteğini, halktan uzak bir devlet düzenine, bir zorba yönetime karşı savaşıyor, kanla ve silahla gerçekleştirmek istedi. Ve gene, oy sandığı halkçı barışçı bir silâh yerine, ortaçağlı bir silâhı, kanla ve ölümle ödenen bir savaşta kullandığından yenilip, ezildi. Ne var ki, ortaçağ Anadolu, köylü ve sanatçı bu kez, başka bir yolla toplumcu kardeşliğin ilkelerini, bozuk ve zorba düzene karşı korumasını bildi. Bir çeşit halkçı örgütlenmeyle kendi haklarını savundu. Bu örgüt Ahilik örgütü adını taşımaktadır. Ahilik deyimi, uhuvvet kavramından kaynak alır. İş de, işçilik de, yaşıntıda kardeşlik demektir. İş ve dünya kardeşliği... Ortaçağlı bir «Sosyal Adalet» kurumudur. Emeği, işi, sanatçıyı, köylüyü, üretimi kutsayan, koruyan düzenleyen bir halkçı yöntemdir.

Babalıların savaşı kardeşlik öğretisinden, Ahiliğin ve Anadolu lu gizemci örgütlerin eğitici, barışçı, halkçı yöntemiyile «yaşama ve dayanışma» öğretisine dönüşen halkçı düzen akımı, ilkel bir «Sosyal Demokrasi» denemesini izler. Bu öğreti ve akım, yüzyıllar sonra, bir tarihsel gelenek suyu ile, kurtuluş savaşı devriminin damarlarından, arklarından akar. Bu kez, kötü bir devlet yönetimine, Anadolu halkını yoksulluk batağına atmış bir bozuk düzene, Halkçılık bildirisinde «emperyalizm ve kapitalizm zorbalığı ve ezinci» diye belirtilen çağdaş sömürgecilğe baş kaldıran bir ulusal kurtuluş savaşında bu tarihsel halk öğretisinin yeniden yeşermesini görmezlikten gelebilir miyiz?

«Toplumcu kardeşlik» ve «toplumcu dayanışma» Türk halkının yöneldiği yeni bir yaşama savaşında, çağdaş kavramları da içererek, Türk halk tarihinin devrimci akışını da belirtmektedir. «Sosyal Demokrasi»nin halkçı temelini, Türk halkının, Anadolu halk tarihinin yapı taşlarını koyalık derken söylemek istediğim işte bu ulusal kök, halkın kulağına yüzyıllardır kendi kaynağından, kendi yaşantısından vuran bu devrimci sestir. Bu bağlantıyı

kurarken, bir olay daha, bana öğretici geliyor. Mustafa Kemal'in Ulusal Kurtuluş Savaşı'na karar yeri seçtiği, Anadolu lu ilk halk yönetimi kuruluşunu Türkiye Büyük Millet Meclisini açtığı ve bu Meclisin doğrultusunu Halkçılık bildirisiyle duyurduğu Ankara, tarihsel halkçı bir kalıtımı, Ahiligi yaşayan ve yaşatan bir Anadolu kentidir. Çarşısında ve köylüsünde, uzaktan uzağa, derin bozkırdan çıkırkırklar çarşısına ve geçmişten dar güne vuran bir ses, halka dayalı, emeğe dayalı, özgürlüğe, bilgelige ve hoşgörüye dayalı bir kardeşlik düzeninin sesi, özlemi yaşamaktadır. Böyle bir düzeni Anadolu Türkleri, ortaçağda ve elbette tarihin o kesimindeki koşullarıyla Ankara'da Ahil Cumhuriyet'iyle denemişlerdir. Bu düzende toplumsal barış, toplumsal dayanışma, toplumsal kardeşlik ve emeğin yaşama sevinciyle kutsanması yanında, bir halk yönetimi öğretisi de vardır.

1961 ANAYASASINDA SOL İSTEKLER

Ne var ki, günümüzde ortaçağ koşullarını yaşamadığımız gibi, Türk toplumunun değişim hızı ve çağdaş dünyanın sorunları «Sosyal Demokrasi»ye yeni boyutlar kazandırmakta, özellikle endüstrileşme süreci, bizim gibi bir kısmı ilkel tarım ekonomisinde kalmış, yer yer ortaçağ beyliklerinin kalıntılarıyla gölgelenmiş bir ülkede bir takım yeni, karmaşık sorunlar getirmektedir. Bu üçlü boyutta, endüstrileşme sürecinde, sınıf değiştirmeye gönüllü bir köylülükte ve ortaçağ beylikler düzeninin tarihsel kalıntılarının yer yer halkı baskıda tuttuğu, halk o'yunu gelenekçi ve tutucu bir duruklukta etkilediği böyle bir ortamda, halk yönetiminin açık açık gelenekçi-tutucu bir yönde koşullandırıldığı yurdumuzda, «Sosyal Demokrasi»yi yaymanın, halkı kendi oylarıyla «Sosyal Demokrasi»ye kazanmanın, hele, vardığı toplumsal-ekonomik düzeye yetinen halka bir «Sosyal Demokrasi» denemesine girmenin, nalk yönetimi kurallarıyla bir «Sosyal Demokrasi» kurmanın zorlukları yok mudur? Vardır... Bu engellerle yığılır yol. «Sosyal Demokrasi»nin yol ağzında

en büyük engeli halkın kavramlarla kullanılmışlığı gelir.

Halk yönetimi bir tek çizgiye göre ayarlandığından ve belenmiş belletilmiş kavramlar dışında yeni kavramların işlenmesi ustalıklı «Sol»la damgalandığından, «Sol» da, bir öldürücü salgın hastalık gibi gösterildiğinden «Sosyal Demokrasi»nin halk oyuna açık yolları, iki yüzlülükle örtülmeye çalışılmıştır. Türkiye'de, halkın çoktan gönül verdiği, oy verdiği halk yönetiminin-demokrasi'nin tam işleme, gerçek bir gelişme çizgisinden geçerek sağlamaşması, zaman zaman kısırlı, durdurulur bir yaşama yolu olmaktan çıkıp, sürekli bir yaşama yolu olması için bu iki yüzlülüğün kurtarmak gerekir demokrasiyi, halk yönetimini; halk yönetimini gerçek yüzüne, açık yüzüne kavuşturmalıdır, içtenlikle inananlar demokrasiye.

Kendi ölçülerimize sığınıp, saplanıp nasıl, gerici-tutucu bir dünya görüşünü başa geçiriyor diye, gericiliği ezme adına, halkın oy hakkını elinden almak, kısıtlamak halk yönetimine karşıysa, komünizmi ezeceğiz diye, halkın sola dönük oy bilinçlenmesini durdurmak, ilerici uyanmasını önlemek de halk yönetimine karşı olmaktadır, halk yönetimini hiç anlamamaktır. «Sosyal Demokrasi»nin, yalın bir tanımla, 1961 anayasasına Cumhuriyetin niteliklerinden biri olarak giren «sosyal devlet kavramını» genel halk yönetimi kuralları içinde gerçekleştirmek yolu olduğunu söylemiştik. Bir yerde, çalışan, emeğinden başka gücü ve varlığı olmayan halk kesimlerinin temel isteklerine bakarsanız, bu istekler sol isteklerdir. Halka, bu isteklerinin sol istekler olduğunu anlatmak zorluğu vardır. Bu isteklerini gerçekleştirecek siyasal gücün, erke'nin kendi oylarıyla özgür seçimlerle ve «Sosyal Demokrasi» ile kurulabileceğini anlatmanın yolları açık tutulmalıdır.

Bu «sol istekleri», 1961 Türkiye Cumhuriyeti anayasası bir bir saymıştır. Bu sol istekler, devletin yüce yasasında en sağlam güvencesini kazanmıştır. Bireysel, kişisel varlıklarında, toplumun üretim kaynaklarından «insan onuru» adına yararlanma, sosyal adalet sol bir istek-

tir ve Anayasamızın başlangıcına girmiştir. Yiyen yiyene, vuran vurana düzeni bir sağ istektir, ulusal gelirin adil dağılımı, sol bir istektir; Vicdanların ortaçağlı bağlarla bağlı kalması sağ bir istektir, vicdanların kişinin seçmesiyle özgürleşmesi sol bir istektir. Belli bir düşünce ile toplumu ve kişileri bağlamak, tek bir doğruyu belletmenin, tek bir doğruya bağlanmanın erdeminden söz etmek sağ bir istektir; düşüncenin sınırlarını genişletmek, düşünceye özgürlük tanımak, insanlık ve ulus tarihinin çeşitli doğruların tartışılmasıyla geliştiğini söyleyerek, doğruların çeşitlenmesini istemek sol bir istektir.

Var olan toplumsal-ekonomik düzenin en iyi, en güzel, dokunulmaz ve değiştirilmez bir düzen olduğunu savunmak sağ bir istektir; düzenin eleştirilerek daha iyi, daha adil bir düzen için, toplumsal-ekonomik koşulların değiştirilmesini istemek sol bir istektir. Eğitim ve öğretimin geçmişi dayalı bir gelenekçiliğin dünya görüşü için kullanılmasını istemek sağ bir istek; eğitim ve öğretimin halkın gerçeklerine açılarak, halk çocuklarının uyanmasında çağdaş, yaratıcı, ilerici bir görev yüklenmesini istemek sol bir istektir. Mülkiyet hakkının, yüzyıllardan gelen «biçim ve özülle» her halde ve her koşulda korunmasını istemek sağ bir istek; mülkiyetin, halk yönetimi ölçüleriyle ve çağdaş zorunluluklarla toplum yararına değiştirilmesini, sınırlandırılmasını, düzeltilmesini istemek sol bir istektir. Ulusal kalkınmada, özel girişimle biçimlenen para ve mal varlığından başka bir araç tanımamak sağ bir istek; kalkınmada, ulusun ve yurdun kaynaklarını, güçlerini kamu yatırımlarıyla, kamu için işletmeyi, değerlendirmeyi ve kamu zenginliğine katmayı istemek sol bir istektir. Toprak düzenini olduğu gibi bırakmak, toprak düzeninde değiştirmeyi önlemek sağ bir istek; toprak düzenini köylünün siyasal, toplumsal, ekonomik gelişmesi ve özgürlüğü için değiştirmek sol bir istektir. «İşte alan, iş bulan bulur, çalışan kazanır» deyip çalışma düzenini olurluna bırakmak sağ bir istek; herkese «durumuna uygun bir iş bulmak» ve işsizliği kaldırmak için yapısal dönüşümlere girişmek sol bir

istektir. Sendikaların, işverenlerin ayak bağı olduğu inancıyla gelişmesini önlemek, işçilerin toplu sözleşme ve grev gibi anayasal haklarını kısıtlamak sağ bir istek; sendikacılığı, endüstrileşen bir Türkiye'de işçinin toplumsal-ekonomik örgütlenişi olarak desteklemek, grev hakkını çalışmanın kutsal bir hakkı olarak korumak, sol bir istektir. Ölen ölür, kalan kalır, Tanrı verir, Tanrı alır deyip, can kuşunu, insan sağlığını yazgıcılığın ellerinde bırakmak sağ bir tutum; insan sağlığını korumayı yeni örgütlerle, kuruluşlarla köyden kente kutsal bir devlet görevi saymak sol bir istektir Okursa bu halk uyanır, bırakalım, görenekler ve gelenekler içinde yaşayıp gitsin deyip öğrenim hakkını köylere değin götürececek çağdaş devrimci atılımları önlemek sağ bir davranış; ilk öğrenimden üniversiteye öğrenimin ışıklı kapılarını tüm halk çocuklarına açacak bir büyük aydınlık savaşına girişmek, sol istekli bir çıkıştır. «Sosyal Demokrasi»nin gerçekleştirmek istediği de, anayasada tüm Türk vatandaşlarına tanınan bu hakların «hava-su gibi» işlerlik kazanması, gündelik yaşantıyı sarmasıdır. Bu hakları savunmanın adı, insanlık tarihinde solculuktur, bu hakları gerçekleştirecek siyasal yöntemin, halk yönetimi içinde ve halk oyları yollarıyla döşenmesini sağlayacak eylemin adı devrimciliktir. «Sosyal Demokrasi» halkın içindeki gizli sol istekleri, yaşantıya açılmaya hazır ilerici tohumları, deyip söyleyemediği devrimci değişiklikleri, halk yönetimi kurallarıyla, barışçı ve halkçı yöntemlerle gerçekleştirmek isteyen bir siyasal akım, halkı çağıran bir çıkış kapısıdır, bu kapının yerli dokusu, ulusal sesi, 1961 anayasasıdır. 1961 anayasası, halkı özgürlüğe, mut-

luluğa götürecektir devrimciliğin açanağıdır.

TARTIŞMA VE DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ

Yazdıklarımı baştan sona okudum da, kendi kendime sordum: Bunları yeniden tartışabilir miyiz? Yeniden tartışabiliriz. Tartışmalıyız da. Tartışabilmek düşünce özgürlüğünün mihenk taşıdır. Topluma ve insana açılan tüm düşüncelerin, ortaya atılmış doğruların tartışılması gerekir. Uyanık ve özgür insanın yasası'dır bu. Tartışılmadan onaylanan doğru ya doğru değildir, ya da zorbalığın ürünüdür. Kimse, bir başkası adına doğrular ortaya atıp, ille o doğrulara inanılmasını isteyemez. Doğrular, halk yaşantısının, toplum yaşantısının ve sağduyunun, özgür us'un içinden geçerek pişe oluşa, kaynaşa ayrılı, birleşe ayrışa, çelişe tümleşe genelleşirler. «Sosyal Demokrasi»nin gerçek bir halk yönetiminden, katıksız düşünce özgürlüğünden, insancı hoşgörü'den yana olması bundandır. Neden ki, toplumlara ve insanlara doğruları getirecek tek yol, düşünce ve tartışma özgürlüğünün geniş yolundan geçer. Geniş ve engelsiz yolundan. Bu geniş yol ise, ancak, halk yönetiminin, yurttaş oyunun ve yurttaş seçiminin geçerli olduğu bir düzende açılabilir. Toplumsal özgürlüğü —ki, «Sosyal Demokrasi»nin birey özgürlüğüne eklemek, katmak istediği özgürlük budur— ancak, özgür insanlar kurabilir. Kimse, insanın özgür olmadığı bir düzende toplumun özgürlüğünden, toplumun özgürleşmediği bir ortamda da insanın özgürlüğünden söz edemez. Özgürlük, toplumdaki insana, insandan topluma akışan en eski, ve gene de en taze evrensel yaşama suyudur.

Nasıl Bir Aydın?

Yirminci yüzyılın, özellikle ikinci yarısını hızlı bir gelişme ve değişim ile tanımlayabiliriz. Bu oluşum, aslında, insanlığın, uygarlığın temelindeki değerlerin de değişmesi demek değildir. Ancak, çağdaş dönemde hırslı bir teknoloji moral değerleri de peşinden sürükleyerek ilerliyor ve toplumlar bu ayrı tür değer kategorileri arasındaki uyumu sağlamakta güçlük çekiyorlar. Aslında biz bu güçlüğün, önceki yüzyıllarda olmayan bir bilinçlenmenin su yüzüne çıkardığı bir olay olduğunu da düşünebiliriz. Fakat ne biçimde olursa olsun, s yirminci yüzyılın «aydın»ı böyle bir ortama göre anlaşılacak gerekir.

ÇAĞDAŞ AYDIN

Bu tarihsel oluşumun getirdiği değişiklikler yanında «aydın»ın belirlenmesinde felsefi ve politik doktrinlerin yaklaşımlarının ağırlığını ve değerlerini göz önünde tutmak zorundayız. Bu yaklaşımlardan bazıları, tümü ile aydın karşısında görünüyor. İnanma ya da ussal açıklama tezadı bunların doktrinlerinin temelinde yer alır. Bazıları ise modern bir toplumun giderek bir aydınlar sınıfı yaratacağını ve zamanla toplumların aydınlar toplumu haline geleceğini söylüyorlar.

«Aydın» yalnız bir ussal yetenek midir? «Bir inanç adamı olamaz mı?» tartışmasını yapabiliriz. Ama biz bu konulara, bunları yalnız ihmal etmemiş olmak ve hatırdaki tutmak için değiniyoruz. Bunlar üzerinde gereğinden artık durmadan sorunumuzun yakınındaki yönlerine eğilmek daha yararlı olacaktır.

Bütün değerlemelerin içinde bulunulan topluma ve zamana göre nitelik kazanacağını düşünmek doğru olur. Varlığın nedenini oluşumun devamında görmekte büyük gerçek vardır. Biz de böyle düşüneceğiz. Ancak bunu söylerken, bazı değerleri önemsemezlik etmeyeceğiz.

Yine değerlememizi yaparken, «aydın»ı soyut olarak almayacağız. Salt kuramsal açıklamaları filozoflara, politik doktrin yapımcılarına bırakacağız.

Bu zorlu bir iştir. Ama biz «aydın»ı belli bir dönemde ve belli bir toplumda düşüneceğiz. Konuyu somut sınırlar ve anlamlar içinde ele almazsak bulanık ve bu ölçüde gereksiz ve cesur tanımlamalara kapılabiliriz. Oysa bizim için aydını, toplumun içindeki yeri, görevi ve sorumluluğu ile görmek ve anlatmakta yarar olacaktır.

Bu yaklaşımda önemli olan, ikinci nokta «aydın» ve «toplum»un amacı sorununa ilişkin olanıdır. Toplumun amacı kendisini oluşturan kişilerin mutluluğudur. Ne kişiyi toplum dışında düşünebiliriz, ne de başarılı uygar bir toplum içinde mutsuz kişilerin varlığını olağan sayabiliriz. Belki bu bakımdan kendisine en büyük sorumluluk düşenler, toplum mutluluğu açısından en çok sorumlu olanlar aydınlardır.

BÜROKRAT TÜRK AYDINI

Türk aydınına gelince, bu aydını, çağın koşulları içindeki yerini araştırmak bakımından tarih boyunca gözden geçirmemiz gerekecek. Burada bir anlamda belirsizlikler olacaktır. Osmanlı toplumundaki «ulema» sınıfına aydın diyebilecek miyiz? Tanzimat ile ortaya çıkan yarı bürokrat devlet adamlarının, sanatkarların, eğitimcilerin aydın olmak vasfı

açısından değerleri ve ağırlıkları nedir? Cumhuriyet döneminde ülkenin «iyi ya da fena» yönetiminde en büyük sorumluluğu omuzlarında taşıyan bürokrasinin şöhretli elemanları aydın mı idiler? Bu dönemde üniversite, basın ve zamanla sosyal ve ekonomik yönetimde görev almaya başlayan iş çevreleri temsilcilerinin aydın olma vasıflarının ölçüsü nedir? Bunlar geniş bir sosyolojik inceleme konusu olarak ele alınabilir. Biz Türkiye’de önemli olarak büyük halk topluluklarının aydın’ı bürokrat ile tanımlamış olmasındaki talihsizliğe, talihsiz fakat çaresiz yanlışlığa değinmekle yetineceğiz. Bu olay gerçekte bugün için önemli bir sorun kaynağı olarak etkisini sürdürmektedir ve bu günün ve yakın geleceğin aydınlarını dikkatle düşündürecek niteliktedir.

NESİL TERBİYECİSİ AYDIN

Bu sorulardan sonra, Türk toplumu, şimdi içinde yaşadığı ortam ve bu ortamla ilgili gerçekler, geleceğe dönük beklentiler ve umutlar açısından anlamaya çalışalım. Türkiye, dengesiz bir biçimde çok hızla gelişen bir dünyada, varlıklı ve fakir ülkelerin bazı açılarından birbirlerine yaklaştıkları bir sınır çizgisi üzerinde yer alıyor. Önümüzdeki dönemde toplumumuzun sosyal ve teknolojik gelişmesinin en az acılı, en insanca ve başarılı biçiminde sağlayacak ne gibi yöntemler kullanacağını göreceğiz. Bu gelişme içinde daha iyi yaşama koşulları, sosyal adalet, gelir dağılımı, sanayileşme, ekonomik gücün büyümesi, içerde ve dışarda özgürlük ve benzeri birçok değerler belli oranlarda ve ağırlıklarda yer alma durumunda olacaktır. Bu belli oranlar ve ağırlıkların saptanmasında çeşitli halk sınıflarının gerek anlayış ve gerekse görev alış bakımlarından davranışları ne olacaktır? Kime, nasıl sorumluluk verilecektir?

«Aydın»ı bütün bu gerçeklerden soyutlayarak düşünebileceğimizi sanmıyorum. Türk aydınının yeterli bir tanımını ancak bütün bu sorunların içindeki yerine göre yapmak durumundayız. Labaratuarda nükleer fizik bilgisini geliştiren ve bunu

öğrencilerine aktaran profesörün, bariyerler inşa eden, tezgâhlara gemiler koyan, makineler yapan mühendisin, ekonominin makro dengede optimal gücünü hesaplayan ekonomistin aydın olarak değeri nedir? Bir büyük operatör, sosyoloji profesörü ne yaparlar? Gelecek nesillere ilk bilim terbiyesini veren ilk öğretici, din adamı, kamu yöneticisi, belli karar basamağındaki memur, özel kesimin temsilcisi, iş adamı, modern çiftçi, bütün bunlar hangi ölçülerde aydın sayılabilirler?

Burada bir tanımlama yapabiliriz. Bütün bu iş bölümünün temsilcileri, kendi uzmanlıkları dışındaki konularda belli ve ortak bir görev yapabildikleri ölçüde aydın sayılabilirler. Bu belli ve ortak görev nesil terbiyeciliğidir. Bütün bu görevliler çağdaş nesle verecekleri terbiyeye göre gerçek aydın olurlar ya da olmazlar.

Halktan vergi fedakârlığı isterken, gelir dağılımındaki adaletsizliği arttıran sistemlerde nesil terbiyecileri «aydın» olmak görevini yerine getirmiş olmazlar. Uluslararası ilişkilerde insanlık idealine hizmet ilkesini savunan yöneticiler içerde zulüm ve adaletsizlik uygulayıcısı olurlarsa bunlara «aydın» diyemeyiz. Aydın her zaman, insanları sevecek, cömert ve samimi olacaktır. Fikri gücü kurnazlıklara ve becerikliliklere dönük, yeteneklerini topluma karşı aldatıcı kuvvetlerin emrinde kullanan, kişisel mutluluğunu maddî refahın temelinde arayan ve çağdaş nesillere bu davranışları telkin edici olanlara «aydın» demek olanağı elbetteki yoktur.

Birinci görev her halde burdadır.

TOPLUM DOĞRULTUSUNDAKİ AYDIN

Bundan sonra daha başka bir planda dikkatli bir sentez yapmak durumunda olacağız. Bu, şimdi anlattığımız «nesil terbiyeciliği» görevinin anlaşılması ve gereğine göre yapılması için zorunludur.

Aydın toplum sıraları ile kendi arasında bir uyum, bir bütünleşme sağlamak zorundadır. Toplumsal gerçek sorunlarına eninde sonunda çözüm yolları bulurlar. Bunu bulamayan toplum-

ların ise yaşama hakları ortadan kalkar. Sorunlarına giderek çözüm yolu bulan gelişme ve uygarlaşma çabasındaki toplumlar için de sorunlar bitmiş değildir. Toplum, giderek karmaşıklığı ve gücü artan ve bu gücü içinde denge arayan bir Dünyada her gün daha güçlü ve dahn gerçekçi aydınlar isteyecektir.

Burada Türkiye'nin koşulları içindeki bir toplumun aydınlarının nasıl başarılı olabileceklerini düşünelim.

Türk aydınlarının başarısı yalnız kendi ihtisaslarının sınırları içinde düşünülemez. Bu aslında bu aydınların belli kuvvetlerin, baskı gruplarının hizmetine girmelerinin önerilmesi demek değildir. Ama doktor ya da fabrikatör, üniversite profesörü ya da bürokrat, asker yada sanatkâr aydın olmak düşünce ve iddiasında buldukları ölçüde halka inmek, toplumun doğrultusunda olmak zorunluğundadırlar. Bunlar, toplumu kitaplarındaki bilgileri birikmiş bilimser tecrübeleri ile anladıklarını düşünse, buna insanlar bile, kendilerini topluma, halk sıralarına tanıtmak, anlatmak sorumluluğunu duymalıydılar. Osmanlı toplumundaki aydınların güçsüzlüğünün nedeni burdadır ve bu toplumdaki aydın ve halk ayrılığı büyük bir imparatorluğa tarihin ağır derslerinden birisini vermiştir. Bu günkü Türk aydını, insanın toplum dışında moral değeri olmadığını gerçekten anlamalı, bilmelidir. Türk aydını, toplum içindeki sorumluluğunu duyabildiği oranda başarılı olabilir. Sorumluluk gerçekten toplumsal bir olaydır ve aydının toplum dışında sanılan en soyut kavramlar üzerinde çalışırken bile toplumun doğrultusunda olması gerektiğini duyması ve düşünmesi zorunludur.

AYDIN SEÇİMİ

Burada bir sorumuz daha olabilir. Bu aydınları nasıl seçeceğiz. Ya da yukarıdaki tanımlamaya uyan aydınlar arasında seçme yapacak mıyız?

Önce bir noktayı özellikle belirtelim. Sistemler konusunda değişik görüşleri

ve düşünceleri olan aydınlar arasında seçme yapmak ciddi bir yanlışlık olur. Gerçek aydın hangi düşünce sisteminden yana olursa olsun insanlık değerleri açısından demokratik düzenin adamıdır. Aydının sorumluluğu içinde yaşadığı uygarlık düzeninin başarısına yardımcı olmaktır. Böyle bir düzen içinde bir aydın ne Marxizmin seçilmiş elite entellektüel'i ne liberal kapitalist sistemin kuru ve toplum duygusundan yoksun teknisyenidir. Aydın, içinde yaşadığı düzen demokratik özgürlükler düzeni ise, hiç kuşkusuz bu düzenin geniş hoşgörüsümlü sınırları içinde kendi fikri kapasitesinin yettiği çeşitlemelere göre seçimlerini yapmakta özgür olacaktır. Bu yüzden aydını suçlamak, eğer politik çıkarlara hizmet etmek gibi karanlık amaçlara dayanmıyorsa, konuyu tümenden anlamamış olmak demektir.

Bu konudaki düşünce ve davranış özgürlüğünün sınırları neler olabilir?

Bu özgürlüğü, hangi yönde olursa olsun, kendisini sakatlayacak, ya da ortadan kaldıracak sistemler içinde düşünemeyiz. Düşünce ve davranış özgürlüğü insan haklarını ortadan kaldıran, bütün yönetim gücünü kamu, ya da sınırlı iş çevrelerinin elinde toplayan sağda ya da soldaki otoriter rejimlerin savunulmasına ve uygulanmasına kadar uzayamaz. Özlediğimiz düzen içinde toplumun ve insanın mutluluğunu birbirinden ayırarak düşünemeyiz. Amaç Türk toplumunun mutluluğu, bütün insanlık içinde mutluluğu ve bu toplumu oluşturan kişilerin teker teker mutluluğu ise bu sınırları böyle düşünmek zorunlu olur. Bütün bu uygulamaları toplumun doğrultusunda bir düzenin esnek ve akıllı disiplininden bekleyebiliriz. Ancak böyle bir düzende gerçek ve en yararlı seçimi, aydınlığı her gün biraz daha yaklaşan büyük halk kütleleri zamanında en doğru biçimde yapabilirler.

A. B.

Uyanış : Hangi Sol - Hangi Batı

Yusuf ATAK

«...bütün yaştlarım gibi iki yanlı koşullandırılmış olduğumdan durumu bir türlü gereğince değerlendiremiyor, bir türlü işin içinde çıkamıyordum.

İki yanlı koşullandırma dedim, doğrudur: Atatürkçü olarak, okul boyunca, bir Atatürk sonrası Atatürkçülüğünün kalıbına sokmuşlardı beni, çağdaşlaşma sorununu, çağdaş yöntemlerle ulusal uygarlık bileşimi yapmak diye değil, batılı kapitalist ülkelere benzemek diye anlatmışlardı. Bu yüzden geçmişimize burun kıvırıyor, kendimizden olanı küçümsüyor, batıcılığı herkes gibi ben de batılılara öykünmek diye alıyordum.

Toplumcu olarak durum daha kötüydü: 30 yıllarımdan başlayarak doğmalaşmış bir sosyalist öğreti, ulusal ve kişisel bileşim olanaklarını a priori olarak zaten yok etmiş, başarılı toplumculuğu, belirli, doğruluğu önceden başkaları tarafından saptanmış bir standarda uymak olarak önümüze koymuştu. Bir tuhaf, bir ağılatısı sonucu vardır bunun: ikisi de bileşimci değil öykünmeci olduklarından, gardrop Atatürkçü'süyle 'Stalin komünisti', akla hayale gelmedik bir yerde buluşurlar: yaratıcı ve özgün değildir, kopyadır: birininki batıdan kopya, ötekinki doğudan...» (Attilâ İlhan - Hangi Batı)

TAM İKİYÜZ YIL

19. yüzyılın başlarında, yız,

Osmanlı imparatorluğu güçsüzleştiğçe özellikle yönetimde egemen olan yüksek memurlarla yabancı işbirlikçileri de güçlenmektedir. Bozulan ekonomik yapı, aslında onlara çalışmaktadır Ve ilk batıcılar bu egemen güçlerle, çaresiz, iyi niyetli aydınlardır.

Öncelikle kültüren bir sorun olmuştur batılılaşmak. Batılı kültür ve kurumların, hukuk kurallarının aktarılmasıyla başlamıştır. Ve bu kültür de, kurum ve kurallar da batı ekonomik yapısıyla ve kendisine özgü toplumsal koşullarla uyum içindedir. Yani kapitalizmin, kapitalizmin ayrılmaz parçası bireyci dünya görüşünün (ve hristiyanlığın) etkisi altındadır. Oysa Osmanlı toplumu kapitalizmi yaşamamış, bireyci değil toplumcu yanı ağır basan ve müslüman bir toplumdur. Öyleyse bu tür «batıcılığın»

benimsenmesi için ortada —toplum açısından— hiçbir neden yoktur.

Ama egemen güçler açısından vardır. Getirilen bu batıcılık daha çok taraftar kazanıp kökleştikçe, kendi çıkarlarını koruyan düzen de, dayanak bulacaktır. Aktarılan hukuk kuralları ise kendi düzenlerini «meşru»laştıracaktır.

Bunun için esas olarak 1839 Tanzimat Fermanıyla başlayan meşrulaştırma hareketleri geliştirilmiş, diğer yandan yabancı okulların, teknik ve askeri yardımların gölgesinde «batılılaşma» hızlandırılmıştır.

Uygunlaştırılacağı, kalkındırılacağı söylenen halk ise, hep bu uygarlaştırma ve kalkındırma hareketlerinin dışındadır. İşin ekonomik yönünün farkında değildir. Batılılaşmanın getirdiği dış görüntüleri direnmekte, ekonomik sıkıntılarla karşılaşmış, sömürü yoğunlaştıkça direnişi artmaktadır. Batılılaşmaya içtendikle inananlara da, batılılaşmayı çıkarları

doğrultusunda savunanlara da giderek daha çok yabancılaşmaktadır. Halk-aydın çelişkisi koyulaşmakta, iki ayrı kamp, iki ayrı kültürü inatla sürdürüp gitmektedir.

Yönetimde ağırlığı bulunan aydınlar, halktan tepki gördükçe ondan kopukça zora başvurmaktadırlar.

Günümüze kadar bu durum sürer gider. Aydınlar önceleri kendilerini batıcı-ilerici olarak görmüş, daha sonraları bazıları da sol temaları işlemiştir. Ancak aydınlar, genellikle halkın dışında kalmış, inançlarına halktan destek bulamamışlardır.

Kendini batıcı tanıtan aydın da, solcu tanıtan aydın da halktan yakınlık görmeyince, bir haksız küskünlüğün içinde kendisi söyleyip kendisi dinleyegelmiştir.

Batıcılar, toplumu özledikleri «başkalarına benzeme» amacına ulaştıramamışlardır. Ancak iki yüzyıllık çabalar, aydınların çoğunu etkileyen bir mantığı yerleştirmeyi başarmıştır: «Başkalarına öykünme (taklit) mantığı»nı.

ÖYKÜNME MANTIĞI

Kendi toplumunun gerçeklerini, geçmişini, kültürünü ya bilmeyen, ya da baştan reddeden bir mantıktır bu. Bu mantığa göre halk bir kuru kalabalıktır. Ne yapacağını, çıkarımın ne olduğunu bilmez. Türk toplumunun, diğer toplumlara oranla ne bir kişiliği vardır, ne de kişilik kazanma olasılığı. Geçmişimiz ise kılıç kuvvetiyle kazanılan birtakım savaşların ötesinde hiç bir şey değildir.

Oysa batı öyle midir? En büyük uygarlıkları, kurmuştur, geçmişi, kültürü sağlamdır batı'nın. Bugün de çağdaş uygarlık düzeyinin yaratıcısıdır. Müzîğinden edebiyatına, yaşama biçiminden teknolojisine kadar, gerekli ne aranırsa hepsi batı'da bulunur.

Şu halde kurtuluş, en ileri olana benzemeye çalışmaya, onun yolundan gitmeye bağlıdır. Öyleyse onun kurallarını, sanatını, düşünce akımlarını aktarmak gerekir. Ancak bu yoldan, doğru olmaktan kurtulur, çağdaş uygarlığa ulaşabiliriz.

Bir kısım aydın, toplumunu bu

anlayışla değerlendirmiş, bu anlayışın gereklerini yerine getirmeye çalışmıştır. Böylece geçmişi oldukça eskiye dayanan bir mantık oluşagelmıştır. Önceleri yalnız batıya öykünmeye, kendi toplumunu kendi objektif gözülle değil, batılı gözülle görmeye çalışan «öykünme mantığı», sonraları başka görünümlele sürüp gitmiş, başka kılıklarda ortaya çıkmıştır. Sözde batıcılığı da batıyı da reddeden bir bağınaz sol anlayış, aynı mantık içinde biçimlenmiştir.

Yine toplum kuru cahildir, ülke her an gerilemektedir. Yine kendi kurtuluşumuza kendimizden katacağımız hiç bir şey yoktur. Kurtuluş evrenseldir ve reçete tektir. Yalnız bir tek sol vardır. Başka türlü olamaz. Reçeteyi en iyi uygulayan kimine göre şu ülke, kimine göre bu ülkedir. Benimseriz onların yöntemlerini. Onların yöntemini kendimize uydurmaya bile gerek yoktur. Uygularız kendimizi o yöntemlere. Böylece devrimi yarından bu güne getiririz.

Aynı yanlış değerlendirmelere dayanan bu anlayışlardan biri «bürokratik devrimciliğin» diğeri de 1930'lerden başlayarak, 12 Mart öncesi «dogma-sol devrimciliği»nin kaynağı olmuştur. İki anlayışı da besleyen mantığın perde arkasını incelemek, bu mantık beraberliğinin bir raslantı sonucu ortaya çıkmadığını gösteriyor. Şöyle diyor Attıla İlhan:

«Lisede Sophokles okuduk, klasik Türk musikisine sövmeyi, Divan şiirini hor görmeyi, buna karşı devletin yayınladığı kötü çevrilmiş batı klasiklerine körü körüne hayranlık göstermeyi öğrendik. Sanki Sinan Leonardo'dan önemsiz, Mevlâna Dante'den küçüktü, İtri ise Bach'ın eline su dökemezdi. Aslında kültür emperyalizminin ilmiğini kendi elimizle boynumuza geçiriyoruk, ulusal bileşim arama yerine hazır bileşimleri aktarma hastalığımız tepmişti.»

Ve şöyle devam ediyor:

«Bizim kuşağın sosyalistleri, hatta daha sonrakiler, doktrini en geniş sınırları içinde tartışmalı olarak değil de, doğmacı bir tekel halinde tanıdıkları için talih sizdirler.

...Atatürk'ün çağdaşlaşmak sorunu tek tip ve çok yanlış bir batılılaşmak sorunu olarak soysuzlaştırıldı ya, şimdi de toplumluluk, daha doğrusu sosyalizm tekelci bir toplumluluk anlayışı olarak öyle soysuzlaştırılıyor. Bu işi becerenler de o demin altını çizdiklerim; davranışları ve yaşantılarıyla lövanten bozması, kafalarının kuruluşuyla çözümleme ve bileşimlerden çok öykümelere yatkın aşırı tipler!

... (İlerici toplumluluk, efendime söyleyim, ateş pahasına köy enstitücülüğü, folklor kırması yoksulluk ve eşkiya edebiyatı, Beethoven'i sevmek ve Şolohov'u okumak, dine ve dıvana sövmek, Einstein ve Pudovkin, eski Yunan ve Latin hayranlığı, epeyce Marks, bir fırt Garaudy, ağalar yakıtı beni, estek köstek...)

ASIL SORUN

Başkalarına benzeyeceğiz diye harcanan yıllar, toplumumuzun geri kalmışlığının yenilemediği yıllardır. Aksine toplumumuzu geri bıraktıranların çıkarına harcanmıştır bu yıllar. Çünkü çözüm baştan beri yanlış yerlerde aranmıştır.

Çağımızın ne kalkınma, ne de çağda, uygarlık, sanayileşme kavramından bağımsız düşünülemez. Türk toplumunun temel sorunu sanayileşmedir.

Ancak öykümcü mantık, bu gerçeği bir türlü görememiştir. Göremeyince, en önemli soruna dokunulmamış, görüntülerle uğraşmaya başlanmıştır. Çağdaşlaşma ve sanayileşme yerine batılılaşma benimsenmiştir. Doğal olarak bu, batı'nın istediği bir batılılaşmadır. Attilâ İlhan şöyle diyor: «...neden şu endüstrileşmenin adını bir türlü koyamamışız? Batılı bir ülke için ilerlemek, gerçekte endüstrileşmek demek, batılılaşmak diye bir ayrıca sorunu yok! Bizim ikisini birleştirmişimiz, daha doğrusu endüstrileşmenin anlamını iki yüzyıl kavramayıp da işin sadece uygarlık yönüne bakışımız neden?»

—«...Tanzimat ve sonrasi, bize batıların önerdiği ve denetlediği bir batılılaşma düzenidir, bu düzen imparatorluğu batırmıştır, çünkü endüstrileşmeyi sağlayan değil engelleyen bir tutumu içermektedir. Mustafa Kemal hareketi, bir

kere emparyalist batıyla dövüşerek oluyor, eylem planında batıcı bile değil, batıcılığı «çağdaş uygarlık düzeyine» ulaşmak için sonradan belirleniyor ki, bu da teknolojik ve kültürel bir sorun! Yalnız burada Mustafa Kemal'i uluslaşmak sürecini yanlış anlamakla suçlayamayız, o batılara öykünen bir Türk ulusu düşünseydi; ne Tarih Kurumu'nu kurardı, ne de Dil Kurumu'nu. Kafası besbelli bir bileşim sancısıyla rahatsızdı, bu bileşimin öğelerini Türk tarihi ve dilinde bulmaya çalışıyordu.»

Ve, «Cumhuriyet kuşaklarının dramı Atatürk sonrasında başlar. Çağdaşlaşma yapan sonrakilerdir.»

NEREYE GELDİK

Halka ulaşamayan «öykünme mantığı», toplumumuzu, başka bir toplum yapamamıştır ama önemli sonuçlar yarattığı da bir gerçektir.

Örneğin 12 Mart, bu mantığı benimsyenlerin kesin damgasını taşımaktadır. 12 Mart öncesi olayların doğru değerlendirilmesi, doğmacı solun anlayış ve eylemleri gözönüne alınmadan yapılamaz. Halk bu anlayışın da, eylemlerin de dışında kalmıştır. Zaten istenen de hiçbir zaman halk çoğunluğunun kazanılması olmamıştır. Benimsenen yol, bazı dış ülkelerde uygulanmış modelleri aynen uygulamaya çalışmaktır. **Önemli olan yöntem değil, toplumun benimsediği, geçerli bir yöntem olduğu düşünülmemiştir.** «Eylem klavuzları»nın Türkçe'ye çevrilmesiyle uygulanması arasındaki zamanın kısalığı bunun kanıtıdır. Yaratılan ortam 12 Mart'a gelinmesinin en önemli etkenlerinden birisi olmuştur.

Attila İlhan'ın Hangi Sol kitabını 12 Mart öncesinde yazması rastlantı olmasa gerektir.

12 Mart'tan sonraki dönemde, öykümcü mantığın doğma-sol kanadı etkinliğini yitirmiştir. Ancak bu kez sesi duyulan, aynı mantığın bürokratik-devrimci kanadıdır. Artık Fransız ve Alman anayasalarından alınan örneklerle konuşulmaktadır. «Batı'da böyledir» diyerek

yeni yasalar getirilmek istenmektedir. Getirilen yasalara karşı çıkma olanağı bulabilenlerden bazıları da «Batı'da öyledir ama...» diye söze başlayıp başka batılı örneklerle kendilerini savunmaya çalışmaktadırlar.

Atilla İlhan'ın Hangi Batı kitabını 12 Mart sonrası yayımlanmış olması rastlantı olmasa gerektir.

Sözü ikizlerden biri bırakmış, diğeri almıştır. Ancak, artık o da istediği gibi konuşmamaktadır. Karar vermede eskisi kadar rahat değildir. Hatta birbuçuk yılda değişen iki hükümete paralel olarak tümünden bağımlı olmaya başlamıştır.

Bu, neden böyledir? Öykünmeci mantık, uzun süredir Türk toplumunu götürmek istediği şu ya da bu yönde neden hep başarısız kılmaktadır?

Neden yıllarca tembel denilen insanlar kendi mantığı içinde iyi işleyen bir düzende, Almanya'da, «çalışkan» olup çıkmışlardır? Neden «Devlet devrimi» isteyenler «Halksız reform da devrim de olmaz» diyenlere yenilmektedir? Ve neden halk bu aydınları hâlâ anlayamamıştır

Bu tür sorular giderek Türk aydınının kafasını daha çok kurcalar olmuştur. Gelenekse mantığın çıkmazı, artık, o mantığın etkilediği bazı aydınlar tarafından da görülmektedir. Böylece şiiirden müziğe, dilden siyasete kadar her konuda, boynumuza geçirdiğimiz ilmik yine kendi ellerimizle çözülmektedir. Ve bu, her türlü bağımlılığa, her türlü aktarmacılığa karşı «Ben varım, arkadaş» diyen yepyeni bir anlayışın doğuşudur. Bir «Uyanış»tır bu.

DEĞİŞEN TOPLUM

Türk toplumu hızlı bir değişim içindedir. Bu değişim, bir yandan eskimiş değer yangılarını ve ayakbağlarını temelden sarsmaktadır, diğer yandan yeni arayış ve çözümleri birlikte getirmektedir. Çağdaş ve toplumsal gerçekler ağırlığını duyurmakta ve geçmiş deneylerden de güç alınarak yepyeni ufuklar açılmaktadır.

Atilla İlhan'ın iki kitabı, Hangi Sol ve Hangi Batı'yı bu açıdan değerlendirmek gerek. Aslında bu kitaplara,

kitaplara bir süredir bazı Türk aydınlarında kendini göstermeye başlayan uyanışın ürünü olarak ta bakabilir. Geleneksel halk-aydın çelişkisi, her iki kesimi de sarıp şiddetle etkileyen bir toplumsal değişme süreci içinde, yumuşamaktadır. Aydın kesim nitelik ve nicelik bakımından farklılaşmaya uğramaktadır. Artık aydınların ağır basan bölümü, eskinin ayrıcalıklı, yönetimde doğrudan etkin ve maddi gelir açısından üstün durumda bulunan aydınları değildir. Fiilen halklaşmaktadır.

Halk ise, kendisiyle ilgili her konuda daha çok öğrenme ve kararlara daha çok katılma olanağına kavuşmuştur. Çeyrek yüzyılı aşan bir demokrasi denemesinin kazandırdığı çok şey vardır, topluma. Haberleşme ve yayın olanaklarının gelişmesi yalnız halkı değil, aydını da etkilemiştir.

Çelişkiyi yaratan taraflar değişime uğradıkça çelişki de değişik bir görünüm kazanmakta, yumuşamakta ve farklı sonuçlar yaratmaktadır. Çünkü toplumda daha temel çelişkiler ortaya çıkmaktadır. Türk toplumu artık tek parti döneminin durgun toplumu değildir. Hareketli, farklılaşan bir toplumdur. Tarıma dayalı geleneksel bir toplum değil, sanayileşen, dinamik bir toplumdur.

Değişen ve gelişen toplumun taşıdığı yeni ve daha önemli çelişkiler, halk-aydın çelişkisinin eski şiddetini azaltmaktadır. Hem aydınların büyük kısmı hem de halk, kaynağı aynı olan sorunlarla karşılaşmaktadır. Böylece halk-aydın bütünlüşmesi zorunluluk kazanmaktadır.

UYANIŞ

Fiilen halklaşmaya başlayan öykünmeci aydınlar 12 Mart ve ertesi olaylarla iyice kendilerine gelmeye başladılar. 200 yıllık bir deney, 12 Mart'ta düğümlemişti. Ama bunca deney boşuna yaşanmamıştı. Artık bir süredir başlamış bulunan özeleştirici, daha tutarlı biçimde yoğunlaşıyordu. Ve uyanan aydın, yıllarca öünde gittiği halde kendini anlamadığını sandığı halkın, gerisindeydi.

Bunca batı denmiş, doğu denmiş, ilerencilik, solculuk denmişti. Ve örnek olarak, model olarak bir başka ülke gösterilmişti. Ama imrenilen örnekler bile oldukları gibi kalmış değillerdi. Her zaman geçerli evrensel bir örnek yoktu. Çünkü evrensel denilen de kaçınılmaz değişme kuralından kendini kurtarıyordu.

Üstelik hem batı hem de doğu vardı noktadan memnun değildi. Batı'da insanın makinalaşması ve tek boyutluluk konuşulurken, doğu'da Çekoslovakya, Yugoslavya değişiyor, Rusya bile dünyaya ayak uydurmaya kendini zorunlu hissediyordu.

Donmuş «öykünme mantığı», bütün bu değişimler karşısında olduğu gibi kalamazdı.

VE TUBA AĞACI KURUYOR

Ziya Paşa bir beyitinde şöyle der:

Yıldız arayıp gökte nice turfa müneccim / Gaflet ile görmez kuyuyu reh-güzurinde.

Beyit, yıldızlara bakayım derken önündeki kuyuyu göremeyen acemi müneccimlerden söz etmektedir.

Başkalarına bakayım derken, kendi toplumunu göremeyen öykünmeciy aydınlarıyla, turfa müneccimler arasında ne fark vardır? Gözleri uzak «yıldız»larla kamaşanlar hep aynı «kuyu»ya düşmüşler, hep aynı halk-aydın ikiliğini yaratmamışlar mıdır? Üzerinde bunca konuşulan «kuyudan adam çıkarma» olayı bile, aslında bazı eski politikacıların değil, «turfa müneccimlerin» kuyudan çıkarılması olayı değil midir? Biçimsel, öykünmeciy aydınlardır gerçekte kuyuya düşenler. Ve kuyudaki aydın, kuyuya düşmeyen aydınlar tarafından dışarı çıkarılmak istenmiştir.

Aydın aydınlandıkça, önünü görür olmuştur. 200 yıl yok varsayılan gerçekler aydınlanmaya başlamıştır.

Türkiye, sıradan bir geri kalmış ülke değildir. Hiç bağımsız olmamış, uluslaşma sürecine bile girmemiş, ne tarihi, ne de köklü bir kültürü olmayan başka az gelişmiş toplumlardan çok farklıdır Türk toplumu. Kalkınmaya dayanak

olacak çok sağlam temelleri vardır.

Kalkınmasını gerçekleştirememiş olması, gerekli kaynaklarının olmamasından dan ve birikim yokluğundan değildir. Kaynak ve birikimlerinin doğru kullanılmasının sonucudur.

Bu gerçekler ancak son zamanlarda yüksek sesle söylenebilmektedir.

Böylece artık halkı aydınlanan, aydını uyanıp halklaşan bir ülkede, kökü havada, dalları yerde bir «Tuba Ağacı» olan «öykünme mantığı» kurumaya yüz tutmuştur. Aydın, dışa bağlı göbeğini kendi elleriyle kesecektir. Öykünmenin yerini, bilinçli ve çok yönlü bir «esinlenme» alacaktır.

ÜÇ KOPMAZ HALKA

Dün, bugün ve yarın... üç kopmaz halkadır. Dünü bilmeden, bugün anlamaz. Bugünü anlamadan, yarını etkilemek mümkün değildir.

Dün de, bugün de somut gerçeklerdir. Yarın da somut bir gerçek olacaktır. Somut gerçekler «yok» varsayılarak, somut gerçek yaratılmaz.

Toplum, insan ömründen fazla yaşayan ve kendi kendini devam ettiren bir insan topluluğudur.

Her toplum, diğer bütün uygarlıkların mirasçısıdır. Her uygarlık, kendi toplumsal koşulları içinde biçimlenir, öncelikle kendi toplumunun malıdır. Ama bütün toplumlar için geçerli nitelikler de taşıyabilir.

Çağımızda etkilemeyen ve etkilenmeyen toplum düşünülemez. Tek yanlı etkilenen toplum yoktur.

İnsan, dünyadan ve kendi toplumundan bağımsız düşünülemez.

Ama insan da tek yönlü etkilenen bir varlık değildir. Etkilendiği gibi etkiler de.

O halde sorun üç boyutludur: Ulusal, ve kişisel'in birleştirilip kaynaştırılabilmesidir önemli olan.

Yaratıcı ve özgür toplum, üç boyutlu ve kişisel'in birleştirilip kaynaştırılabilmesidir önemli olan.

Yaratıcı ve özgür toplum, üç boyutlu etkilenme olanağı kısıtlanmamışsa gerçekleştirilebilir.

Öykünme mantığı ise, daha başlan-
gıçtan kendini tek boyutluluğa mahkûm
etmiştir.

ULUSAL BİLEŞİM

Ulusal bileşim, evrensel, ulusal ve
kişisel boyutların bileşimidir. Ve bu ni-
telikleriyle öykünme mantığının tam an-
lamıyla karşıdır.

Attilâ İlhan şöyle diyor: «Eczacılık-
tan anlar mısınız? Anlamazsanız da fark-
etmez, nasıl olsa, eczacı kalfasının ilâç
yaparken eline verilen reçeteye »kayıtlı«
hatta «kısıtlı» olduğumu bilirsiniz.

...Ya fotoğrafçılık?... Fotoğrafçı
mesleğini öğrenirken ne yapacağını değil
nasıl yapılacağını öğrenir. Ondan sonrası
«kendi işidir», öğrendiği yöntemi kendi
içinden geldiği gibi şu ya da bu yönde
uygular, elde ettiği sonuçlar da belirli
bir gerçeği yansıtmakla beraber kendi
kişiliğinin de aynası olur...» Toplumculuk
bir yöntemdir, bir reçete değil.

Önce kendi toplumumuz gelecektir.
Bastığımız toprağın ve bir parçası oldu-
duğumuz ulusumuzun dününü bu
gününü iyi bileceğiz. Bunu yaparken
ne gereksiz abartmalar, ne de aşâğılık
kompleksleri bize yön verecektir. Kendi
gerçeğimizi kendi objektif gözümüzle gö-
receğiz. Bunu yaparken çağdaş bilimsel
yöntemleri kullanacağız. Türk olduğumuzu
unutmayacağız, dünyadan soyutlanama-
yacağımızı bileceğiz. Toplum adına kişiyi
ezmeyeceğiz. Kişisel bileşimlere olanak
hazırlayacağız.

Her yeni öneri ulusal imbikten ge-
cektir ki yaşama olanağı bulabilsin.

Attilâ İlhan şöyle diyor, Hangi Sol'
da:

«Asıl sorun, insanlara kendi kurtu-
luşlarında söz hakkı verip vermemek so-
runu; onları onlara rağmen kurtarmak
mı, yoksa onları onlarla beraber kurtar-
mak mı? Ben aklım erdi ereli, ikinci yol-
dan yanayım.»

Ulusal bileşimle, öykünme mantığını
yenebiliriz. Çünkü ulusal bileşim, öykü-
nülerin evrensel niteliklerini de içere-
cektir. Ama öykünülen, ulusal nitelik-
lerimizi içermeyebilir. Ulusal bileşim
bitmez tükenmez bir yerli kaynağa sa-
hiptir. Öykünme mantığı, öykündüğüyle
sınırlıdır.

Durgun ve geleneksel yapıdan kur-
tulan toplumumuz, yaratıcılığı da, ya-
raticı insanın doğuşunu da zorunlu kıl-
maktadır.

Öykünmeciler değil, yaratıcı insanlarımız
yetiştikçe ulusal bileşim gelişecek, ulusal
bileşim geliştikçe daha çok yaratıcı insan
yetişecektir.

Yaratıcı insan, kendi kişiliğini ve
toplumunun gerçeklerini, evrensel de-
ğerlerle kaynaştırabilen insan olacaktır.

* * *

Bu kadar acı deneyden sonra, halkın
gerisinde kalan bazı aydınlar, hâlâ baş-
kalarına öykünüyor, ay'a gidenlerin kar-
şısında kendilerine güvensizliklerini, aşâ-
ğılık komplekslerini sürdürüyorlarsa, bı-
rakalım onlara bir ozanın ağzından
halkımız cevap versin!

«Ay'a gidip gelmek keramet olmaz
Daha Güneş'ten de öte var öte»

Özgür İnsan Kitaplığı

— 1961 Anayasası	10 TL
— Gerekeçeli Anayasa	15 »
— Söylev (iki cilt), Mustafa Kemal ATATÜRK	25 »
— Atatürk Diyor ki, DERLEME	5 »
— Atatürk ve Devrimcilik, Bülent ECEVİT	6 »
— Kurultaylar ve Sonrası, Bülent ECEVİT	10 »
— Sosyal Demokrat Düzen. On ikiler Raporu	25 »
— Halktan Yetki İstiyoruz, CHP Yayını	5 »
— Kemalist Yeni Düzen, ODTÜ SDD Bilim Kurulu	5 »
— Atatürkçü Olmak, Ceyhun Atuf KANSU	10 »
— Ekonominin Temelleri, Besim ÜSTÜNEL	45 »
— 100 Soruda Din ve Siyaset, Ahmet N. YÜCEKÖK	10 »
— Türkiye’de Örgütlenmiş Din’in Sosyo-ekonomik tabanı 1946-68, Ahmet N. YÜCEKÖK	40 »
— Hangi Sol, Attilâ İLHAN	8 »
— Hangi Batı, Attilâ İLHAN	10 »
— Tarımda Düzen Değişikliği, Ziya Gökalp MÜLAYİM	10 »
— Eğitimde Yabancılaşma ve Emperyalizm, Şükrü KOÇ	10 »
— Sendikalizm, Anıl ÇEÇEN	12.5 »
— Türk İşçi Hareketi ve Demokratik Sol, Faruk ERGİNSOY	20 »
— Toplumsal Değişme, Emre KONGAR	25 »
— Ekonomik Sistemler, Cahit TALAS	30 »
— Çağımız 20. Yüzyıl, Necip ALSAN	8 »
— Dünya Görüşüm, Bertrand RUSSELL	5 »
— Siyasal İdealler Bertrand RUSSELL	4 »
— Siyasal Partiler, Maurice DUVERGER	25 »
— Politikaya Giriş, Harold LASKİ	3 »
— Devlet, Harold LASKİ	4 »
— Sosyalist Anlayış, Jean JAURES	5 »
— Amerika Meydan Okuyor, J. J. S. SHRIBER	15 »
— Kapitalizm, Sosyalizm Ve Demokrasi (iki cilt) J. SCHUMPETER	16 »
— Prag 1968, GARAUDY, DUBÇEK, ŞİK	10 »
— Açlık Korkusu, Osman Nuri KOÇTÜRK	20 »
— Devlet Ana, Kemal TAHİR	30 »
— Yorgun Savaşçı, Kemal TAHİR	20 »
— Öz Türkçe Sözlük, Ali Püsküllüoğlu	15 »

- ÖZGÜR İNSAN KİTAPLIĞI yukarıda yayınlanan listedeki kitaplar için, Özgür İnsan Dergisi abonelerine, Özgür İnsan Yayınları A.O. kurucu üyelerine ve 50 TL’ndan fazla kitap isteyen okurlarına % 10 indirim yapar.
- Bu listenin dışındaki kitaplar da satış fiyatı üzerinden Kitaplığımızdan istenilebilir.
- Bütün kitaplar ödemeli olarak gönderilir.
İsteme Adresi: Özgür İnsan Kitaplığı P. K. 46

Küçükesat - ANKARA

**KEMAL
TAHİRİN**
İKİ DEV ESERİ

BİLGİ YAYINEVİ

- Türk Dil Kurumu 1968 Roman Ödülü
DEVLET ANA 3.basım
30 lira

OSMANLI DEVLETİNİN TEMELLERİNİN ATILDIĞI GÜNLERİN ROMANI

- 1968 Yunus Nadi Roman Ödülü
YORGUN SAVASCI
KURTULUŞ SAVAŞI ÜZERİNE YAZILMIŞ ROMANLARIN BAŞ ESERİ
4.basım/20 lira

bütün kitapçılarda!..

TOPLUM

HAFTALIK SİYASİ HABER VE YORUM DERGİSİ

Cuma Günleri Çıkar

**TÜRKİYENİN EN ÇOK
OKUNAN DERGİSİ**

Semih BALCIOĞLU

5 LİRA

Semih Balcıoğlu